

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШЕРЕМЕТ ІНЕСА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.011.3-051:373.3-056.262(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО
ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У
ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 –теорія та методика професійної освіти

Педагогічна

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

І.В. Шеремет

Науковий керівник – Страшко Станіслав Васильович,
кандидат біологічних наук, професор

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Шеремет І.В. Формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2017.

Дослідження присвячено проблемі формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки. Проаналізовано стан розробленості проблеми формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи; поняття «здоров'язбережувальна діяльність» у науково-педагогічних працях, розглянуто сучасні погляди на зміст вищезазначеної діяльності вчителя початкової школи, обґрунтовано методологічні основи та виявлено ступінь розробленості проблеми дослідження, схарактеризовано нормативно-правову базу, проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи в навчально-виховному процесі.

На засадах проаналізованих та узагальнених теоретичних праць широкого загалу вчених різних наукових галузей було встановлено, що домінантою сучасної освітньої парадигми у світовому контексті стає орієнтація на підготовку вчителя, спрямовану на профілактику, зміцнення та формування здоров'я молодого покоління.

У контексті вивчення теоретичних засад проблеми був проведений ґрунтовний аналіз наукової літератури щодо формування готовності майбутніх учителів до здоров'яформувальної діяльності в початковій школі засвідчив, що з позицій сьогодення соціальне замовлення на випускників вищих педагогічних

навчальних закладів потребує ефективної та якісної підготовки студентів до майбутньої фахової діяльності, виховання у них професійно значущих якостей, як найшвидшої адаптації й активізації їхньої діяльності у зв'язку з розвитком нової ситуації у світі та країні.

У контексті вивчення теоретичних засад проблеми у науковому дослідженні було проаналізовано сутність базових понять дослідження: «здоров'язбереження», «здоров'я» й «профілактика здоров'я» та шкільні чинники ризику, які негативно впливають на здоров'я дітей молодшого шкільного віку.

Проаналізовано стан розробленості обраної проблеми, який підтвердив її актуальність та доцільність дослідження і засвідчив, що динамізм і трансформація сучасного життя зумовлюють об'єктивну необхідність у відтворенні здорової української нації, особливо дітей, підлітків і молоді як національного потенціалу у вирішенні глобалізаційних проблем суспільства.

Розкрито сутність та структуру поняття «готовність майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи». Формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи розглянуто як процес, який є результатом певного терміну навчання і передбачає наявність ціннісних орієнтацій студентів щодо забезпечення профілактики порушень зору учнів початкової школи, адаптації молодших школярів до вимог навчально-виховного процесу в початковій ланці освіти, виховання відповідального ставлення учнів до власного здоров'я, залучення їх до здорового способу життя.

Готовність майбутнього вчителя до профілактики порушень зору учнів початкової школи розглянуто як інтегровану характеристику особистості, яка базується на сукупності мотивів, теоретичних знань, практичних умінь і навичок організації та ефективного здійснення здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на профілактику порушень зору учнів початкової школи.

У дослідженні теоретично обґрунтовано структурні компоненти

готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи: мотиваційний, змістовий та процесуальний.

До показників мотиваційного компонента віднесено сформовану мотивацію та професійно-ціннісні орієнтації до здійснення здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на профілактику порушень зору учнів початкової школи. До показників змістового компонента віднесено володіння системними знаннями стосовно здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на профілактику порушень зору учнів початкової школи. До показників процесуального компонента віднесено здатність проектувати здоров'язбережувальну діяльність, спрямовану на профілактику порушень зору учнів початкової школи. Визначено рівні готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи (елементарний, репродуктивний, продуктивний та творчий).

Модель формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи розкрито через сукупність її структурних складових (цільова, організаційно-технологічна та результативно-оцінна).

Цільовий блок моделі вміщує в собі мету, завдання, принципи підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. Відповідно до мети дослідження було визначено такі завдання професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи: підвищення мотивації майбутніх учителів до здійснення профілактики порушень зору та формування у них відповідального ставлення до збереження зору учнів початкової школи; упровадження технологій, спрямованих на збереження зору знаннями, вміннями, навичками і ставленнями у контексті роботи з профілактикою порушенням зору учнів початкової школи. Змістово-технологічна складова моделі вміщує в собі розробку змістового забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, етапи підготовки, педагогічні умови та організаційно-методичне забезпечення.

Характеризуючи змістово-технологічний блок цієї моделі, слід наголосити на важливості врахування поетапності в підготовці майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, де кожний з етапів має свої завдання і спирається на логіку побудови процесу професійної підготовки до вищезазначеної діяльності.

До основних завдань першого етапу віднесемо наступні: формування у студентів початкового уявлення про сутність та зміст здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи, вироблення в студентів розуміння потреби в цій діяльності та інтересу до її здійснення в майбутній професійній діяльності. Другий етап (2-3 курси) передбачає подальше створення стійкої мотивації майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності, зокрема профілактики порушень зору учнів початкової школи, озброєння студентів ґрунтовними теоретичними знаннями та практичними вміннями з профілактики порушень зору учнів початкової школи, формування в них психологічної стійкості як важливої складової психічної готовності студентів до зазначеного процесу. Третій етап (4 курс) має бути спрямований на закріплення в студентів мотивації до профілактики порушень зору учнів початкової школи, озброєння їх знаннями методичних особливостей у контексті профілактики порушень зору учнів початкової школи та набуття ними необхідних умінь, подальше сприяння виробленню в майбутніх учителів професійних якостей.

Результативно-оцінний блок забезпечує оцінювання та можливість своєчасної корекції рівня готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. До його складу включено критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до відповідної діяльності, а також передбачуваний результат.

До педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи нами віднесено: забезпечення усвідомленої мотивації майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи; розширення змісту навчального курикулуму з урахуванням специфіки організації профілактики порушень зору учнів

початкової школи; що знайшло своє відображення у процесі вивчення дисциплін: «Загальна та педагогічна валеологія», «Нормальна та патологічна анатомія людини», «Основи педіатрії та гігієни дітей і підлітків», «Нормальна, вікова, порівняльна та патологічна фізіологія», «Валеософія і культура здоров'я», «Здоров'язберігаючі педагогічні технології», «Методика навчання основ медичних знань та проведення санітарно-просвітницької роботи», «Методика викладання основ здоров'я», «Оздоровчі технології», спецкурс «Профілактика порушень зору». Наступною педагогічною умовою було вдосконалення програми педагогічних практик, через доповнення її відповідними завданнями, що стосуються профілактики порушень зору учнів початкової школи, зокрема розробки уроків та проектів, спрямованих на профілактику порушень зору учнів початкової школи.

Забезпеченню ефективного формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи сприяло використання активних та інтерактивних засобів навчання у процесі проведення лекцій, семінарських та практичних занять (лекції-дискусії, що сприяли підвищенню мотивації студентів; тренінги креативності з метою розвитку в студентів творчого мислення та тренінги з формування мотивації до здорового способу життя; використання методу case-study, що сприяло спільному аналізу студентами конкретних випадків; застосування «методу проектів» у процесі вивчення студентами спецкурсу «Профілактика порушень зору у дітей»; використання мультимедійних лекцій тощо).

На пошуково-інформаційному етапі вивчено наукові джерела з проблем формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки. Визначено зміст готовності, виокремлено етапи підготовки до досліджуваного виду діяльності. На початку дослідження було обрано експериментальні групи (ЕГ) та контрольні групи (КГ). Однорідність груп перевірено за критерієм Стьюдента.

На констатувальному етапі експерименту було визначено вихідний стан сформованості готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору

учнів початкової школи. Під час інтерпретації отриманих даних ураховувались особливості організації процесу підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки, відзначені на основі аналізу документів, а також професійно-кваліфікаційних характеристик.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що рівень сформованості компонентів готовності до профілактики порушень зору в дітей відповідає елементарному (мотиваційний – 28%, змістовий – 40%, процесуальний – 45%) та репродуктивному рівням (мотиваційний – 50%, змістовий – 39%, процесуальний – 32%). Наведені результати переконливо доводять, що об'єктивно існує потреба в створенні й апробації методики реалізації педагогічних умов формування готовності вчителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки.

На формувальному етапі дослідно-експериментальної роботи було виокремлено етапи підготовки: перший етап (1 курс), другий етап (2-3 курси), третій етап (4 курс).

Формування кожного з компонентів готовності відбувалося під час вивчення таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Загальна та педагогічна валеологія», «Нормальна та патологічна анатомія людини», «Основи педіатрії та гігієни дітей і підлітків», «Нормальна, вікова, порівняльна та патологічна фізіологія», «Здоров'язберігаючі педагогічні технології» та ін., практичних і семінарських занять спецкурсу «Профілактика порушень зору у дітей», у процесі виконання завдань самостійної роботи, проведення консультацій, виконання комплексних індивідуальних проектів з названого курсу.

Головне завдання спецкурсу «Профілактика порушень зору у дітей» щодо формування мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів полягало в тому, щоб пробудити в них зацікавленість до проведення роботи з профілактики порушень зору у дітей початкової школи та усвідомити її необхідність систематичного як на уроках, так і у позаурочній діяльності.

Досягалося це шляхом застосування сучасних методів, зокрема проблемного методу, методу проєктів, використанням комп'ютерних технологій навчання тощо; моделювання фрагментів уроків із проведенням демонстрацій прийомів та вправ, передбачених сучасними здоров'язбережувальними технологіями (вправи на розслаблення очей, тренування акомодацийних м'язів, релаксація зорового аналізатора тощо).

Формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки визначалось на таких засадах: по-перше, враховувалися зміст, специфіка та основне призначення конкретного предмета щодо підготовки майбутніх учителів тієї чи іншої спеціальності; по-друге, доповнення змісту окремого предмета додатковим матеріалом у контексті профілактики порушень зору учнів початкової школи не повинно було суттєво впливати на зміст конкретної дисципліни та структури; при цьому слід якомога повніше використовувати потенціальні можливості предмета в зазначеному аспекті; по-третє, зміст додаткового матеріалу має обов'язково забезпечувати міжпредметні зв'язки щодо підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Як свідчить порівняння результатів констатувального та формувального етапів психолого-педагогічного експерименту, значно зменшилася частка майбутніх учителів, у яких зазначена особистісна характеристика була сформована на нижчих (елементарному та репродуктивному) рівнях – з 81% до 38%. Водночас з 23% до 62% збільшилася частка студентів, які виявляли вміння з організації та проведення різних методів та методики профілактики порушень зору дітей на вищих рівнях (продуктивному і творчому).

Одержані у формувальному експерименті дані свідчать про позитивну динаміку змін рівнів готовності майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зору дітей початкової школи, що є результатом використання розробленої нами системи підготовки студентів до цього виду професійної діяльності. Простежується виразна тенденція до зменшення частки студентів,

чия готовність до організації та проведення роботи з профілактики порушень зору дітей перебуває на нижчих рівнях сформованості, і зростає частка майбутніх учителів, у яких ця особистісна характеристика досягає вищих рівнів сформованості.

Основні положення й результати дослідження відображено в 11 наукових публікаціях автора, з яких – 8 одноосібних, одна з яких у фаховому іноземному виданні, а також 7 статей у наукових фахових виданнях України; 2 тези – у матеріалах науково-практичних конференцій; 1 навчальна програма.

Ключові слова: формування готовності, майбутні вчителі, профілактика порушень зору, готовність до профілактики порушень зору; учні початкової школи.

ABSTRACT

Sheremet I.V. Formation of future teachers' readiness for performing preventive control over visual impairment of primary school pupils in the course of professional training – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.04 – Theory and methodology of vocational education. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2017.

The research deals with the issue of future teachers' readiness for preventive control over primary school pupils' visual impairment in the course of their professional training. The author analyzed the state of the issue of future teachers' preparedness for preventive control over primary school pupils' visual impairment, as well as the concept of «health-saving activities» in scientific and pedagogical works. Also, it was considered contemporary viewpoints on the content of primary school teachers' preventive activity. In addition, it was determined the methodological bases of the research, characterized regulatory and legal framework, and analyzed the national and foreign experience of training future teachers for primary school pupils' visual impairment prevention in the educational process.

On the basis of analyzed and generalized theoretical works of scientists from different scientific fields, it was found out that the dominant of the contemporary educational paradigm in the global context is the orientation towards teacher training targeted at the prevention, strengthening and forming the health of the younger generation.

Having studied the theoretical principles of future teachers' preparedness for health-preserving activities in primary school, the author found that nowadays there is a social order for effective and qualitative students' training for future professional activity, their professionally significant qualities improvement, their rapid adaptability and activity intensification in the constantly changing situation in our country and the whole world.

Also, in the context of theoretical principles of the issue the author analyzed the essence of the basic research concepts such as «health», «health preservation», and «health prevention» as well as «School» risk factors that negatively affect primary school children health.

Over the past few years, we can see the growing interest of Ukrainian and foreign scholars not only in training teachers of general specialties in the creation of an educational environment that fosters healthy youth education, but also the increasing attention to problems of training future teachers in preventing primary school pupils' visual impairments. Dynamism and transformation of contemporary life predetermine the objective need to recreate a healthy Ukrainian nation, especially children, adolescents and young people as a national potential in addressing globalization issues. The health of the younger generation is a strategic stabilizing resource, an indispensable condition and an important imperative that determines the well-being of the individual, our society, and our state, ensures human vitality and national security of Ukraine in the world community as well.

Future teachers' readiness for preventive control over primary school pupils' visual impairment was considered as a process, which results in a certain learning period and envisages learners' valuable orientations about ensuring such preventive

measures, as school pupils' adaptability to educational process requirements, their responsible attitude to their health in order to ensure their healthy lifestyle.

Furthermore, this preparedness is an integrated personality characteristic, based on a combination of motives, theoretical knowledge, practical and organization skills and the effective implementation of health-saving activities aimed at preventing children visual impairment. Therefore, structural components of future teachers' readiness to prevent primary school pupils' visual impairment are as following: motivational, semantic and procedural.

Among the indicators of the motivational component, the author identified formed motivation and professional-value orientations to the implementation of health-saving activities. The indicators of the content component include systemic knowledge of health-care activities. The indicators of the procedural component include the ability to design health-saving activities. Based on this, it was determined that future teachers' preparedness for school pupils' visual impairments prevention consists of elementary, reproductive, productive and creative levels.

The author developed the model of future teachers' preparedness for school pupils' visual impairments prevention. The model was represented through the totality of its structural components, among which target, organizational, technological and result-based and evaluation units should be enumerated. The model is a mechanism that allows functioning of all its constituent elements, which contributes to the achievement of the set goal.

The target component of the model contains the goal, the tasks, and the principles of preparing future teachers for primary school pupils' visual impairments prevention. In accordance with the purpose of the research, such tasks of future teachers' professional training were defined: increase in future teachers' motivation for visual impairment preventing measures; growth in learners' responsible attitude towards visual impairment preservation; implementing technologies aimed at providing learners with knowledge, skills, and attitudes in the context of preventive work. The content and technological component of the model contains the development of the curriculum content of teachers' professional training, the stages

of preparation, pedagogical conditions, organizational and methodological support. The curriculum content of future teachers' training should take into account opportunities provided by additional material that will help students acquire knowledge and skills in preventive activity and include a special course on the problem of preventing pupils' visual impairment as an addition to it. Furthermore, future teachers' gradual preparation for visual impairments preventive activity is highly important, as each stage has its own tasks and is based on the logic of vocational training process.

The main tasks of the first stage are the following: students' initial notion of the essence and content of health-preserving activity, and understanding of the need for this activity and interest in its implementation in future professional activities. The second stage (with the participation of second and third-year students) envisages further students' motivation for health-saving activities, in particular, visual impairment; basic theoretical knowledge extension and practical skills in preventing visual impairment, and at last, students' mental readiness for the above-named process. The third stage (with the participation of four-year students) should be targeted at strengthening students' motivation to visual impairment preventing activity, their knowledge of methodological features of preventing visual impairment, necessary skills acquisition, and further professional qualities development.

The result-based and evaluation unit provides an assessment and the opportunity to well-timed correction of future teachers' preparedness level for preventive activity. It includes criteria, indicators and preparedness levels for relevant activities, as well as predictable results.

Pedagogical conditions for future teachers' training in visual impairments preventing include: learners' conscious motivation to preventive activity; of the content curriculum expansion, including the specifics of visual impairment prevention. This is reflected in the process of studying such disciplines: «General and pedagogical valeology», «Normal and pathological anatomy of human», «Fundamentals of children and adolescents pediatrics and hygiene», «Normal, age, comparative and pathological physiology», «Valeological philosophy and health

culture», «Health-preserving pedagogical technologies», «Methods of studying the basics of medical knowledge and sanitary education work», «Methods of teaching the basics of health», «Health technologies», and a specialized course in preventing visual impairment. The next pedagogical condition is the improvement of pedagogical practices, by supplementing them with appropriate assignments, which concern visual impairments prevention, in particular lessons and projects development aimed at primary school pupils' preventing visual impairment.

The use of active and interactive learning tools in the process of conducting lectures, seminars and practical exercises (lectures and discussions that contributed to enhance students' motivation, trainings aimed at developing students' creative thinking, as well as trainings targeted at creating motivation for a healthy lifestyle, the use of case-study method, which contributed to general analysis of specific cases; the use of the «project method» during the «Prevention of Visual impairment» course, the use of multimedia lectures and so on). Students' assessments results showed that all above-mentioned courses had highly contributed to ensuring the effective students' preparedness for primary school pupils' visual impairments prevention. Furthermore, the research showed that an important place in the process of forming the future teachers' readiness for visual impairments prevention activity should be allocated to involving students into independent work (in-depth study of literature on the topic and the search for additional information, preparation and presentation of charts, tables, graphs, diagrams, glossaries, games and so on).

At the information and search stage of the experiment the researcher studied scientific sources on the problem, determined the content of readiness, and identified the stages of preparation for the investigated activity. At the beginning of the study, experimental groups (EG) and control groups (CG) were formed. The homogeneity of the groups was verified with the help of Student's test.

At the ascertaining stage of the experiment, the author determined the initial state of students' readiness for primary school pupils' visual impairment prevention. On interpreting the received data the author determined the peculiarities of

organizational process of students' training for preventive activity. That was done on the basis of document analysis and professional and qualification characteristics.

The results of the present stage of the experiment testified that the level of students' readiness formation components for children visual impairment prevention corresponds to the elementary (motivational – 28%, semantic – 40%, procedural – 45%) and reproductive levels (motivational – 50%, semantic – 39%, procedural – 32%). These results convincingly prove that there is an objective need to create and approve the methodology for implementing pedagogical conditions for forming teachers' readiness for visual impairments preventive activity in the process of vocational training.

At the formative stage of experimental work, the stages of preparation were singled out: the first stage (includes the work with first year students), the second stage (with active participation of the second and third year students), and the third stage (envisage working with fourth year students).

It should be emphasized that the formation of each of readiness components occurred during the study of such disciplines as «Introduction to Specialty», «General and pedagogical valeology», «Normal and pathological anatomy of human», «Fundamentals of Children and Adolescents Pediatrics and Hygiene» «Normal, age, comparative and pathological physiology», «Health keeping educational technologies», practical and seminar lessons of the course «Prevention of Visual impairment», during self-study, consultations, complex individual projects.

The main task of the special course «Prevention of Visual impairment» in terms of motivational component for students' readiness was to provoke an interest in leading work to prevent visual impairment and to realize its necessity to be systematic both in a classroom and in extra-curricular activities. This was achieved through the use of modern methods, in particular, the problem method, the project method, the use of computer-based technologies; lessons with exercises provided by modern health-saving technologies (exercises for eye relaxation techniques, accommodative eye muscles training, visual analyzer relaxation, etc.).

Students' readiness to prevent visual impairment in the process of vocational training was determined on the following principles: first, the content, specificity and main purpose of a particular subject in relation to the students' profession training, determined by their major field of study. Secondly, the content of a particular subject should be provided with additional learning material about visual impairments preventive activity, which should not significantly affect the content and the structure of a particular discipline. On the contrary, subject potential should be used as fully as possible in the marked aspect. Thirdly, the content of additional learning material must necessarily provide interdisciplinary links regarding the of future teachers' preparation for visual impairments preventive activity.

The comparison of the results of the ascertaining and forming stages of the psychological and pedagogical experiment showed that a percent of learners with personal characteristic formed at elementary and reproductive levels had significantly decreased, from 81% to 38%. At the same time, the percent of students who demonstrated the ability to organize and conduct various methods of preventing children visual impairment had increased from 23% to 62%, at productive and creative levels.

Also, it worth mentioning that there is an expressive tendency to reduce the number of students whose readiness to organize and conduct to visual impairment preventive work among children stays at the lowest levels, whereas a part of students having this personal characteristic is growing. The data showed that there is a positive dynamics of changes in the levels of future teachers' preparedness for visual impairments preventive activity among primary school children. Consequently, we can assert that these data are the result of our system of training students for this type of professional activity.

Keywords: formation of readiness, future teachers, preventive control over visual impairment, readiness for performing preventive control over visual impairment, primary school pupils.

Список публікацій здобувача
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації

Навчально-методичний посібник

1. Шеремет І. В. Спецкурс «Профілактика порушень зору». Навчально-методичний комплекс дисциплін фахової підготовки бакалавра за напрямом «Здоров'я людини». кол. авт. / за заг. ред. С. В. Страшка. Київ: Освіта, 2013. С. 132-136.

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Шеремет І. В. Гігієнічні та валеологічні умови організації навчання молодших школярів на уроках з використанням комп'ютерів. НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Вип. 8: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. С. 159-163.

2. Шеремет І. В. Формування навичок оздоровчої роботи у майбутніх вчителів початкової школи. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Вип. 98. (Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт). / гол. ред. Носко М. О. Чернігів: ЧНПУ, 2012. С. 321-324

3. Страшко С. В., Шеремет І. В. Про роль вчителя початкових класів у попередженні порушень зору в учнів. Теорія та методика управління освіти. №9. 2012. С.152-157.

4. Шеремет І. В. Сутність готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору у дітей початкової школи. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до Вип. 36, том III (36): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ: Гиозис, 2015. С. 542-551.

5. Шеремет І. В. Про роль майбутнього вчителя у профілактиці порушень зору в учнів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Вип. 135 / гол. ред. Носко М. О. Чернігів: ЧНПУ, 2016. С. 254-259.

6. Шеремет І. В., Страшко С. В., Пакірбаєва Л. В. Теоретичні основи експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зору у дітей. Педагогіка та психологія: збірник наукових праць / за заг. ред. Акад. І. Ф. Прокопенка, проф. С. Т. Золотухіної. Харків: «Смугаста типографія», 2016. Вип. 52. С. 240-250.

Стаття в іноземному фаховому виданні

1. Шеремет І. В. Теоретико-методологічні засади формування готовності майбутніх вчителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. Nooczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie. Nr 4(8) (2016). Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności. S.121-126.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Шеремет І. В. Профілактика зору у дітей початкової школи. Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти. Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції 1-2 квітня 2004 р. / Укл. Л. Л. Макаренко, М. С. Севастюк, О. П. Симоненко. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. С. 284-285.

2. Шеремет І. В., Фадєєв В. О., Василенко К. С. Профілактика порушень зору у дітей молодшого шкільного віку. Матеріали Міжнародного симпозіуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління». Зб. наукових праць. Київ, 2016. Вип. 1. С. 333.

3. Шеремет І. В. Формування навичок оздоровчої роботи у студентів, які навчаються за спеціальністю «Початкове навчання». Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. кол. авт. Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2006. Вип. 49. С. 141-145.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ...	30
1.1 Становлення та розвиток здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи в науковому просторі.....	30
1.2 Аналіз базових понять дослідження.....	52
1.3 Професійна підготовка майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи як педагогічна проблема.....	69
Висновки до першого розділу.....	85
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	89
2.1. Теоретико-методичні засади формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки.....	89
2.2. Стан готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.....	111
2.3. Зміст, форми та методи професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки.....	125
Висновки до другого розділу.....	143
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА ПЕРЕВІРКА ВИЯВЛЕНИХ І ТЕОРЕТИЧНО ОБҐРУНТОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	147
3.1. Методика організації експериментального дослідження.....	147
3.2. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	164
Висновки до третього розділу.....	176

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	182
ДОДАТКИ.....	211

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВООЗ - Всесвітня організація охорони здоров'я

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СА – спазм акомодатії

РНСТ – рефлекс низько схиленої голови

ОАА – об'єм абсолютної акомодатії

ЗП – зорова продуктивність

ЗСЖ – здоровий спосіб життя

ВНЗ – вищі навчальні заклади

ЗНЗ – загальноосвітні навчальні заклади

ППЗ – профілактика порушень зору

ТЗН – технічні засоби навчання

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Нині загроза здоров'ю людини є однією з найгостріших проблем глобального масштабу. Соціальні, економічні реалії вказують на те, що стан здоров'я населення України погіршується: скорочується тривалість життя; зменшується приріст населення; збільшуються показники смертності; набувають поширення хронічні, соціально небезпечні захворювання та шкідливі звички.

Зважаючи на негативні зміни стану здоров'я населення, прийнято низку державних документів: Національну програму «Здоров'я через освіту» (1997), Постанову Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. №14 «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 рр.», Указ Президента України від 15 березня 2002 р. №258/2002 «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя». Проте ситуація продовжує погіршуватися та засвідчує, що здійснення зазначених заходів не є достатнім.

В умовах загострення медико-соціальних та демографічних проблем суспільства виникла потреба в підготовці фахівців оздоровчого спрямування. Їхня діяльність має допомагати кожній людині усвідомити цінність здоров'я, основні закони та принципи функціонування людського організму, уникати руйнівних для здоров'я впливів середовища, дотримуватися основних правил здорового способу життя. До таких фахівців належать і вчителі початкової школи, одним з головних завдань яких є збереження здоров'я та профілактика захворювань дітей молодшого шкільного віку. Їхня професійна підготовка у ВНЗ повинна забезпечити формування професіоналізму, важливою складовою якого є високий рівень валеологічної грамотності.

Питання теорії та практики формування, збереження і зміцнення індивідуального здоров'я людини стали об'єктом уваги багатьох дослідників

(І. Брехмана, В. Войтенко, Ю. Лісіцина, І. Гуревича, Г. Нікіфорова та ін.); багатогранність феномену здоров'я, його основні компоненти і взаємозв'язок зі способом життя особистості висвітлено у працях М. Амосова, Г. Апанасенка, В. Колбанова, В. Петленка.

Аналіз науково-педагогічних джерел з проблем формування здорового способу життя та культури здоров'я дітей і молоді (В. Бобрицької, О.Вакуленко, В. Горащука, С. Добротворської, О. Дубогай, С. Ланаєнко, В.Оржеховської) дозволяє констатувати наявність спільного розуміння науковцями необхідності спеціальної підготовки до здоров'язбережувальної діяльності фахівців педагогічної сфери.

Теорію та технологію здоров'язбереження в освіті досліджували такі вітчизняні вчені, як М. Безруких, Т. Белінська, О. Єжова, Л. Тихомирова; підготовку педагогів до здоров'язбережувальної діяльності – О. Адеєва, В.Бобрицька, Ю. Богійчук, О. Бутакова, О. Вакуленко, П. Джуринський, Т.Довга, Б. Долинський, В. Єфімова, Н. Денисенко, В. Оржеховська, Н.Пеліков, С. Страшко, Л. Сущенко; ставлення до здоров'я як ціннісної категорії, розглядали Т. Андрющенко, О. Башмакова, О. Дубогай, О.Жабокрицька, О. Соколенко та ін.

Незважаючи на значну кількість публікацій, можна констатувати, що вони висвітлюють лише окремі аспекти підготовки фахівців до здоров'язбережувальної діяльності.

Однією з найактуальніших проблем, що потребує превентивного впливу з боку вчителів початкових класів, безумовно, є діяльність, спрямована на попередження розвитку в учнів короткозорості. Триває всебічне вивчення її патогенезу, причин прогресу, методів лікування та профілактики. Одним з головних завдань вирішення цієї проблеми є стабілізація процесу прогресування короткозорості.

Розвиток цього захворювання в дитячому та юнацькому віці тісно пов'язаний із зоровим навантаженням, що підтверджується

прямопропорційним зростанням кількості короткозорих учнів і підвищенням ступеня міопії у зв'язку зі збільшенням терміну навчання в школі.

Провідна роль у вирішенні окреслених питань належить загальноосвітнім навчальним закладам та педагогам, спроможним організувати здоров'язбережувальну діяльність. Тому постає нагальна потреба у формуванні нової генерації фахівців, здатних навчити й виховати майбутнє здорове покоління, основним критерієм здоров'язбереження якого буде вміння запобігти захворюванням.

Проте дослідження аспектів формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки у вітчизняній педагогічній науці відсутні, що зумовлює низку суперечностей:

- між суспільними потребами у збереженні зору дітей молодшого шкільного віку та недостатнім рівнем готовності майбутніх учителів до здійснення профілактики порушень зору учнів початкової школи;
- соціальним замовленням суспільства щодо збереження і зміцнення здоров'я дітей молодшого шкільного віку та реальним станом здоров'язбережувального виховання в загальноосвітніх навчальних закладах;
- між необхідністю ефективної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи та недостатньою розробкою змісту, форм і методів формування готовності майбутніх учителів до зазначеного виду діяльності.

Актуальність досліджуваної проблеми, її вагоме соціально-педагогічне значення зумовили вибір теми дослідження: **«Формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова з тем: «Науково-методичне забезпечення валеологічної і медико-біологічної освіти як

складової професійної компетентності вчителя» (номер державної реєстрації 0104U003009), «Науково-методичне забезпечення освітнього стандарту за спеціальністю 01.01.08 «Валеологія», ОКР «бакалавр», «магістр» (номер державної реєстрації 0107U00584), «Розроблення системи інтерактивного тестування студентів педагогічних ВНЗ з дисциплін медико-біологічного та валеологічного спрямування» (номер державної реєстрації 0110U001278), «Розроблення новітньої педагогічної технології превентивної освіти та виховання студентської молоді» (номер державної реєстрації 0115U00550).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №6 від 29 січня 2015 р.) та погоджено з Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол №3 від 28 квітня 2015 р.).

Мета дослідження: науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан розробленості проблеми формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи в педагогічній теорії та освітній практиці у вищих навчальних закладах.

2. Розкрити сутність готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи та особливості її формування в процесі професійної підготовки.

3. Теоретично обґрунтувати структурні компоненти готовності й визначити критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

4. Спроекувати модель формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки.

5. Виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Об’єкт дослідження: підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й виконання завдань на різних етапах наукового пошуку було використано комплекс методів дослідження:

— *теоретичні:* системний аналіз наукової та науково-методичної літератури, бібліографічний аналіз праць класиків педагогіки, контент-аналіз нормативних документів у сфері вищої педагогічної освіти – з метою з’ясування стану розробленості досліджуваної проблеми; компаративний аналіз та узагальнення – з метою уточнення змісту понять «формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи» і «готовність майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи»; порівняння – з метою теоретичного обґрунтування структури готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи; класифікація – з метою визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи; моделювання – з метою проектування моделі формування майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи; систематизація – з метою виявлення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи;

— *емпіричні:* спостереження, бесіда, анкетування, інтерв’ювання, тестування, вивчення навчальної документації студентів, ретроспективний аналіз власного досвіду викладацької діяльності у вищому педагогічному

навчальному закладі – з метою з’ясування рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи; педагогічний експеримент – з метою перевірки ефективності виявлених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи;

— *статистичні* – поєднання кількісного та якісного аналізу отриманого емпіричного матеріалу із застосуванням t-критерія Стюдента з метою обґрунтування вірогідності отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

— уперше проаналізовано стан розробленості проблеми формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі їх фахової підготовки;

— виявлено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі фахової підготовки (забезпечення усвідомленої мотивації майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи; розширення змісту навчального процесу з урахуванням специфіки організації профілактики порушень зору учнів початкової школи; удосконалення програми педагогічної практики шляхом доповнення її завданнями, що стосуються профілактики порушень зору учнів початкової школи);

— спроектовано модель формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, що складається з цільового, теоретико-методологічного, організаційно-технологічного та результативного блоків; визначено критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі їх навчання;

— уточнено зміст понять «формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи» та «готовність

майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи»;

— удосконалено зміст, форми і методи формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Практичне значення полягає в розробці та впровадженні методики реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. Створено й апробовано авторський спецкурс «Профілактика порушень зору у дітей» та доповнено зміст окремих тем таких навчальних дисциплін: «Загальна та педагогічна валеологія», «Нормальна та патологічна анатомія людини», «Основи педіатрії, гігієни дітей і підлітків», «Нормальна, вікова, порівняльна та патологічна фізіологія», «Валеософія і культура здоров'я», «Здоров'язберігаючі педагогічні технології», «Методика навчання основ медичних знань та проведення санітарно-просвітницької роботи», «Методика викладання основ здоров'я», «Оздоровчі технології».

Створено завдання для самостійної роботи студентів з підготовки і практичного застосування різних методів профілактики порушень зору; розроблено комплект діагностувальних і навчальних завдань, комплект матеріалів до проведення віртуальних уроків з використанням методики профілактики порушень зору учнів. Укладено індивідуальні творчі завдання з підготовки і практичного застосування різних методів профілактики порушень зору для використання їх студентами під час педагогічної практики і наукової роботи в проблемних групах.

Теоретичні положення та практичні розробки дослідження можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, магістрів, аспірантів і в системі післядипломної педагогічної освіти.

Основні положення та результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка №2015/02/33 від 14.10.2016 р.), Чернігівського Національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (довідка

№2119/02-33 від 15.01.2016 р.), Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді (довідка №46 від 16.03.2016 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка №2009/01-55/33 від 19.05.2016 р.).

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується методологічною й теоретичною обґрунтованістю вихідних концептуальних положень, використанням комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних предмету, завданням і логіці дослідження, репрезентативністю вибірки учасників дослідно-експериментальної роботи, оптимальним поєднанням якісного та кількісного аналізу її результатів, підтвердженням висунутої гіпотези, методами математичної статистики.

Апробація та впровадження результатів дисертації. Основні результати та теоретичні положення дисертаційного дослідження висвітлено та теоретично обговорено на науково-практичних конференціях різних рівнів:

Міжнародних: «Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти» (Київ, 2004); «Актуальні питання і напрямки удосконалення викладання дисципліни «Основи педіатрії та гігієни дітей та підлітків» (Харків, 2013); «Вища освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2015); «Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання та спорту» (Чернігів, 2015); «Проблемы физической культуры населения, проживающего в условиях неблагоприятных факторов окружающей среды», посвящена 85-летию УО «ГГУ имени Ф. Скорины» (Гомель, 2015); «Модернізація педагогічної освіти: виклики XX століття» (Київ, 2016); «Освіта і здоров'я підростаючого покоління» (Київ, 2016); «Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи» (Київ, 2016). Всеукраїнських: «Здоров'я людини: теоретичні, практичні та методичні аспекти» (Полтава, 2016).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено в 10 наукових публікаціях автора, з яких 7 одноосібних. Серед них 6 статей у

наукових фахових виданнях України, 2 тези у матеріалах науково-практичних конференцій, 1 навчальна програма.

Особистий внесок здобувача. У публікаціях, підготовлених спільно зі співавторами, внесок здобувача полягає в аналізі даних про роль вчителя початкової школи в попередженні порушень зору учнів у статті [5]; у розробці експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зору в дітей - у статті [9]; в аналізі концептуальних засад здоров'язберігаючих технологій – у статті [10].

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 161 сторінці. Список використаних джерел налічує 283 найменування. Робота містить 10 рисунків і 9 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Становлення та розвиток здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи в науковому просторі

Потреби суспільства і держави в здоровій нації та трудових ресурсах країни вимагають вирішення проблем здоров'я від самого народження дитини. Не залишається осторонь цих проблем і освіта, яка виконує суспільні функції навчання й виховання дитини. У зв'язку з сучасним станом здоров'я молодого покоління все частіше говорять про таку функцію освіти як здоров'язбережувальна [86; 87].

На наш погляд, реалізація здоров'язбережувальної функції освіти має відбуватися шляхом формування ціннісного ставлення особистості до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Усе це зумовлює актуалізацію наукового пошуку щодо вивчення і розробки проблеми охорони і збереження здоров'я учнів загальноосвітніх закладів України. Зважаючи на актуальність проблеми збереження здоров'я громадян України, у більшості державних документів, які стосуються освіти (Національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», «Діти України», Національна доктрина розвитку освіти, програма «Здоров'я нації») одним із пріоритетних завдань визначено формування основ здорового способу життя через освіту, створення здоров'язберігаючого освітнього середовища, становлення духовного, психічного та фізичного здоров'я особистості, формування у дітей відповідального ставлення до нього як найвищої індивідуальної та суспільної цінності. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти в Україні, перед педагогами та батьками постає пріоритетне завдання – «навчання людини відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих як найвищих індивідуальних та суспільних цінностей».

Це здійснюється через розвиток ефективної валеологічної освіти, повноцінне медичне обслуговування, оптимізацію режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору [72; 74; 75; 93; 95; 176 та ін.].

Аналіз наукової літератури в контексті проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи взагалі, а також до здоров'язбережувальної діяльності зокрема [4; 7; 17; 71; 82; 101; 159; 182; 207; 235; 243; 252 та ін.] спонукає нас до подальшого розгляду наукових праць у руслі зазначеної проблеми зі зміщенням акценту на більш прицільне дослідження питань становлення та розвитку проблеми збереження здоров'я учнів.

Досвід, накопичений вітчизняною педагогічною освітою в галузі підготовки фахівців для початкової школи, до цього часу залишається мало вивченим, а тому не знайшов достатнього висвітлення в наукових дослідженнях. Осмислити й об'єктивно оцінити сучасний стан і потреби школи можна лише в контексті історичного виміру її розвитку. Історик педагогіки О.Сухомлинська наголошує: «Нині неможливо розпочати розв'язання проблеми, не визначивши, що ж було зроблено до цього, від чого потрібно відштовхнутись, розвиваючи, розбудовуючи нове знання» [227, с. 8]. У зв'язку з цим у нашому дослідженні висвітлено історичні витoki підготовки вчителів початкової школи з вищою освітою, яка розпочалася в Україні понад півстоліття тому.

Історія становлення вищої педагогічної школи є невід'ємною складовою системи національної педагогічної освіти. До питання періодизації розвитку вищої професійної освіти в Україні зверталися А. Алексюк, Л. Вовк, Н.Калениченко, В. Луговий, В. Майборода, М. Ярмаченко та інші дослідники.

Основою для періодизації в нашому дослідженні, насамперед, виступали зміни, які відбувалися в початковій школі, адже чим точніше в педагогічній освіті будуть враховані всі запити практики, тим вона буде якіснішою. Саме тому на кожному етапі історичного розвитку шкільну освіту можна розглядати як замовника підготовки майбутнього вчителя [47; 63; 104; 133; 227; 228].

Врахування процесів модернізації, які відбувалися в початковій школі, дозволило нам визначити чотири етапи в професійній підготовці майбутнього вчителя [227]:

- становлення вищої професійної педагогічної освіти (1956-1971 рр.);
- удосконалення вищої професійної педагогічної освіти в умовах реформування початкової школи (1972-1984 рр.);
- оновлення вищої професійної педагогічної освіти України (1985 – 1995рр.);
- сучасний етап розвитку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах входження в загальноєвропейський освітній простір (1996-2016 рр.).

Охарактеризуємо основні тенденції професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до здоров'язбережувальної діяльності протягом визначених етапів.

Започаткуванням системи професійної підготовки вчителя початкової школи у вищій педагогічній школі України можна вважати документи 1956 року: Постанову Ради Міністрів СРСР «Про заходи підвищення якості підготовки вчителя для загальноосвітньої школи» та відповідний наказ Мінвузу СРСР «Про затвердження переліку факультетів і спеціальностей широкого профілю педагогічних інститутів країни». На виконання завдань, поставлених у у цих документів, з 1956 по 1957 рр. з метою експерименту в Україні було створено перші факультети, які займалися професійною підготовкою вчителів початкової школи у п'яти педагогічних інститутах: Київському, Вінницькому, Бердичівському, Ізмаїльському та Глухівському. З кожним роком їх кількість почала зростати.

На новоутворених факультетах викладачам було запропоновано використовувати досвід багаторічної роботи педагогічних училищ, знаходити в ньому позитиви, упровадження яких дозволило б підвищити рівень методичної та педагогічної підготовки вчителів [98, с. 24].

Крім того, постало питання про те, що саме має бути науковою основою вищої освіти вчителя початкової школи, тобто система яких наукових знань має визначати профіль підготовки спеціаліста. Існувало декілька поглядів на цю проблему, а саме: А. Арсеньєв, Г. Люблинська, І. Сवादковський та ін. вважали, що фаховими дисциплінами на педагогічних факультетах мають бути педагогіка і психологія в широкому розумінні їх змісту. Зокрема професор Г.Люблинська підкреслювала: «Оскільки для розвитку дітей період початкового навчання відіграє особливу роль, то для того, щоб вчасно побачити індивідуальні особливості молодших школярів, необхідна належна психологічна підготовка фахівців з початкової освіти» [152, с. 87].

Представники іншого підходу (Н. Буханова, М. Потоцький, Л.Панчешнікова, І.Соловков, С. Руновський, Н. Рождественський та ін..) відстоювали думку про те, що наукові погляди вчителя мають формувати не тільки психолого-педагогічні науки, а й фахові предмети, які викладаються в початковій школі, передусім рідна мова й математика. Тому вчені вважали, що вчитель початкових класів у педагогічному інституті має отримувати вищу педагогічну, лінгвістичну і математичну освіту (інколи уточнювалося, що й з математики слід наближатися до вищої освіти) [177, с.15].

Водночас в 60-их роках ХХ ст. відбувалася полеміка про те, що у процесі викладання яких курсів у педагогічних вищих навчальних закладах студентам необхідно вивчати шкільні програми і підручники, знайомитися з матеріалом, що вивчається в початковій школі [115]. Пізніше цю проблему було вирішено шляхом введення зазначених вище питань до змісту курсів з фахових методик [166, с. 23].

Серед досягнень періоду становлення вищої професійної освіти можна назвати активізацію наукових досліджень, спрямованих на висвітлення теоретико-методологічних аспектів підготовки вчителів та розроблення психологічних засад методологічних проблем. Зміни, що відбувалися в науці та шкільній практиці вимагали активного запровадження нових навчальних планів, програм для підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Основною метою такої діяльності були спроби подолати затеоретизованість процесу навчання студентів і надати йому професійної спрямованості шляхом урахування змін, що відбувалися в шкільній освіті [33, с. 37].

У 1971-1972 навчальному році відбувся перехід початкової школи на трирічне навчання за новими програмами та підручниками, в яких особливу увагу було приділено проблемі взаємозв'язку навчання та розвитку молодших школярів. Саме ці обставини дозволяють визначити новий етап удосконалення вищої професійної педагогічної освіти, яке протягом 1972-1984 рр. відбувалося в умовах паралельного реформування початкової школи. Перша реформа передбачала перехід початкової школи на трирічний термін навчання. У зв'язку з цим професійна педагогічна освіта суттєво перебудовувалася шляхом істотного оновлення методики початкової освіти [227, с. 26].

Наступна шкільна реформа передбачала проведення масштабного експерименту – залучення до навчання дітей 6-річного віку. У зв'язку з новими завданнями початкової школи виникла проблема перебудови змісту професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в системі вищих педагогічних навчальних закладів. Так, у 80-х роках суттєвих змін зазнали навчальні плани й програми, які були спрямовані на ознайомлення студентів із проблемами навчання дітей 6-річного віку.

Водночас процес удосконалення професійної освіти ускладнювався протистоянням двох тенденцій. З одного боку, помітними були значні зусилля педагогічних колективів вищих навчальних закладів щодо посилення зв'язків науки з практикою, а з іншого – спостерігалася недооцінка ролі психолого-педагогічної і методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи у професійному становленні. У навчальному процесі значну кількість годин було відведено на загальнотеоретичні дисципліни, недостатньо враховано міжпредметні зв'язки; досить поширеним у змісті навчальних дисциплін було дублювання методичних питань, а роль педагогічної практики зменшувалася. Проблеми, які постали в шкільній і професійній освіті, вимагали негайного розв'язання і взаємоузгодження.

Наступний етап оновлення вищої професійної педагогічної освіти України (1985-1995 рр.) мав сприяти вирішенню зазначених питань. Проте обставини, характерні для означеного періоду, не дозволяли повною мірою розв'язати існуючі проблеми.

На цьому етапі модернізація вищої професійної школи відбувалася в аспекті становлення багаторівневої системи освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр), що передбачало новий погляд на врахування багатофункціональності педагогічної діяльності. Це сприяло формуванню здатності майбутніх учителів початкової школі виконувати різні ролі: наставника, дослідника, захисника життєвих інтересів своїх учнів, педагога-діагноста тощо. У такому контексті особливої актуальності набувала проблема впровадження інноваційних технологій професійної освіти.

О. Федій зауважує, що «стає очевидною необхідність якісних змін концептуально-змістових засад професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти» [242, с. 65]. На думку вченої, «особлива відповідальність, яка покладається сьогодні на педагогів цієї ланки освіти, пов'язана з феноменологічною ознакою їх професійної діяльності, від якої залежить цілісний, гармонійний розвиток учня не лише на перших етапах його шкільного життя, а й успішне становлення особистості впродовж навчання в подальших ланках освіти» [242, с. 65].

Отже, в умовах реалізації реформи в галузі вищої педагогічної освіти в Україні особливо гостро постає проблема підвищення ефективності професійної підготовки педагогічних кадрів. Підготовка майбутніх учителів повинна відповідати сучасним освітнім вимогам, які торкаються як теоретичної, так і практичної готовності до обраної професії. Одним з головних завдань вищих навчальних закладів, на думку Р. Богданової, є формування в майбутніх учителів початкової школи позитивної «Я-концепції», яка безпосередньо впливає на ефективність навчання школярів [32].

З метою реалізації провідних напрямів розбудови національної

системи освіти, досягнення мобільності професійно-педагогічної підготовки вчителів, як зазначає О. Комар, «поряд з розробкою нової філософії освіти ведуться пошуки варіативних систем і моделей, інноваційних технологій і методик професійної підготовки педагогічних кадрів сучасної генерації на рівні освітніх стандартів і здобутків цивілізації» [117, с. 1].

М. Ворник зауважує, що «постає необхідність формування нової генерації педагогічних кадрів, розвитку їх інтелектуальних, професійних та культурних здібностей, готових до забезпечення якісною, особистісно-орієнтованою парадигмою освіти» [50, с. 158]. Сьогодні у сфері освіти як ніколи актуалізується проблема підготовки майбутніх учителів, у процесі якої висувуються такі важливі завдання, як: розвиток творчого потенціалу; формування потреби в саморозвитку; розвиток педагогічного мислення, яке характеризуватиметься пріоритетом самонавчання, індивідуальності мислення [186, 226].

О. Джаганян та І. Юрловська зазначають, що система професійної підготовки, яка реалізується у вищому педагогічному навчальному закладі і безпосередньо спрямована на «знаннєву» парадигму навчання, не може задовольнити сучасні запити щодо підготовки сучасного вчителя, реалізувати які і покликана система неперервної педагогічної освіти, оскільки тільки вчитель, що пройшов багаторівневу і багатопрофільну підготовку в галузі своєї професії, може бути підготовленим до її реалізації на рівні освітньої парадигми [79].

Система навчально-виховної роботи повинна спрямовуватися, на думку І. Червінської, на «формування високого професіоналізму майбутніх фахівців, готовність творчо працювати та самовдосконалюватись, уміння виробляти індивідуальний стиль педагогічної діяльності» [256, с. 48].

Виходячи з цих завдань, І. Червінська вважає, що серед основних напрямків підготовки студентів в університеті є «впровадження інноваційних підходів до організації практичної підготовки майбутнього проходження студентами педагогічної практики; необхідність

організовувати навчальну й виховну роботу таким чином, щоб формувати у студентів установку на майбутню педагогічну діяльність; оптимізація процесу викладання спеціальних і загальнонаукових дисциплін, тобто поєднання навчання з формуванням у студентської молоді професійно-педагогічних якостей» [256; 257].

Цінними для сучасної педагогічної практики, на думку Н. Сократова, М. Мухіна [168] та В. Риндака [205], є вивчення праць В. Сухомлинського, в яких розкриваються питання щодо зміцнення стану здоров'я дітей як основи для забезпечення оптимальності освітнього процесу, адаптованого відповідно до фізіологічного стану учнів [219, с. 352].

О. Савченко, вивчаючи формування особистості майбутнього вчителя початкових класів в умовах сучасної парадигми освіти, зауважує, що «необхідно гармонізувати загальнокультурні, психолого-педагогічні й методичні знання, уміння, способи діяльності, посилити їх професійну спрямованість, забезпечити фундаментальність їх базової підготовки через запровадження державних стандартів, зміну об'єктів моніторингу, створення умов для персоніфікованої педагогічної освіти» [206, с. 8].

Особлива роль в реалізації здоров'язбережувальної освіти належить учителю як організатору управління учасниками освітнього процесу [262, с.256].

Учитель початкової школи, працюючи з одним контингентом учнів, покликаний, на думку С. Мартиненко, «створювати педагогічні умови, за яких розкривається позитивний потенціал навчання, виховання і розвитку особистості. Початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, має забезпечувати перспективне становлення дитячої особистості, її інтелектуальний, фізичний і соціальний розвиток в умовах масової класно-урочної системи [158, с. 3]. Успішне виконання цих функцій професійної діяльності вчителя початкової школи безпосередньо пов'язане з оволодінням ним технологіями здоров'язбережувальної діяльності з молодшими школярами.

Виключно важлива роль в організації збереження і зміцнення здоров'я дітей, як вважає О. Омельченко, «належить учителеві початкової школи, що зумовлено передусім віковими особливостями молодших школярів. З одного боку, дитина цього віку – віку інтенсивного розвитку, формування організму – занадто чутлива та вразлива щодо будь-яких несприятливих зовнішніх чинників. З іншого боку, учень початкової школи має високий рівень здатності до ідентифікації себе з оточенням, потребу в авторитеті вчителя, наслідуванні зразків його поведінки, що створює необхідні передумови для виховання здорових звичок, усталеної мотивації до здорового способу життя» [182, с. 1]. Отже, на думку О. Омельченко, «вчитель початкової школи як безпосередній і основний організатор навчально-виховного процесу може систематично й найбільш ефективно впливати на здоровий розвиток дитини» [182, с. 1].

Сучасні реформи в системі вищої педагогічної освіти, що відбуваються в умовах входження України до загальноєвропейського освітнього простору (1996–2015 рр.), спрямовані на покращення якості освіти, на формування особистості майбутнього вчителя, його духовної і професійної культури.

Аналіз сучасного етапу розвитку професійної педагогічної освіти дозволяє стверджувати, що вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи зумовлене потребою суспільства в особистості педагога гуманного, дитиноцентрованого, який має розвинене педагогічне мислення, здатний до перетворювальної, конструктивної діяльності, фахової мобільності. Такий педагог може вільно орієнтуватися в педагогічних інноваціях, користуватися засобами інформаційно-комунікаційних технологій, глибоко розуміє потреби й умови функціонування початкової освіти [4; 47; 82; 117; 159; 235; 243; 281 та ін.].

Підсумовуючи сучасні тенденції розвитку професійної освіти, слід вказати на значні її досягнення, переважно пов'язані з найсуттєвішими змінами в реформуванні початкової ланки освіти. Як і на попередніх етапах, процеси модернізації, що відбуваються в умовах функціонування 4-річної

початкової школи у складі 11-річної школи, стимулюють подальший розвиток системи підготовки майбутніх фахівців. Відповідно до цих змін цілісність і багатовимірність освітнього процесу у вищій професійно-педагогічній школі передбачає постійний творчий пошук, що орієнтує діяльність педагога на досягнення учнями обов'язкових навчальних результатів, які зазначено в Державному стандарті початкової загальної освіти [74].

Водночас ми поділяємо думку вчених, які вважають, що розвиток шкільної початкової освіти має відбуватися еволюційним шляхом, кожне нововведення повинно бути добре підготовлене, методологічно і педагогічно обґрунтоване, експериментально перевірене і, що особливо важливо, усвідомлене і засвоєне майбутніми фахівцями ще на етапі професійної педагогічної підготовки у ВНЗ [48; 117; 158; 159; 243; 251].

Особливо слід наголосити, що домінантою сучасної освітньої парадигми у світовому контексті стає орієнтація на підготовку вчителя, спрямовану на збереження здоров'я молодого покоління, формування ціннісного ставлення до здоров'я [4; 6; 15; 16; 17; 66; 71; 89; 101].

Завдання з виховання ціннісного ставлення до здоров'я в системі дошкільної та загальної середньої освіти визначаються насамперед Законами України [94]: Законом України «Про дошкільну освіту» (ст. 7. Завдання дошкільної освіти) [92] та Законом України «Про загальну середню освіту» (ст. 5. Завдання середньої освіти) [93].

Щодо терміна «ставлення до здоров'я», то він з'явився в науковій літературі на початку 80-х років XX століття в працях групи дослідників санітарно-гігієнічного профілю під керівництвом Д. Лоранського [149]. Виникнення та дослідження цього поняття, на нашу думку, можна пояснити змінами, що відбувалися в суспільно-економічному житті країни. У 60-ті роки СРСР належав до країн із найбільш низькими показниками смертності, стабільною економічною та демографічною ситуаціями, що зумовило в найближчі двадцять років недостатню увагу фахівців до розробок з проблем

здоров'я і його збереження в різних галузях науки. Отже, цінність здоров'я недостатньо усвідомлювалася як на суспільному, так і на індивідуальному рівні. У зарубіжних розвинених країнах наприкінці 60-х років проблема здоров'я населення загострилася, тому там розпочалися пошуки шляхів її вирішення [276; 280; 282; 283] .

На початку 80-х років в умовах реформування та перебудови економіки СРСР загострилися демографічні проблеми, які були наслідком, зокрема, й недостатньої уваги до проблеми розвитку, формування та профілактики здоров'я серед населення. Поступово стає зрозумілою неспроможність інформаційного підходу забезпечити профілактику, збереження та зміцнення здоров'я людини.

Подальші наукові дослідження ставлення до здоров'я дозволили уточнити й обґрунтувати його суть. Приблизно з 2004 року в Україні зростає інтенсивність психолого-педагогічних досліджень ставлення до здоров'я, про що свідчить і кількість захищених дисертаційних робіт. Проблеми ставлення до здоров'я в Україні розглядалися Т. Андрющенко [7], О.Башмаковою [23], О. Дубогай [83], О. Жабокрицькою [89], О. Соколенко [218] та іншими.

За науковими дослідженнями, історія розвитку знань про здоров'я налічує понад 2000 років. Стільки часу формувалися ідеї, підходи, стратегії, шляхи його профілактики, збереження, зміцнення та формування. Історично склалося так, що провідним напрямом зі збереження, профілактики здоров'я дітей, підлітків і молоді як у світі, так і в Україні тривалий час був санітарно-просвітницький. Революційним моментом для освіти, зокрема й для охорони здоров'я, послуговували висновки науковців щодо впливу на здоров'я людини різних чинників. Особливо важливим для формування здорового способу життя в царині громадського здоров'я став висновок канадських учених, зроблений у 1974 році: для збереження здоров'я населення важливий не стільки рівень розвитку медицини та медичного обслуговування, стан довкілля, скільки ставлення людини до здоров'я і

дотримання нею здорового способу життя [184]. З того часу у світі активізувалася робота з розробок нових підходів і моделей щодо охорони здоров'я людини, яка привела до появи великої кількості проектів та програм, що успішно реалізовані та реалізуються в різних країнах світу.

Детальний аналіз зарубіжного досвіду щодо формування здорового способу життя дітей, підлітків і молоді, сприяння здоров'ю за 1947-2004 роки здійснений у низці публікацій Державного інституту проблем сім'ї та молоді, Українського інституту соціальних досліджень [245-249]. Зупинимося на аналізі основних ідей і підходів, які пояснюють сучасні напрями та тенденції в освітній роботі з профілактики та зміцнення здоров'я дітей, підлітків і учнівської молоді.

Спочатку розглянемо поняття «профілактики здоров'я», «формування здорового способу життя», які поширені у практичній діяльності освітян і сьогодні. У науковій світовій літературі система заходів, спрямованих на профілактику здоров'я людини отримала назву “health promotion” [277; 278]. Як зазначено в навчальному посібнику «Формування здорового способу життя» [246], переклад цього словосполучення має декілька тлумачень: профілактика, заохочення до здоров'я, стимулювання, підтримка здоров'я, пропаганда здоров'я тощо, що, на нашу думку, лише частково відповідає змісту тієї системи заходів, що закладені в health promotion. Пропонуємо послуговуватися поняттям «формування здорового способу життя», яке також не повністю відповідає тому змісту, який має й повинна мати освітня діяльність у сучасних умовах.

Доречно зауважити, що у процесі навчання та виховання викладачі можуть тільки сприяти самостійному вибору учнів щодо елементів здорового способу життя та його підтримці [222]. Як слушно зазначає І.Бех, передача досвіду попередніх поколінь відбувається шляхом засвоєння учнями знань, умінь, навичок і ставлень та їх залучення до системи загальнолюдських цінностей [30]. Тому ми вважаємо, що використання в науковому обігу терміну «формування навичок здорового способу життя» не

вирішує проблеми понятійного апарату в сфері профілактики, зміцнення та формування здоров'я молодого покоління й обмежує розуміння системи завдань, які стоять перед освітою і громадськістю.

Підтвердження цьому знаходимо у процесі контент-аналізу наукових праць, присвячених профілактиці та збереженню здоров'я дітей і підлітків протягом періоду їх навчання. Так, до середини 90-х років XX ст. у педагогічних дослідженнях найчастіше зустрічаються поняття «формування здорового способу життя» і «формування навичок здорового способу життя», потім – «профілактики здоров'я», а починаючи приблизно з 2005 року, поширення набуває поняття «ставлення до здоров'я» [6; 87; 184; 187; 218]. Позитивно оцінюючи та підтримуючи ці тенденції у сфері профілактики й зміцнення здоров'я молодого покоління, вважаємо, що завдання освіти полягає не стільки в формуванні здорового способу життя учнів і профілактиці захворювань здоров'я, скільки в формуванні ціннісного ставлення до здоров'я, яке до того ж входить до складу здоров'язбережувальної компетентності [220].

Так, у проекті базової навчальної програми «Основи здоров'я» для школярів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів констатується: «здоров'язбережувальна компетентність (як предметна) – це здатність учня самостійно застосувати знання (факти, уявлення, поняття), способи навчальної й здоров'язбережувальної діяльності, ціннісні ставлення до власного життя і здоров'я для розв'язання проблем в умовах конкретної життєвої і навчальної ситуації» [200]. Для вивчення й розуміння історичних аспектів проблеми формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів вважаємо за доцільне використовувати поняття, які були поширеними й актуальними в ті часи.

У процесі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду із означеної проблеми зроблено висновок, що профілактичною роботою, спрямованою на збереження насамперед фізичного здоров'я населення, переважно займалися медичні працівники.

Тому історично склалося так, що роботу з формування ціннісного ставлення до здоров'я та здорового способу життя серед населення в світі очолює, як правило, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ).

Вона була створена в 1948 році як спеціалізована організація в рамках Уставу ООН для співробітництва урядів різних країн з питань профілактики і зміцнення здоров'я людини. Основними функціями ВООЗ є: керівництво діяльністю охорони здоров'я в світі, співробітництво з урядами країн з метою посилення планування, управління та оцінки програм країн у галузі охорони здоров'я, розробка та передача здоров'язбережувальних технологій, інформації та стандартів [275]. Тому визначальною особливістю започаткованих ВООЗ проектів виступають ідеї партнерства з різноманітними державними, суспільними, приватними та релігійними інституціями, зокрема й освітніми.

У контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу на оприлюднення в 1974 році звіту М. Лалонда, на той час міністра охорони здоров'я і добробуту Канади, висновки якого спричинили зміни пріоритетів у сфері охорони здоров'я населення на користь системної діяльності для індивідуального та громадського здоров'я. Завдяки співробітництву ВООЗ з науковцями і міністерствами охорони здоров'я різних країн, уже в 1977 р. на Всесвітній асамблеї охорони здоров'я прийнято Концепцію здоров'я для всіх. В одному з положень Концепції вказано на необхідність участі кожної людини в охороні здоров'я [103], що слугує підґрунтям для активізації здоров'яспрямованої діяльності в різних сферах.

Результати досліджень демографічних і популяційних тенденцій у різних країнах світу під егідою ВООЗ дозволили вченим скласти перелік наявних планетарних загроз, одна з яких – загроза здоров'ю людини [102]. У зв'язку з цим ВООЗ була проголошена глобальна стратегія «Здоров'я для всіх до 2000 року», яка по суті започаткувала розвиток концептуальної політики в галузі сприяння здоров'ю [102]. Сьогодні орієнтиром для здоров'яспрямованої діяльності в освіті слугує нова стратегія «Здоров'я –

21», яка була прийнята в 1998 році внаслідок визнання необхідності пролонгації завдань стратегії «Здоров'я для всіх до 2000 року» і виникнення нових глобальних феноменів і чинників ризику, що впливають на здоров'я людей [103].

Отже, у зв'язку з постійними соціально-економічними та природними змінами, що відбуваються у світі, діяльність щодо профілактики, зміцнення та формування здоров'я молодого покоління вимагає своєчасної корекції. Тому для розробки освітніх стратегій, проектів і програм важливими є міжнародні глобальні конференції зі сприяння здоров'ю, на яких обговорюються і приймаються законодавчі документи.

Так, уже на першій конференції в 1986 році була прийнята Оттавська хартія сприяння здоров'ю, в якій закладені основні положення та визначені провідні напрями щодо участі суспільства та різних організацій в охороні здоров'я людини [54; 279]. Для освіти не втратили своєї актуальності такі напрямки, як формування політики, спрямованої на збереження здоров'я населення, створення сприятливих для здоров'я людини середовищ та розвиток навичок здорового способу життя [150].

На наступних міжнародних конференціях були розроблені й поглиблені керівні принципи сучасної системи профілактики і зміцнення здоров'я, які враховано в освітянській галузі. Особливо важливими для організації і проведення здоров'яспрямованої діяльності в закладах освіти вважаємо «Заяву щодо проблем створення сприятливого для здоров'я середовища», прийняту на Третій міжнародній конференції в м. Сундсвалль (Швеція); Джакартську декларацію про сприяння здоров'ю у XXI столітті (Четверта міжнародна конференція в Індонезії) та Бангкокську хартію сприяння здоров'ю в глобалізованому світі (Шоста міжнародна конференція в Таїланді).

У своїй роботі ми спираємося, зокрема, на керівні положення Бангкокської хартії (2005 р.), які закріпили чотири ключові зобов'язання для держав і суспільства [54; 279]:

- сприяння здоров'ю повинно стати центральним елементом у галузі розвитку кожної країни;
- сприяння здоров'ю повинно стати ключовою функцією уряду кожної країни;
- сприяння здоров'ю має стати пріоритетним напрямком роботи на рівні громад і суспільства;
- сприяння здоров'ю має стати обов'язковим елементом корпоративної практики: приватний сектор несе відповідальність за забезпечення гігієни та охорони праці на робочому місці; за сприяння здоров'ю і зростання добробуту своїх працівників, їх сімей та громад; за власний внесок у зменшення впливу негативних чинників глобального масштабу на здоров'я людини.

Роль вітчизняної освіти у вирішенні проблеми профілактики, зміцнення та формування здоров'я підрастаючого покоління змінюється відповідно до тих тенденцій, які відбуваються у сфері охорони здоров'я, соціології, філософії, психології тощо. Так, до 90-х років XX століття в Радянському Союзі завдання зі збереження здоров'я вирішувалися шляхом санітарно-просвітницької діяльності, яку організовували Академії педагогічних і медичних наук СРСР. Цей позитивний досвід знайшов своє відображення в Координаційній програмі наукової роботи двох академій наук СРСР, яка була затверджена в 1979 році, а потім переглянута й уточнена президіями АПН та АМН СРСР у 1984 році відповідно до завдань, поставлених «Основними напрямками реформи загальноосвітньої та професійної школи».

Координаційна програма лягла в основу Комплексної програми АПН СРСР на 1986-1990 рр. «Школа і здоров'я», у якій, окрім гігієнічних завдань, були поставлені й педагогічні, зокрема посилення медико-гігієнічного виховання та формування навичок здорового способу життя в учнів. Обсяг і зміст програми медико-гігієнічного виховання школярів були висвітлені в

методичних рекомендаціях «Приблизний обсяг знань, навичок школярів різних вікових груп з питань гігієни та охорони здоров'я», затверджених міністерствами здоров'я та освіти СРСР (1978 р.), а потім – у «Комплексній програмі медико-гігієнічного виховання учнів загальноосвітньої школи» (1986 р.).

Наступними нормативними документами є:

- Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства (1999 р.) [176];
- Концепція освіти «рівний – рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України (2001 р.) [121];
- Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.) [173];
- Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки (2002 р.);
- Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя (2004 р.) [123];
- Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (2004 р.) [174];
- Державна програма розвитку фізичної культури і спорту на 2007-2011 роки (2006 р.) [175];
- Програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів ЗНЗ України (2007 р.) [187];
- Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009-2013 роки (2008 р.) [120].

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») в одному з перших завдань, які стоять перед освітою, наголошено на необхідності формування здорового способу життя дітей і молоді, збереження і зміцнення їхнього здоров'я [58; 73]. Після ухвалення Концепції неперервної валеологічної освіти в Україні, розробленої творчим

колективом Українського центру здоров'я в рамках реалізації проекту Державного комітету України з питань науки і технології «Здоров'я – через освіту», Державної програми «Збереження генофонду нації» була здійснена спроба впровадити шкільний курс «Валеологія». Для нього були створені відповідні навчальні програми, підручник та методичні рекомендації для вчителів [57; 58; 198]. На жаль, у той період об'єктивні умови (непідготовленість суспільної думки, недостатньо науково обґрунтована розробка шкільного курсу, відсутність кваліфікованих педагогічних кадрів тощо) звели нанівець зусилля науковців у цьому напрямі. Сьогодні в загальноосвітніх закладах успішно впроваджений інтегрований курс «Основи здоров'я» [231], присвячений проблемам формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів, навичок здорового способу життя та безпеки життєдіяльності.

Значною подією для подальшої розробки теоретико-методологічних засад формування ціннісного ставлення до здоров'я стало створення в 1998 році Концепції превентивного виховання дітей і молоді (автори С. Кириленко, В. Оржеховська, О. Пилипенко) [122]. Ця Концепція послугувала поштовхом для розробки низки подальших концепцій: Концепції освіти «рівний – рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України [121], Концепції формування позитивної мотивації до здорового способу життя [123], Концепції реформування шкільної медицини в Україні (2009 р.) [96].

Перші кроки до дієвої співпраці педагогічних і медичних працівників зроблені в 1999 році. Тоді Міністерство охорони здоров'я України видало наказ «Про поліпшення діяльності органів і закладів охорони здоров'я з питань формування здорового способу життя, гігієнічного виховання населення», в якому робота з формування здорового способу життя та гігієнічного виховання населення визначається як одне з основних завдань органів і закладів охорони здоров'я. Для ефективної діяльності визначено науково-методичний центр – Український науково-дослідний інститут

громадського здоров'я, у складі якого створено відділ координації роботи центрів здоров'я. Таким чином, у мережі закладів охорони здоров'я цей інститут стає провідною установою, яка відповідає за роботу з формування здорового способу життя та гігієнічного виховання населення.

Загалом в освіті зроблено спроби вирішення проблеми формування основ здорового способу життя шляхом реформування змісту навчання та виховання за відомими у світі трьома моделями навчання: однопредметна – упровадження нового предмета (спецкурсу, факультативу) або вибір одного з наявних предметів як «носія»; багатопредметна – інтеграція питань з основ збереження та зміцнення здоров'я в зміст різних предметів (як природничих, так і гуманітарних); змішана – поєднує дві названі моделі [36; 86]. Кожна з них має свої переваги й недоліки, які проаналізовані в науковій літературі [36; 247]. В Україні найкраще зарекомендувала себе змішана модель навчання основам здоров'я (введення нового предмета та валеологізація інших).

Отже, модернізація системи вищої педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу вимагає оновлення діяльності вищих педагогічних навчальних закладів з урахуванням національних надбань світового значення та кращого європейського досвіду, забезпечення професійної підготовки конкурентоспроможних компетентних фахівців, які зможуть повноцінно забезпечувати здоров'язбережувальну діяльність у навчально-виховному процесі школи [159, 216].

Аналіз стану професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти в Україні дозволяє виокремити нову ситуацію її розвитку.

Сучасна початкова школа є варіативною за типами навчальних закладів, методичним забезпеченням і водночас покликана забезпечити навченість усіх школярів на рівні, визначеному Державним стандартом загальної початкової освіти. Винятково важливо повною мірою враховувати суттєві зміни в підготовці педагогічних кадрів, зокрема педагогів-професіоналів нової генерації з конкурентоспроможним рівнем кваліфікації,

які мають володіти загальною й педагогічною культурою, враховувати в професійній діяльності тенденції сучасного розвитку шкільної освіти. Майбутні вчителі повинні орієнтуватися не лише в типових педагогічних ситуаціях, але й уміти організовувати профілактичну діяльність зі збереження здоров'я дітей, використовувати здоров'язбережувальні технології, формувати здоровий спосіб життя [270, 142] .

У контексті проблеми нашого дослідження здійснено аналіз стану й рівня теоретико-методологічної розробки питань здоров'яспрямованої діяльності та результатів їх практичного впровадження в закладах освіти, який дозволяє з'ясувати суперечності й невирішені питання щодо формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів початкової школи.

Контент-аналіз вітчизняних дисертаційних досліджень з проблем здоров'яспрямованої діяльності свідчить про їх відповідність світовим тенденціям розвитку напрямку збереження, зміцнення та формування здоров'я дітей, підлітків і молоді; про поступове розширення кола психолого-педагогічних питань, спрямованих на їх вирішення.

Так, за даними О. Єжової [86-88] за роки незалежності в Україні відбулося зростання науково-педагогічних напрацювань щодо збереження і зміцнення здоров'я учнів у закладах освіти. За різними педагогічними спеціальностями у 2006-2008 рр. було захищено у 12 разів більше кандидатських і докторських дисертацій, ніж у 1991-1993 рр.

Врахування факту, що за цей період відбулося збільшення загальної кількості захищених дисертацій за напрямом «Педагогіка» маже в 13 разів, дозволяє констатувати рівномірне та паралельне зростання кількості наукових праць з проблем здоров'яспрямованої діяльності.

У дисертаційних роботах О. Дубогай (1991 р.) [83], В. Горащука (2004 р.) [57], С. Омельченко (2008 р.) [182], Л. Румянцевої (2009 р.) [203] та ін. досліджено теоретико-методичні засади формування здорового способу життя в молодших школярів [83], учнів загальноосвітніх навчальних закладів та студентів педагогічних університетів [82]. У дисертаційній роботі В. Горащука

вперше в Україні розроблено теоретико-методологічні основи формування культури здоров'я в учнів загальноосвітніх навчальних закладів [57].

У кандидатських дисертаціях висвітлено окремі питання валеологічної освіти дітей, підлітків і молоді; формування в них здорового способу життя, культури здоров'я, професійної підготовки студентів до здоров'яспрямованої діяльності [78; 182]. Слід зазначити, що дисертантами переважно розроблені питання здоров'яспрямованої діяльності серед школярів і студентів коледжів та вищих навчальних закладів. Також частково дослідженими є особливості педагогічної діяльності з організації та проведення здоров'яспрямованої діяльності в різних типах освітніх закладів. Роль педагогів у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я, навичок здорового способу життя учнів переважно вивчено фрагментарно, зокрема, з позиції з'ясування умов для ефективного вирішення досліджуваної проблеми. Так, лише в науковій роботі О. Омельченко, присвяченій особливостям педагогічної здоров'яспрямованої діяльності вчителя початкових класів, частково окреслено шляхи вирішення цієї проблеми [182].

Об'єктом виховного впливу більшості дисертаційних досліджень є діти шкільного віку 1-го та 5-9-х класів.

Якщо в 90-х роках ХХ і на початку ХХІ століть майже 50% від загальної кількості досліджень з проблеми збереження, зміцнення та формування здоров'я дітей, підлітків та молоді були присвячені переважно проблемам формування здорового способу життя, то за останні 2-3 роки тематику дисертацій урізноманітнено вивченням педагогічних закономірностей і умов формування фізичного, психічного та соціального здоров'я молодшого покоління (М. Залеський [97], І. Малишевська [155], О. Омельченко [182], Г. Сіліна); ціннісного ставлення до здоров'я (Т. Андрющенко [7], В. Звєкова [101], Т. Москвіна [167]); проблем формування життєвих компетенцій (О. Жабокрицька [8], Т. Петухова [191], Н. Пихтіна [192]). Характерною особливістю цих наукових праць можна вважати цілісне уявлення про здоров'я. Тому основною тенденцією в розвитку цього напрямку педагогічних досліджень

є пошук і розробка інтегративних, комплексних шляхів здоров'яспрямованої діяльності в освітніх закладах для формування ціннісного ставлення до здоров'я загалом.

Отже, аналіз стану проблеми становлення та розвитку здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи в науковому просторі дозволяє зробити висновок про необхідність розробки і впровадження у процес професійної підготовки дієвої педагогічної системи формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. На підставі одержаних даних, враховуючи потреби й тенденції розвитку професійної педагогічної освіти на сучасному етапі, ми можемо зробити висновок, що дієве формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи можливе за умови вирішення таких завдань:

- розробки теоретичних і методичних засад формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи;
- оновлення і розширення змісту здоров'яспрямованої діяльності у професійній педагогічній освіті на основі системного, аксіологічного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного та технологічного підходів;
- розробки сучасного науково-методичного забезпечення для оптимізації процесу підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

1.2 Аналіз базових понять дослідження

Проблеми збереження, профілактики та зміцнення здоров'я молодого покоління турбують освітян, мабуть, ще з часу виникнення педагогіки як науки. Починаючи з 80-х років XX ст., дослідники різних галузей відзначали поглиблення негативних тенденцій у стані здоров'я дітей, підлітків та молоді, і стало зрозуміло, що в освіті має проводитися педагогічна діяльність у трьох взаємопов'язаних напрямках – профілактики, зміцнення та формування здоров'я вихованців.

У концептуальному полі нашого дослідження вважаємо за необхідне розглянути тлумачення категорії «здоров'я» і практику використання в педагогічній літературі термінів «формування здоров'я», «зміцнення здоров'я» і «профілактика здоров'я».

У контексті нашого дослідження здоров'я в освітній діяльності є предметом. Отже, у процесі навчально-виховної діяльності має забезпечуватися і профілактика, і зміцнення, і формування здоров'я вихованців. Беручи до уваги визначення здоров'я та його складових, можна стверджувати, що всі терміни, які використовуються в педагогічній літературі з основою «здоров'я», стосуються стану організму, здатності особи до саморегуляції поведінки, різних аспектів самопочуття та благополуччя людини тощо. Підтвердження цієї думки знаходимо також і в тлумачних словниках, де здоров'я найчастіше визначається як стан організму, за якого нормально функціонують усі його органи, або той чи інший стан, самопочуття людини.

Проаналізуємо трактування понять «профілактика», «зміцнення» і «формування» з позиції теми дослідження. Звертаючись до словників, знаходимо, що термін «профілактика» співвідноситься за значенням з дієсловом «зберігати», яке означає дію та стан:

1) оберігаючи, тримати цілим, не давати пропасти, зникнути; дбаючи, тримати що-небудь у доброму стані, намагатися залишати незмінним;

2) тримати що-небудь у певних умовах, оберігаючи від псування, руйнування; оберігати, захищати від чого-небудь згубного;

3) дбайливо ставитися до чого-небудь, не розтрачувати чогось; продовжувати залишатися в якому-небудь стані, не втрачати якихось ознак, властивостей, якостей [236].

«Профілактика» означає дію за значенням дієслова «зміцнювати»:

1) робити стійкішим; укріплювати; (перен.) робити що-небудь надійнішим, більш сталим, постійним;

2) загартовувати кого-, що-небудь; робити стійкішим, здоровішим, витривалішим; робити духовно, морально стійкішим, міцнішим [236].

Термін «формування» позначає опредмечену дію за значення дієслова «формувати»:

1) надавати чому-небудь певної форми, вигляду тощо;

2) виробляти в кому-небудь певні якості, риси характеру й т. ін.;

3) надавати чому-небудь завершеності, визначеності;

4) визначати, встановлювати, намічати що-небудь.

Профілактика, зміцнення й формування здоров'я передбачає діяльність із забезпечення здоров'я учасників навчально-виховного процесу, причому не просто його (здоров'я) утримання на постійному рівні, а й намагання зробити організм міцнішим, стійкішим до негативних чинників довкілля. Тому діяльність педагога має бути спрямована на збереження здоров'я в трьох різних аспектах: профілактики, зміцнення та формування.

Одним із зауважень щодо використання термінів, похідних від «профілактика» і «здоров'я», є те, що здоров'я не може бути сталим впродовж усього життя людини, бо паралельно з розвитком організму змінюється (поліпшується або погіршується) й стан фізичного, психічного та соціального благополуччя людини. Також слушною є думка В. Бальсевич: «... важко зрозуміти, що ж збираються «зберігати» наші вчені й управлінці», якщо вже серед першокласників лише 20-30% практично здорових дітей [20, с. 3].

Важливо підкреслити, що утворені від поняття «профілактика» терміни нівелюють можливості освіти у сфері зміцнення й формування здоров'я вихованців. На нашу думку, недоцільно використовувати термін «здоров'язбережувальна діяльність учителя», бо він обмежує розуміння завдань, пошук педагогічних форм, методів і засобів, що стосуються профілактики, зміцнення та формування здоров'я учнів.

Поява таких понять, як «здоров'яформувальний потенціал», «здоров'яформувальна функція», «здоров'яформувальна технологія», свідчить про те, що в освіті активізувалися дослідження, спрямовані на профілактику здоров'я дітей, підлітків і молоді. При цьому обов'язково треба враховувати, що педагогічна діяльність тільки сприяє формуванню бажаних якостей, рис, станів особистості, скеровує розвиток. Вихованець є не тільки об'єктом навчання та виховання, а й їхнім суб'єктом [215]. Слід зауважити, що у процесі вивчення понять «здоров'яформувальний потенціал», «здоров'яформувальна функція» тощо поза увагою педагогів залишаються проблеми профілактики, збереження і зміцнення здоров'я.

У контексті нашого дослідження діяльність щодо профілактики та збереження здоров'я учнів можна назвати «здоров'язбережувальною»; діяльність щодо зміцнення їх здоров'я – «здоров'язміцнювальною»; діяльність щодо формування здоров'я – «здоров'яформувальною». Аналіз подібних понять свідчить про їх недосконалість і обмеженість. На практиці ці види педагогічної діяльності настільки взаємопов'язані, що виокремити діяльність, де результатом є тільки профілактика здоров'я без його збереження й зміцнення, практично неможливо і навпаки. Пошуки визначення освітньої діяльності зі збереження, зміцнення та профілактики здоров'я учнів привели нас до створення поняття «здоров'яспрямована діяльність» (рис. 1.1).

З позиції психології, діяльність означає спрямовану активність, яка реалізує потреби суб'єкта [165, 212]. У класичних теоріях діяльності О. Леонтьєва й С. Рубінштейна [237; 238], у працях В. Давидова [67], Г. Щедровицького [273] та інших детально висвітлено психологічну структуру

діяльності, основними складовими якої вважають суб'єкт з його потребами; мету, відповідно до якої предмет перетворюється на об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; дії; результат діяльності. Тому за психологічною структурою в здоров'яспрямованій діяльності слід виділити такі складові: потребу, мету, засоби, методи, дії та результат.

Рис. 1.1. Складові здоров'яспрямованої діяльності вчителя

Аналізуємо здоров'яспрямовану діяльність за складовими: є потреба в розв'язанні проблеми збереження та профілактики здоров'я учнів, яка визначає мету – виховання їх здоровими; існують педагогічні форми, методи і засоби для досягнення запланованого результату; можливість досягнення позитивного результату доведена в тих закладах, де протягом навчального року активно й систематично проводять діяльність, спрямовану на профілактику, зміцнення та формування здоров'я учнів.

У процесі обґрунтування доцільності використання поняття «здоров'яспрямована діяльність» вважаємо за необхідне конкретизувати її мету: створення у навчально-виховному процесі необхідних умов для збереження та зміцнення здоров'я учнів.

Для аналізу педагогічних уявлень щодо зазначеної діяльності звернемося до трактування С. Гончаренка, який зауважує, що діяльність – це «спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в діяльність зміни» [56, с. 98]. Отже, автор розглядає переважно дії, що виконуються у процесі діяльності, та досягнутий при цьому результат. У зв'язку з тим, що проводити педагогічну діяльність щодо збереження, зміцнення та формування здоров'я учнів можуть різні суб'єкти: батьки, родичі, вчителі, люди різних професій, виокремимо

професійно-педагогічну діяльність, яку здійснюють саме педагоги. За визначення А. Маркової професійно-педагогічна діяльність – це професійна активність учителя, в якій за допомогою різних засобів впливу на учнів реалізуються завдання навчання й виховання.

Приймаємо підхід Н. Кузьміної, яка в педагогічній діяльності виділяє п'ять функціональних компонентів:

- гностичний,
- проектувальний,
- конструктивний,
- організаційний та комунікативний [136].

Проаналізуємо їх згідно з метою нашого дослідження. Гностичний компонент характеризується знаннями педагога про здоров'я, його складові, чинники впливу, про здоровий спосіб життя, засоби сприятливого впливу на зміцнення й формування здоров'я тощо. Вважаємо, що проектувальний компонент стосується уявлень про стратегію й способи досягнення перспективних завдань навчання й виховання без шкоди для здоров'я учня й педагога; конструктивний – особливостей побудови педагогом власної здоров'яспрямованої діяльності та активності учнів на поточний період; комунікативний – характеристик комунікативної діяльності педагога та специфіки його взаємодії з учнями без заподіяння шкоди здоров'ю учасникам навчально-виховного процесу. Організаційний компонент проявляється в умінні педагога організовувати власну діяльність і активізувати учнів так, щоб досягти збереження, зміцнення та формування їхнього здоров'я. Отже, можна виділити такий різновид педагогічної діяльності як здоров'яспрямована діяльність.

Для широкого визначення сукупності педагогічних заходів, які використовуються в початковій школі для профілактики, зміцнення та формування здоров'я учнів, поняття «здоров'яспрямована діяльність», на нашу

думку, – більш точний термін, порівняно з терміном «здоров'язбережувальна діяльність» чи «оздоровча діяльність».

Аналіз психолого-педагогічних напрацювань дає можливість стверджувати, що суб'єкт-об'єктом здоров'яспрямованої діяльності виступають учителі та учні; предметом – здоров'я як стан людини; методами, формами і засобами діяльності – різноманітні психолого-педагогічні методи, форми, засоби, які адекватні поставленій меті та дозволяють досягти запланованого результату. Отже, здоров'яспрямована діяльність може бути схарактеризована за визначеною логічною структурою.

Якщо є можливість упорядкування здоров'яспрямованої діяльності в педагогічну систему з конкретними характеристиками і логічною структурою, то це передбачає й існування її часової структури. Таким чином, здоров'яспрямовану діяльність можна планувати за фазами, стадіями, етапами та реалізовувати як систему на визначений термін. Так, фаза проектування має характеризуватися побудовою педагогічної системи та розробкою плану її реалізації; технологічна фаза має забезпечити реалізацію спроектованої педагогічної системи; у рефлексивній фазі має відбутися оцінювання впровадженої системи для визначення необхідності її подальшого функціонування (без змін чи з корекцією) або запуску нового проекту.

Теоретичний аналіз педагогічного термінологічного апарату з проблеми дослідження дає підстави для висновку, що широке вживання понять, похідних від «збереження» («здоров'язбережувальні технології», «здоров'язбережувальний навчально-виховний процес» тощо), обмежує завдання й можливості професійної підготовки вчителів до здоров'яспрямованої діяльності з учнями початкової школи.

Під здоров'яспрямованою діяльністю вчителя початкової школи ми розуміємо сукупність планомірних освітніх дій та заходів, спрямованих на профілактику, зміцнення та формування здоров'я учнів.

Проблема зміцнення здоров'я дітей і молоді є однією з актуальних проблем сьогодення. В умовах економічної та екологічної криз, падіння

духовно-культурних цінностей упродовж останніх років в Україні спостерігається значне зниження рівня здоров'я підростаючого покоління. Пріоритетність проблеми здоров'я учнівської і студентської молоді пов'язана також з різким погіршенням стану їхнього фізичного і психічного розвитку та зниженням рівня розумової працездатності [224]. Формування здоров'я постає як стратегія гармонізації фізичного та психічного розвитку особистості для забезпечення самореалізації та ефективної адаптації до навколишнього середовища шляхом набуття необхідних знань про здоров'я та закріплення навичок здорового способу життя [181]. Для її розв'язання необхідно створювати відповідні умови, домагатися органічного поєднання навчально-виховного та оздоровчого процесів.

Проблема короткозорості на сьогодні не втрачає своєї актуальності. Триває всебічне вивчення її патогенезу, причин прогресу, методів лікування та профілактики. Одним з головних завдань вирішення цієї проблеми є стабілізація процесу прогресу короткозорості. У зв'язку з цим питання лікування шкільної короткозорості залишаються важливим розділом офтальмології. У науковій літературі останніх років знову стало дебатуватися питання щодо доцільності її лікування та корекції.

Вивчення функціонального стану зорової системи дітей і підлітків у динаміці навчання в школі та виявлення основних механізмів формування патологічних станів надзвичайно актуальне для України. Це зумовлено тенденцією до погіршення зорових функцій дітей і підлітків впродовж останніх десятиріч.

Актуальність подібних досліджень пов'язана із значною зміною візуального оточення сучасної людини, появою нових видів носіїв зорової інформації (комп'ютери, мініатюрні електронні ігри, відеоприставки до побутових телевізорів тощо) і погіршенням якості традиційних (поліграфічна продукція для дітей).

Завершення розвитку органа зору і становлення багатьох зорових функцій відбувається у віці, який збігається з періодом навчання в школі, під час якого

різко збільшується навантаження на орган зору дітей. Розлади зору є одним з найбільш частих відхилень у стані здоров'я сучасних школярів.

Аналіз і зіставлення показників зорових функцій сучасних школярів з показниками їх однолітків 70-х-90-х років минулого століття, проведені Н.Масловою, дозволяють зробити деякі висновки. Так, при вступі до школи (у віці 6-7 років) гострота зору не досягала одиниці у 31% хлопчиків і 28% дівчаток, у 8-9 років цей показник знижувався до 19% і 18% відповідно (за даними літератури минулих років, на початку шкільного навчання тільки 7-10% дітей мали знижений зір) [192].

Значне збільшення патології органу зору серед дітей і підлітків, за офіційними даними, у загальній структурі захворюваності впевнено займає четверте місце, проте за тяжкістю наслідків і соціальними втратами на компенсацію значного погіршення зору цей вид патології набагато перевищує інші захворювання [263]. Хвороби органа зору значно знижують працездатність дітей і підлітків, обмежують їхній професійний вибір, придатність до військової служби, занять спортом, створюють низку психологічних проблем.

У наш час проблема загострюється у зв'язку з посиленням вимог до стану зорових функцій сучасного фахівця через підвищення навантажень на орган зору в багатьох галузях виробництва. Доведено, що поширеність зорових порушень зростає прямо пропорційно віку школярів за рахунок набутої міопії (так званої шкільної короткозорості), на розвиток якої впливають порушення санітарно-гігієнічних умов і норм, збільшення обсягу навчального навантаження, комп'ютеризація класів та ін. Серед причин порушення зору перше місце займає спазм акомодатії (СА), друге, - міопія, до кінця 5 класу обидві патології складають 25% (акомодатія) і 20% (міопія) [5; 154, 171, 197, 204].

Значне місце в структурі порушення зору дітей посідає спазм акомодатії (хибна короткозорість). Школяр, який страждає спазмом акомодатії, відчувши погіршення зору, стає дратівливішим, швидко втомлюється на занятті, що вимагає зорової напруги [70]. Це досить швидко виявляється зниженням

успішності з різних дисциплін. При цьому в дитини з'являються головні болі, причину яких часто не можуть визначити і діагностують як вікову перебудову організму.

Причини розвитку спазму акомодатії дуже різноманітні та часто збігаються з причинами, що призводять до справжньої короткозорості:

- невідповідність меблів у школі і вдома зросту дитини;
- погане освітлення робочого місця;
- слабкість шийних і спинних м'язів;
- відсутність правильного режиму дня, пізній відхід до сну;
- зневага до занять фізкультурою та спортом;
- часті та тривалі перегляди телепередач, робота на комп'ютері;
- послаблення загального стану здоров'я.

З початком навчання дітей у школі основною функцією зорової системи стає систематична напружена праця в режимі ближнього зору, тому в цих умовах найбільше навантаження припадає на апарат акомодатії ока [9, 232]. Це свідчить, з одного боку, про погіршення зорових функцій у сучасних дошкільнят, а із іншого, що до 6 років, коли починається навчання у школі, гострота зору ще не досягає свого нормального значення [250]. Вивчення даних, отриманих при дослідженні функціонального розвитку зорового аналізатора в дітей, що приступили до шкільних занять, виявило зниження показника стійкості акомодатії до 3-хвилинного навантаження.

Аналогічна ситуація спостерігається й з іншими показниками. Вони значно нижчі вікових норм, прийнятих раніше. Так, за даними літератури, до 10 років резерв акомодатії повинен бути 10 і більше діоптрій, а в сучасних школярів цей показник не перевищує 4,5 – 5 діоптрій [91; 15].

Причиною зазначеного автори вважають те, що з переходом дітей на режим шкільного навчання значно зростає обсяг навантажень на зоровий аналізатор (у середньому на 19,8 годин на тиждень порівняно з дошкільнятами). Динаміка зорових функцій упродовж навчального року різна в окремих учнів,

що пояснюється їх загальною функціональною «незрілістю» до моменту вступу до школи і припускає доцільність проводити оцінку «шкільної зрілості» дітей, включаючи критерії витривалості до функціонування в напруженому зоровому режимі [167, 175].

Результати подальших досліджень показали, що у практично здорових дітей на початку шкільного навчання відбувається деяке пригніблення функції м'яза акомодатії, про що свідчить відсутність зростання таких показників його діяльності, як резерву відносної та об'єм абсолютної акомодатії. Дослідники зв'язують це явище зі зниженням загальної рухової активності та погіршенням місцевої гемодинаміки, що диктує проведення цілого комплексу оздоровчих заходів і пильної уваги вчителів до учнів перших класів [114, 122, 123].

Відомо, що на стан здоров'я впливає низка соціально-гігієнічних та біологічних чинників. Наявний стан організації навчально-виховного процесу в сучасній школі, інтенсифікація навчання, зростаючий обсяг інформації вимагають від школярів дедалі більшого напруження фізіологічних систем організму, що зумовлює високе навантаження на адаптаційні механізми, посилює нервово-емоційну напруженість. У зв'язку з цим у сучасних школярів значного поширення набувають хронічні неінфекційні захворювання дихальної, нервової, серцево-судинної, ендокринної та інших систем організму.

На основі даних про роль ослабленої акомодатії в походженні міопії була висунута ідея про можливість профілактики міопії та її прогресу шляхом дії на акомодатійний апарат ока за допомогою медикаментозних засобів, фізіотерапевтичних процедур та фізичних вправ, які нормалізують або значно підвищують показники акомодатії та регіонарної гемодинаміки і знижують частоту і міру прогресу міопії у 3-5 разів у школярів з пониженням запасу відносної акомодатії [161; 170; 187; 225; 253].

Нові можливості попередження короткозорості відкриває метод тренування циліарного м'яза (вправи з лінзами) у школярів з послабленою здатністю акомодатії, яких можна розглядати як осіб з підвищеним ризиком виникнення міопії. Регулярні тренувальні вправи для циліарного м'язу

вважають ефективним методом індивідуальної профілактики короткозорості. З його допомогою в більшості випадків вдається попередити виникнення міопії або віддалити початок її розвитку [3; 172].

В умовах тривалих зорових навантажень на близьких дистанціях відбувається аномальний розвиток функціональних взаємовідносин між зоровим і руховим аналізаторами, що проявляється, зокрема, в аномальній зорово-руховій навичці, названій рефлексом низько схиленої голови (РНСГ) при зорових зусиллях зблизька. Встановлено, що на ступінь враженості і стійкості РНСГ впливає тип конституції дітей, кут нахилу робочої поверхні столу (парти), час початку залучення дітей до малювання (читання, письма), особливості зорово-рухового режиму, характер освітленості й та ін.

Виявлено, що стан низько схиленої голови викликає ланцюгові побічні рефлекси, з одного боку, що посилюють напругу органу зору, з іншого – пригнічують функції низки вегетативних процесів і навіть фізіологічний розвиток дітей загалом.

Зниження витривалості акомодациї відбиває недостатність активації та сприяння органу зору з боку цілісного організму. Тому первинна профілактика не може вважатися перспективною, якщо вона орієнтована на вторинні (наслідкові) ланки патогенезу короткозорості.

Масова первинна профілактика включає спеціалізовані методики, що забезпечують адекватний розвиток зорово-рухових навичок у процесі дошкільно-шкільного виховання та навчання дітей (особливо на етапах оволодіння ними навичками малювання, читання й писання), а також методи, спрямовані на розширення в режимі дня дітей зорово-рухової активності на рівні цілісного організму. Для профілактики зорового стомлення, подальшого попередження формування у школярів синдрому низько схиленої голови, що виникають на основі придбаної короткозорості і порушень постави використовується методика колективних офтальмотренажерів.

Встановлено, що загальна стомленість дітей і їхнього органу зору (зокрема цилиарного м'яза), яка виникає в процесі шкільних занять, зумовлено

тривалими статичними напруженими станами (тривалим сидінням за партою). Перші симптоми стомлюваності проявляються через 25-30 хвилин і посилюються до кінця уроку. Найбільший вплив на попередження такого стану мають фізпаузи, які одночасно залучають до рухової активності орган зору, голову та тулуб. Отже, основні завдання цієї методики – розділити процес безперервного сидіння за партою на уроці на дві частини, перемкнути функцію «ближній зір» на «дистантний» і стимулювати зорово-рухову активність на рівні цілісного організму. Побудова уроку в режимі «динамічних поз», тобто в режимі періодичної зміни поз «сидячи-стоячи» є одним з найбільш дієвих чинників для забезпечення сприятливої динаміки як показників гостроти зору, так і загального фізичного розвитку [45, 195].

Крім того, В. Базарним встановлено, що ступінь напруженості організму у процесі оволодіння учнями координаторною діяльністю (письмом, читанням та малюванням) визначається рівнем зрілості довільних і особливо тонко-координованих зорово-ручних робочих рухів, фізіологічною основою яких є почуття зорово-ручної координації, а біофізичною – процес інтеграції зорового електричного контурата й соматичного, в т. ч. зорово-ручного. У цих умовах процес оволодіння навичками письма за допомогою пір'яної ручки з ритмічно організованим натиском сприяє ефективній інтеграції зорово-рухового чуття і вдосконаленню зорово-ручної координації, внаслідок чого знижується рівень напруженості організму і зменшуються енергетичні витрати при читанні-письмі.

Навпаки, безвідривне писання кульковою ручкою сприяє менш ефективному синтезу зорового та рухового чуттів і зорово-ручної координації. Ця обставина у свою чергу сприяє зростанню напруженості організму і енергетичних витрат у процесі зорової та особливо графічної діяльності і, як наслідок, пригніченню фізичного, функціонального та психічного розвитку дітей і підлітків. Ці дані дозволяють авторам запропонувати повернення до використання незаслужено скасованої пір'яної ручки на найбільш відповідальному етапі – у процесі оволодіння навичками письма [8].

На сучасному етапі розвитку медицини значну увагу приділено вивченню біоритмів організму людини, їх змін при патологічних порушеннях і значенню регуляції в лікуванні захворювань. Зміни біоритмів можуть бути першими ознаками несприятливого впливу окремих чинників на організм людини. Є дані про стан біоритмів таких важливих показників зорової працездатності, як об'єм абсолютної акомодатії (ОАА) і зорова продуктивність (ЗП) упродовж робочого дня та навчального тижня, які можна використати для найбільш раціонального розподілу навантаження у школярів [112].

Загалом в учнів виділяють два типи біоритмів об'єму абсолютної акомодатії, зорової продуктивності: підвищення або зниження показників упродовж навчального дня [188]. Дослідження ОАА і ЗП свідчать, що незважаючи на індивідуальність біоритмів і два діаметрально протилежних їх типи, найвищі значення цих функцій спостережені у вівторок, а найнижчі – у п'ятницю. Відповідно до цих даних, у вівторок у розклад слід вводити предмети, що вимагають більш високої зорової працездатності учня, а в п'ятницю – легші предмети. Дослідження біоритмів показників зорової працездатності корисні для ретельного розподілу навчального навантаження у школярів упродовж навчального дня та навчального тижня; їх слід ураховувати при проведенні лікувальних і корекційних заходів [23,38].

Щодо дітей з ослабленою акомодатією доцільно вживати всіх заходів, що сприяють профілактиці міопії: дотримання гігієнічних умов зорової роботи, обмеження надмірного зорового навантаження, загальне зміцнення організму (правильний режим дня, повноцінне харчування, достатнє перебування на повітрі, заняття фізичною культурою і спортом), попередження та лікування загальних захворювань. Для комплексного оздоровлення дітей з міопією необхідно включати заходи, спрямовані на забезпечення адекватного режиму, вікової дієти, очної гімнастики і тренінгу резервів акомодатії, лікувальної фізкультури, загального масажу, фізіотерапії, вживання вітамінів (А, Е, Д, С, РР, групи В), мікроелементів, тобто лікування має бути спрямоване не лише на

поліпшення зору, але й, що більш важливо, на відновлення нормального функціонального стану організму [24].

Ці результати використання методики вправ на розвиток здатності акомодатії очей, вправи на акомодотренері, метод перевірочних таблиць, а також методики, рекомендовані в школі для профілактики зорового стомлення та короткозорості, свідчать, що діти до 12 років, які не носили окулярів, здатні зазвичай позбутися проблем, пов'язаних з придбаною міопією за 3-12 місяців. Дітей, які носили окуляри, вилікувати важче [28]. Критеріями ефективності заходів з профілактики короткозорості та її прогресу є нормалізація запасу відносної акомодатії (найближчий показник) і припинення або різке вповільнення процесу посилення статичної рефракції ока (віддалений показник) [48].

Перспективними при шкільній міопії та цілком адекватними завданню підвищити зорову здатність удалину є різноманітні вправи для стимуляції зору у далину (краще ігрові) в комплексі з медикаментозною терапією та дотриманням режиму зорової роботи. [134]. З порушеннями акомодатії в 47% випадків пов'язують розлади зору в тих, що користуються дисплеями. Цьому сприяє тривала фіксована напруга системи акомодатії, а також мерехтіння зображення на екрані. Чим менше частота миготінь, тим менш точною є установка акомодатії на екран.

Особливо слід зазначити збільшення в сучасних умовах кількості дітей зі слабкою акомодатією, коли на велике зорове статичне навантаження на зір впливає побутова відеотехніка, серед якої найбільшу негативну дію чинять ігрові комп'ютерні приставки. Дитина вимушена впродовж тривалого часу пильно дивитися на екран телевізора, що знаходиться на певній відстані перед очима. Це призводить до слабкості акомодатії у здорових дітей, спазму акомодатії у дітей з ослабленою акомодатією, а також до розвитку міопії. Наявні нині методи релаксації та тренування акомодатії дозволяють домогтися позитивних результатів у школярів, але систематичне застосування цих заходів не завжди можливе, оскільки вони вимагають спеціального устаткування (набір

скла, лазерна установка та ін.) і тренування під керівництвом інструктора. Водночас сам персональний комп'ютер має великі можливості та дозволяє створювати нерухомі та рухомі тест-об'єкти різних форм і розмірів [261, с. 161].

Виходячи з положення, що основної шкоди акомодативній здатності завдає робота на фіксованій відстані, О. Шаталовим та О. Ченцовим була запропонована роздільна приставка до комп'ютерних ігор, яка є автоматизованою системою тренування циліарного м'яза шляхом перемикання роботи двох телевізорів при грі на комп'ютерно-ігровій приставці. Так, один телевізор з діагоналлю 10 см встановлюють на відстані 50см від дитини, другий з діагоналлю 50 см – на відстані 5 м. Під час гри система автоматично перемикає зображення та звук з одного телевізора на інший кожні 10 секунд. Таким чином, дитина вимушена переводити погляд, розслабляючи й напружуючи акомодацию кожні 10 секунд. На думку авторів, розроблена система тренування циліарного м'яза дозволяє збільшити резерв акомодативної в усіх вікових групах; найкращі результати отримані при тривалих тренуваннях. Перевага цієї системи полягає в тому, що тренування відбувається автоматично, незалежно від волі дитини, не вимагає систематичного контролю за дітьми, перетворюючи комп'ютерні ігри з тих, що негативно впливають на акомодацию на ті, що діють на неї позитивно [258].

Медико-педагогічний аналіз наявних програм і технологій виховання та навчання дітей у дитячих дошкільних установах і школах дозволяє констатувати, що останні не лише не мають спеціальних програм спрямованого формування зорової системи, але часто знаходяться шкодять природному ходу її розвитку і пригнічують тим самим природний хід реалізації її функціональних можливостей.

Такий стан зумовлений, з одного боку, відсутністю міцної фізіолого-здоров'язбережувальної основи в теорії навчання, з іншої – тим, що дані фізичного, функціонального та психічного розвитку і здоров'я підростаючого покоління фактично виключені з показників оцінки ефективності роботи

дитячих дошкільних установ і шкіл. В інтересах здоров'я підростаючого покоління та суспільства загалом нині гостро назріла необхідність інтеграції міжвідомчих інтересів освіти й охорони здоров'я. Деякі вже розроблені медико-педагогічні підходи інтеграції навчання та спрямованого формування здоров'я дітей і підлітків можна впроваджувати в реформу загальноосвітньої школи. Проте ними не вичерпується обсяг заходів, необхідний для профілактики шкільних форм патологій.

На сучасному етапі реформування шкільної освіти відбувається докорінне переосмислення парадигми навчання та виховання дітей з порушеннями зору, оновлення змісту, форм і методів навчання, орієнтованих на становлення особистості дитини як суб'єкта освітньо-виховного процесу, створення сприятливих умов для її фізичного, психічного та соціального здоров'я. Особливого наукового та практичного значення набувають питання комплексної психологічної, медичної й педагогічної реабілітації дітей.

Досягти мети комплексної реабілітації можливо за умови створення в конкретному навчальному закладі інноваційного корекційно-реабілітаційного середовища, яке повинне системно об'єднувати в собі медичні, психологічні та педагогічні впливи на дитину з розладами зору. Серед інноваційних підходів до науково-методичного забезпечення освітнього та корекційно-реабілітаційного процесів є такі:

- повноцінна реалізація компенсаторних і потенційних можливостей розвитку і навчання дітей з порушеннями зору;
- модифікація програм корекційної роботи та розробка авторських корекційних програм.

Досягненню потенційно можливого рівня освіти, формуванню компенсаторних можливостей одночасно з корекцією первинних і вторинних відхилень у розвитку дітей служать і стандарти освіти, найважливіші напрями яких – корекційно-реабілітаційний та освітньо-виховний процеси. Доповнюючи один одного, вони виправляють і долають специфічні порушення в дітей з

вадами зору. У стандартизації утворення цього контингенту доцільно говорити про стандартизацію не лише освітніх показників, але й показників розвитку, виховання, адаптації в суспільстві. Досягнення мети корекційної дії забезпечують усі компоненти педагогічного процесу: організація, зміст та методики. Від того, що саме повинне виправлятися та розвиватися в дитини, залежить пошук спеціальних шляхів організації педагогічного процесу, добір відповідних методичних розробок, вивчення показників їх результативності [36; 41].

Таким чином, найважливішим завданням шкільних установ є корекція можливих відхилень у розвитку дитини. Вона досягається педагогічними методами, специфічність яких обумовлюється особливостями дітей. Під корекцією розуміють спеціально організований педагогічний процес, спрямований на послаблення, подолання, попередження таких відхилень і сприяння розвитку дитини загалом.

Враховуючи посилення інтеграційних процесів у сфері освіти, коли разом навчаються діти, що нормально розвиваються, і діти з різними порушеннями в розвитку, корекційній роботі повинно бути приділено підвищену увагу в школах і дошкільних установах. Проте проблема досі залишається недостатньо вирішеною як в теоретичному, так і в практичному плані.

1.3. Професійна підготовка майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи як педагогічна проблема

Одним із важливих аспектів вирішення проблеми здоров'я дітей і підлітків через освіту є підготовка високоосвіченого педагога, який поряд з усвідомленням особистої відповідальності за збереження свого здоров'я є активним носієм формування здоров'язбережувального освітнього простору.

Проблема професійної підготовки майбутнього вчителя охоплює багато актуальних питань, характерних для сучасного етапу перетворень у системі освіти України. Оновлення змісту освіти, орієнтація на новий тип педагогічного мислення, формування молодого покоління онтозбережувального світогляду, утвердження етичних цінностей у системі відносин «природа – суспільство – людина» – ці та інші виклики ХХ ст., безумовно, мають позначатися на професійних та особистісних якостях майбутнього вчителя [4; с. 157].

Визнання суспільством учителя як ключової фігури процесу освіти і виховання потребує вдосконалення підходів до вирішення проблеми його професійної підготовки, оскільки студент вищого педагогічного навчального закладу готує себе до професії, успіх самореалізації в якій визначатиметься як його фаховою обізнаністю, так і психічним та фізичним благополуччям, ставленням до здоров'я свого та оточуючих. Проблемі професійної підготовки вчителів присвячено багато досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів. Зокрема, професійній підготовці педагогів у вищих закладах освіти з питань охорони й зміцнення здоров'я школярів та студентів присвятили свої наукові праці Г. Апанасенко, В. Бобрицька, Т. Бойченко, Е. Булич, С. Волкова, О.Дубогай, С. Крохмаль, В. Оржеховська, В. Павлюк, С. Ситник, А. Царенко та ін.

Теоретичні аспекти валеологічної освіти учнівської і студентської молоді були розроблені з погляду медицини, біології, гігієни та психології такими дослідниками, як В. Базарний, В. Бальсевич, В. Баранов, І. Бех, В. Богатирьов, М. Гриньова, А. Дашевський, О. Зварищук [18; 19; 20; 21; 22; 30; 31; 60; 69;

100]. Учені-педагоги теоретично і практично висвітлювали проблему формування здорового способу життя дітей і молоді, становлення їхнього світогляду й ціннісних орієнтацій (О. Адєєва, Т. Андрющенко, В. Бабич, В.Бобрицька, О. Жабокрицька та ін.) [4; 6; 13; 14; 16; 89].

Аналіз наукових праць, присвячених стану зорової системи шкільного періоду дозволяє констатувати, що школа принципово впливає на розвиток рефракції очей. Так, уже на початковому етапі шкільного навчання, зростає заломлювальна здатність ока. Посилення рефракції триває впродовж усього шкільного періоду, сприяючи тому, що гіперміопія переходить в еметропію, а еметропія – у короткозорість.

Серед чинників, що формують здоров'я та найбільш суттєво впливають на процеси розвитку організму, який росте, виділяють сприятливі (оздоровчі) та несприятливі (фактори ризику).

Визначення комплексу сприятливих та несприятливих чинників, які впливають на здоров'я учнів, дає можливість розробити, науково обґрунтувати і запровадити систему (концепцію) управління станом здоров'я дітей і підлітків. У зв'язку з цим підготовка майбутніх учителів з питань формування валеологічних знань і вмінь у школярів передбачає засвоєння глибоких теоретичних знань та вміння реалізувати їх на практиці.

Дослідники в галузі здоров'язбереження стверджують, що саме вчитель, педагог може зробити для здоров'я сучасного учня більше, ніж лікар. Однак з цього не випливає, що педагог повинен виконувати обов'язки медичного працівника. Учитель має працювати таким чином, щоб навчання дітей у школі не шкодило їхньому здоров'ю. Для цього педагог повинен мати важливі професійні якості, що дозволяють генерувати плідні педагогічні ідеї і забезпечують позитивні педагогічні результати. Серед цих якостей можна виділити, зокрема, високий рівень професійно-етичної, комунікативної рефлексії та культури; знання формування і функціонування психічних процесів, станів і властивостей особистості, здатності пізнання інших людей і самопізнання, творчого вдосконалення людини; основ здоров'я, здорового

способу життя (ЗСЖ); володіння знаннями основ проектування і моделювання здоров'язбережувальних технологій у навчальних програмах і заходах; уміння прогнозувати результати власної діяльності, а також здатність до вироблення індивідуального стилю педагогічної діяльності [217]. Усі ці якості тісно пов'язані між собою, чинять вплив на ефективність використання вчителем засобів, методів і прийомів здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі при роботі з молодшими школярами [105].

Зазначимо, що здоров'язбережувальна діяльність у школі потребує створення єдиного здоров'язбережувального простору, який забезпечує розвиток особистості з урахуванням фізіологічних та інтелектуальних особливостей, задоволення її потреб і можливостей. Для цього необхідною умовою виступає спеціальна підготовка вчителя до відповідної діяльності.

Отже, проблема підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в молодших школярів є складною й багатогранною та, відповідно, потребує вивчення широкого спектру наукової літератури, в тому числі й з питань підготовки майбутніх учителів до збереження здоров'я дітей.

Досягнення поставленої мети потребувало визначення основних напрямків аналізу літературних джерел. Ми прагнули визначити такі напрямки наукового пошуку, які, по-перше, передбачатимуть аналіз наукових праць у контексті розробленості різних аспектів підготовки майбутніх учителів до майбутньої професійної діяльності; по-друге, дозволятимуть з'ясувати стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів до збереження здоров'я учнів; по-третє, виявленню та аналізу робіт у контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в молодших школярів.

Вирішення першого завдання нашого дослідження, передусім, потребувало зосередження уваги на аналізі наукових праць (переважно дисертаційних досліджень), з допомогою вивчення яких ми змогли б визначити стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в молодших школярів. Для цього, насамперед, нам важливо було дослідити ті роботи, які є найбільш близькими за змістом та сутністю до

окресленої вище проблеми. Такий підхід певним чином є вимушеним і обумовленим тим, що вітчизняних та зарубіжних наукових праць у контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в молодших школярів, нами не виявлено. Саме у зв'язку з цим одним з важливих завдань цього підрозділу є аналіз тих наукових робіт, які є найбільш близькими відповідно до досліджуваної нами проблеми.

Отже, виявлені окремі аспекти в контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи до збереження здоров'я учнів слугуватимуть для нашої роботи «точкою опори», спираючись на яку, ми спробуємо заглибитись у проблему професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в молодших школярів, визначаючи при цьому специфіку проблеми зі спрямуванням на досягнення в подальшому кінцевого результату в контексті аспектів, що розглядаються.

Фундаментом для нашого дослідження насамперед є напрацювання науковців у контексті загальних аспектів підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. Однак дозволимо собі дещо відійти від загальноприйнятих підходів у контексті поданого в текстовому вигляді, а саме ретельного аналізу таких праць. Наукові напрацювання (про які стисло згадаємо нижче, а також їх авторів) щодо підготовки майбутніх педагогів у вищій школі є величезним надбанням сучасної педагогіки вищої школи; на наше переконання, жодне дослідження в цьому аспекті не може бути виконане на якісному рівні без опори на ці роботи.

Проте, враховуючи те, що вони відомі широкому загалу науковців, ми не будемо ставити за мету вдаватися до ретельного текстового аналізу кожної окремої праці, оскільки ми, по-перше, мимоволі повторюватимемо зміст роботи, яка вже подана в десятках кандидатських та докторських дисертаційних дослідженнях, а також монографіях в рамках проблеми підготовки студентів, зокрема педагогічних спеціальностей; по-друге, у цьому разі ми будемо вимушені викладати значний об'єм тексту в контексті встановлення значущості таких праць, що, нині вже не викликає жодних

сумнівів у науковому середовищі; по-третє, наявні обмеження щодо обсягу написання наукових праць не дозволяють у межах одного дослідження здійснити ретельний виклад аналізу всіх надзвичайно важливих для нас напрацювань, здійснених вітчизняними та зарубіжними вченими в галузі педагогіки вищої школи.

Водночас суттєво обмежитися можливість ретельного аналізу наукових праць, які наближують до специфіки нашого дослідження, а саме: підготовки майбутніх педагогів до профілактики порушень зору в молодших школярів.

Отже, спробуємо обґрунтувати власну позицію в контексті розгляду особливо цінних для нас наукових напрацювань із загальних аспектів професійної підготовки студентів у вищій школі. Передумім акцентуємо увагу на цінності для нашого дослідження праць вітчизняних та зарубіжних науковців, в яких розкривають концептуальні положення щодо професійної підготовки майбутнього вчителя: В. Бондаря [37; 39], П. Гусака [64; 65], А.Капської [110], О. Комар [118], О. Матвієнко [159, 160], С. Мартиненко [158], І. Осадченко [185], О.Савченко [206], Л. Хомич [251], С. Сисоєва [213; 214] та інших. Здійснена вищезазначеними вченими робота окреслює для нашого дослідження значущі орієнтири, які створюють об'єктивне підґрунтя щодо визначення концептуальних положень (позицій) стосовно підготовки майбутніх учителів початкової школи.

В останні десятиліття в Європі розпочався, на думку Ю. Шаповал, «пошук принципово нових моделей підготовки вчителів початкових класів, які б відповідали аксіологічним імперативам Болонського процесу та забезпечували б підготовку вчителя-європейця, спроможного працювати в полікультурному освітньому просторі; становлення майбутнього вчителя як суб'єкта особистісно орієнтованої освіти учнів; перехід до вищої освіти як єдиного типу підготовки вчителів початкових класів; рух до інтегративних моделей «ВНЗ-ЗНЗ», де школа виступає партнером вищих педагогічних навчальних закладів у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя (Л. Пуховська, О. Пехота, А. Старєва та ін.) [201, 193].

Досвід підготовки вчителів початкової школи у Франції включає, вважають Л. Каткова і М. Ніколаєва, такі напрями: умотивованість вибору педагогічної професії (майбутніх студентів відбирають на підставі спеціальної співбесіди); формування особистісних якостей учителя початкової школи (інтегрованість свідомості, глобальність мислення, широка інформованість) за допомогою курсів із вибору; підготовка до вирішення таких проблем, як шкільна адаптація дітей різних етнічних груп; практична спрямованість у викладанні психології і педагогіки (оволодіння тестовими завдання) [119]. Другою умовою, що забезпечує ефективну професійну підготовку вчителя початкової школи, є модернізація педагогічної практики відповідно до трьох моделей: 1) педагогічна практика відіграє підпорядковуючу роль; 2) у процесі практики студенти опановують тільки методичні прийоми; 3) у процесі практики студенти опановують аналітичну педагогіку.

Л. Каткова і М. Ніколаєва зазначають, що у французькій педагогічній освіті простежується тенденція до реформування педагогічної практики в таких напрямках: збільшення тривалості практики, різноманітність місць її проведення; системність завдань проходження практики з поступовим її ускладненням; проведення практики в спеціальних навчально-виховних центрах, у яких зібрано все передове і найкраще [119].

У Великій Британії особливу увагу приділено глибокому оволодінню майбутніми вчителями початкової школи основами предметів, що викладаються молодшим школярам, а також вивченню особливостей навчання дітей з різними фізичними і розумовими відхиленнями від норми. В англійських вищих навчальних закладах існує така форма навчання, як тьюторська. Тьютор, на відміну від звичайного викладача, не навчає якомусь предмету, а допомагає студентові скласти особистий план навчання і консультує його з цього питання протягом усього терміну навчання.

Педагогічна освіта в Англії, на думку Л. Каткової і М. Ніколаєвої, має цікаві практичні особливості, наприклад: вищі навчальні заклади зобов'язані спостерігати за роботою своїх випускників у школі не менше року; вищі

навчальні заклади залучають до начального процесу найкращих шкільних учителів [119].

У Німеччині частку професійної підготовки, згідно з навчальним планом, складає самостійна робота студентів. Під час навчання студенти пишуть значну кількість рефератів, виконують творчі завдання, проекти тощо, а також складають звіти і доповіді у формі виступу на семінарах, які є обов'язковими для допуску до складання заліків та іспитів. У німецьких вищих навчальних закладах спостерігається стійка тенденція до скорочення лекційних занять і до збільшення семінарських. Практикується підготовка до проведення семінарів самими студентами. Індивідуальна форма роботи зі студентами займає в Німеччині все більш значне місце в навчальному процесі [119].

Аналізуючи досвід вищих педагогічних навчальних закладів різних країн з професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, Л. Каткова і М. Ніколаєва виявили такі тенденції вдосконалення навчання студентів: психолого-педагогічна і соціологічна спрямованість педагогічної освіти; практична підготовка майбутніх учителів до спілкування на основі тренінгових занять; реформування педагогічної практики; використання практико-орієнтованих форм навчання: мікро-викладання, моделювання навчальних ситуацій, аналіз відео фрагментів уроків, шкільні і лабораторні практикуми; використання інформаційних технологій; збільшення питомої ваги самостійної підготовки студентів [119].

Аналіз традицій і досвіду систем підготовки вчителів початкової школи Великобританії, Франції і Німеччини, який був здійснений М. Скоробогатовою, дозволяє визначити його атрибути, властиві сьогодні всім країнам європейського освітнього простору: отримання майбутніми вчителями початкових класів повної вищої освіти; наявність спрямованої профорієнтації, конкурсного відбору у вищі навчальні заклади за особистісними і організаторськими якостями абітурієнтів; взаємодія вищих педагогічних навчальних закладів зі школами, органами управління освітою; посилення практичної спрямованості дисциплін психолого-педагогічного циклу на

вивчення і вдосконалення навчально-виховного процесу в школі; формування сучасного іміджу вчителя [211].

М. Скоробогатова узагальнила вимоги, що ставляться до сучасного вчителя початкової школи в системах вищої освіти європейських країн [211].
Учитель початкової школи повинен уміти:

1) працюючи з учнями в класі: планувати і організовувати навчальний процес й керувати ним; створювати умови для учнів і ефективно реагувати на їхні освітні потреби; контролювати, коригувати і об'єктивно оцінювати результати навчальної діяльності учнів;

2) працюючи з класом: викладати в полікультурній аудиторії; синтезувати знання й уміння з різних предметних галузей; включати дітей з особливими потребами в розвитку в середовище загальноосвітньої школи;

3) перебуваючи в шкільному колективі: працювати і планувати свою діяльність; організовувати систематичну роботу над підвищенням якості; використовувати інформаційно-комп'ютерні технології з метою навчання і управління; організовувати проектну діяльність на шкільному, міжшкільному і міжнародному рівні; брати участь в управлінні і керівництві школою;

4) працюючи з батьками і шкільним колективом: давати професійні поради батькам; вибудовувати партнерські стосунки з усім шкільним персоналом [211].

М. Скоробогатова на підставі аналізу традицій і досвіду систем підготовки вчителів початкової школи Великої Британії, Німеччини і Франції виділяє стійкі європейські традиції і позитивні особливості, які можуть бути творчо використані в Україні [211].

Не менш важливого значення в рамках нашої роботи набувають наукові напрацювання в контексті професійної підготовки педагогічних працівників, які насамперед розкривають фундаментальні, основні питання профілактики порушень зору у молодших школярів.

Проблему зміцнення та збереження здоров'я, формування здорового способу життя розглядали у своїх психолого-педагогічних працях О. Адєсва

[4], О. Дубогай [83], В. Левків [141] (формування здорового способу життя засобами фізичної культури); С. Свириденко (формування здорового способу життя молодших школярів у позакласній роботі) [207]; В. Оржеховська (запобігання шкідливим звичкам, девіантній поведінці школярів) [184]; Т.Бойченко [36], Г. Зайцев [91] (валеолого-педагогічні основи забезпечення здоров'я людини в системі освіти, створення валеологічної освіти в загальноосвітніх закладах); І. Бех [30], М. Сентизова [209] (дослідження психолого-педагогічних умов виховання для реалізації особистісно зорієнтованого виховання дітей та учнівської молоді).

Проблему підготовки майбутніх учителів до здоров'япрофілактичної діяльності вчителя висвітлено в дисертаційних роботах, що розкривають теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності (Б. Долинський [82]); теоретико-методичні засади формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя (Ю.Бойчук [35]); питання підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (О. Адеєва [4]); забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності (М. Сентизова [209]); проблеми підготовки вчителя до просвітницької діяльності у сфері індивідуального здоров'я школярів (Н. Тимошенко [233], Е.Казін., Н. Блинова., Н. Литвинова [109].); питання формування культури здоров'я студентів педагогічних спеціальностей (І. Малишевська [155]); формування культури здоров'я майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки (С. Лебедченко [140]).

Однак проблема підготовки майбутнього вчителя до профілактики порушень зору в молодших школярів досі залишається не до кінця вивченою.

У цьому підрозділі ми більш детально зупинимось на розгляді наукових праць, які певним чином наближують нас до досліджуваної проблеми.

Зосередимо увагу на працях (переважно дисертаційних дослідженнях), що стосуються питань підготовки майбутніх учителів до виховання здорових

школярів, формування в них потреби у здоровому способі життя, підвищення власного рівня культури здоров'я тощо. Їх аналіз буде здійснено шляхом «дедуктивного» підходу до вирішення проблеми: тобто розглянемо роботи, які розкривають загальні аспекти окресленої проблеми, зокрема з питань підготовки майбутніх учителів до формування здорового способу життя учнів або культури здоров'я), поступово переходячи до більш конкретних складових – підготовки майбутніх учителів до формування окремого, будь-якого з аспектів здоров'я.

Ми не ставили перед собою мети аналізувати наукові праці у хронологічному порядку в контексті опублікування конкретних досліджень, оскільки увага до зазначених проблем з боку вітчизняних та зарубіжних науковців приділялася майже одночасно. Між тим наголосимо, що було відібрано праці, які ввійшли в науковий світ упродовж останніх 10-15 років.

Особливої уваги заслуговує дисертаційне дослідження Н. Баженової («Підготовка майбутнього вчителя до формування здорового способу життя школярів») [17]. Ми починаємо аналіз наукових розробок, дещо віддалених від проблематики нашого дослідження, й поступово будемо спрямовуватися до розгляду праць, які за змістом і сутністю наближуватимуть нас до питань підготовки вчителів до профілактики порушень зору у молодших школярів. У контексті вищезазначеної дисертації бачимо, що акцент підготовки майбутніх учителів (студентів фізичного виховання) зміщується саме на питання формування здорового способу життя учнів, що передбачає охоплення окремих аспектів здоров'я школярів. Водночас запропоновані автором змістовні характеристики підготовки студентів факультетів фізичного виховання до формування здорового способу життя школярів, виявлені критерії та рівні готовності майбутніх учителів до зазначеного процесу, а також розроблена модель підготовки студентів до формування здорового способу життя школярів викликають у нас теоретичний інтерес. І хоча ця робота присвячена саме підготовці майбутніх учителів фізичного виховання, які покликані цілеспрямовувати свою діяльність на формування здорового способу життя

учнів, зауважимо, що запропонована автором теоретико-методологічна складова зазначеного процесу створює для нас певні орієнтири в контексті професійної підготовки майбутніх учителів до збереження здоров'я учнівської молоді.

О. Адеєва здійснила теоретичні та практичні розробки щодо підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання школярів [4]. Зауважимо, що валеологічне виховання за своєю суттю, як і формування здорового способу життя, на наш погляд, перебуває у площині досліджуваної проблематики. Це можна пояснити тим, що здоров'я, особливо впродовж останніх двох десятиліть, розглядається як сукупність окремих його аспектів. На цьому наголошують як вітчизняні вчені, зокрема Г.Апанасенко [9], В. Горащук [57], М. Гриньова [60; 61], О. Єжова [86; 87] та ін., так і зарубіжні науковці, серед яких: О. Князева [113], С. Лебедченко [140], В. Трошин [238], А. Щедріна [272] тощо.

Повертаючись до аналізу дослідження О. Адеєвої, зосередимо увагу на тих аспектах дослідження, які для нас мають найбільш важливе значення, зокрема на запропоновані автором педагогічних умовах підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, що передбачають: критичне осмислення студентами власного досвіду ставлення до здоров'я як цінності і складової валеологічної культури особистості; набуття досвіду регулювання та управління станом особистого здоров'я засобами фізичної культури в умовах повсякденної та навчальної діяльності; моделювання спеціальних навчальних ситуацій, що вимагають усвідомлення засобів і практичних прийомів валеологічного виховання учнів на уроках у процесі навчальної діяльності [4]. Крім того, практичний інтерес викликає розроблена науковцем методика підготовки майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів у вищій школі курсу «Фізичне виховання», оздоровчі програми, проблемні завдання, спеціальні навчальні ситуації, які забезпечують усвідомлення валеологічних норм в організації навчальної діяльності й набуття досвіду їх практичного

використання у процесі професійно-педагогічної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах тощо [4].

Аналізуючи тематично близькі до нашого дослідження праці, ми також намагалися враховувати вікові особливості школярів, оскільки вік школярів при підготовці майбутніх педагогів у руслі оздоровчого, валеологічного та подібних ним спрямувань також має важливе значення. Зокрема дисертаційне дослідження Н. Денисенко («Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до оздоровчої роботи з молодшими школярами») [71], сприяло усвідомленню, що для нас важливо було не тільки дослідити визначені автором зміст, форми і методи підготовки майбутніх учителів до оздоровчої роботи з молодшими школярами, але й урахувати специфіку вікового періоду. Неабиякий інтерес у контексті зазначеної роботи викликають у нас запропоновані Н. Денисенко структурні компоненти (мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-організаційний, інноваційно-особистісний) та педагогічні умови готовності майбутніх учителів до оздоровчої роботи з молодшими школярами; поетапність, структурна чіткість і змістова насиченість навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах, урахування його специфіки та наближеність умов майбутньої професійної діяльності в початковій школі; забезпечення спрямованості студентів на творчу самореалізацію у процесі оздоровлення молодших школярів [71].

Теоретична значущість докторської дисертації Б. Долинського [82] «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності» полягає в тому, що, визначаючи педагогічні умови, автор наголосив на важливості взаємозв'язку валеологічної освіти з дисциплінами гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи; насичення процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи інтерактивними методами навчання, спрямованими на формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь тощо.

Важливе місце в цьому контексті відіграє розроблена та науково обґрунтована автором концепція підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, яка охоплює методологічний (категорії, підходи, закономірні явища), теоретичний (чинники, умови, сутність підготовки, зміст) та методичний (методика формувального етапу експерименту з підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності) аспекти [82]. Отже, Б. Долинський заклав важливі концептуальні основи в контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності, а тому зазначена наукова праця відіграє суттєву роль для нашого дослідження.

О. Омельченко подє в дещо іншому ракурсі окреслену вище проблему. Зокрема, основний акцент зміщується в площину визначення особливостей професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів щодо організації здоров'язбережувального навчально-виховного процесу [182].

Н. Урум, досліджуючи проблему підготовки майбутніх учителів до забезпечення здорового способу життя молодших школярів, розробила модель валеологічної підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі. Також автор запропонував принципи валеологічної підготовки майбутніх учителів до забезпечення здорового способу життя, які розкриваються через: забезпечення позитивної мотивації учіння й налаштованості студентів на формування в учнів здорового способу життя; відображення в змісті підготовки студентів сучасних підходів щодо розуміння сутності та механізмів формування здорового способу життя; оптимальне використання інтерактивних форм навчання, що сприяють усвідомленню студентами значущості в їхній майбутній професійній діяльності досвіду здорового способу життя.

Певний інтерес викликають наукові ідеї Н. Урум у контексті вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів до забезпечення здорового способу

життя молодших школярів, зокрема формування в студентів спрямованості на оволодіння формами і методами організації валеологічного виховання, які представлені в роботі оновленим змістом лекційних та практичних занять з курсів педагогіки, запропонованою методикою викладання основ безпеки життєдіяльності, спеціально-предметних дисциплін та іншими проектами [241]. Дещо інші підходи в контексті вирішення зазначеної проблеми пропонує О.Філіпп'єва. Практичну цінність має розроблена авторком комплексна програма та рекомендації щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до валеологічного виховання учнів [243].

Зважаючи на певну значущість вищезазначених наукових праць стосовно нашого дослідження, зауважимо, що більш цінними для нас є дисертаційні роботи, в яких розкрито проблеми підготовки майбутніх учителів переважно загальних спеціальностей у контексті виховання здорової молоді. Однією з таких є дослідження у сфері теорії та історії педагогіки С. Шенделєвої, в якому автор висвітлила етапи вирішення проблеми підготовки майбутніх учителів до формування культури здоров'я школярів у педагогіці вищої школи (як оформлення нового напрямку в педагогіці вищої школи) в історичному контексті [259]. Хоча визначені та обґрунтовані етапи подано в історико-теоретичному аспекті, сам зміст дисертації дозволяє подивитися на проблему підготовки майбутніх учителів стосовно виховання здорової молоді з погляду практичної реалізації певних кроків вищої школи щодо підготовки студентів педагогічних спеціальностей у зазначеному аспекті.

Більш цілеспрямовано практичну складову в цьому контексті прагнула розкрити М. Сентизова, зосередившись на дослідженні педагогічного забезпечення підготовки студентів до здоров'язбережувальної діяльності з майбутніми вихованцями [209]. Цінними для нашої дисертаційної роботи є розроблені автором програми, спрямовані на збереження та розвиток фізичного здоров'я школярів. Не можемо також не звернути увагу й на трактування М. Сентизовою здоров'язбережувальної діяльності майбутнього вчителя цілісного процесу, спрямованого на перетворення інтелектуальної та емоційної

сфер особистості студента, підвищення ціннісного ставлення до здоров'я школярів на основі усвідомлення студентом особистісної відповідальності за їхнє життя [209].

Достатньо виразною з погляду практичної значущості щодо проблеми підготовки вчителя до просвітницької діяльності в галузі основ індивідуального здоров'я школярів, на нашу думку, є наукова праця Н. Тимошенко. У дослідженні розглянуто важливі питання формування здорової молоді, що розкриваються переважно через готовність майбутнього педагога до здійснення просвітницької діяльності з питань виховання здорової шкільної молоді.

Певний інтерес для нашої дисертаційної роботи має й наукова праця Т. Петухової («Підготовка майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи») [191]. Привертають увагу запропоновані Т. Петуховою педагогічні умови підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в підлітків, зокрема за рахунок застосування ціннісного, світоглядного, міждисциплінарного та діяльнісного формування культури безпеки життєдіяльності майбутніх учителів, формування в них мотивації до навчально-пізнавальної діяльності та її активізації [191].

Достатньо близькою до теми нашого дослідження є також робота Н. Пихтіної, присвячена питанням формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя до профілактики адитивної поведінки учнів. Особливо цінними є запропоновані автором практичні рекомендації, які передусім передбачають перегляд змісту програм з психолого-педагогічних дисциплін відповідно до висвітлення профілактичного аспекту професійно-педагогічної діяльності, використання спецкурсів, спецсемінарів у психолого-педагогічній підготовці студентів; активізацію діяльнісного підходу в організації навчально-виховного процесу з психолого-педагогічних дисциплін; внесення змін до організації педагогічної практики студентів, введення тем з досліджуваної проблеми до переліку курсових і дипломних робіт; використання зазначених підходів у після вишівській підготовці та перепідготовці вчителів

[192]. Таким чином, подані Н. Пихтіною рекомендації можуть слугувати для нас певним орієнтиром у контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в молодших школярів.

З вищезазначеного випливає, що проблема підготовки майбутніх учителів до формування окремих аспектів здоров'я учнів у навчально-виховному процесі впродовж останніх років потрапляла в поле уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Розглянутий зарубіжний досвід підготовки майбутніх учителів початкової школи дозволив визначити такі умови модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в системі вищої педагогічної освіти: вивчення і врахування позитивного досвіду та реформування професійної підготовки вчителя початкової школи за кордоном як перспектива його творчого використання; розробка теоретичних моделей діяльності і особистості вчителя початкової школи нового типу; обґрунтування критеріїв професійно-особистісного розвитку майбутніх учителів початкової школи; розробка моделі забезпечення продуктивного професійно-особистісного розвитку майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійно-педагогічної діяльності – це складна та багатокомпонентна педагогічна система, одним з аспектів якої є формування їх готовності до здоров'яформувальної діяльності з молодшими школярами, пов'язаної з безпекою життєдіяльності [234], яка будучи складовою сучасних глобальних проблем, виходить нині на одне з перших місць за своєю актуальністю.

Висновки до першого розділу

Аналіз теоретичних основ формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки дозволяє зробити такі висновки.

1. Формування інформаційно-технологічного суспільства, докорінні зміни в суспільно-економічному й духовному розвитку держави потребують підготовки вчителя нової генерації. Реалізація цього стратегічного завдання зумовлена також глибинними змінами в системі та структурі загальної середньої та вищої освіти, а також необхідністю інтеграції національної освіти в європейський освітній простір.

Метою розвитку педагогічної освіти є формування вчителя ХХІ століття, здатного здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, широко використовувати новітні технології й реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, забезпечувати розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовних потреб, бути конкурентоспроможним на ринку праці.

Пріоритетним завданням системи освіти є виховання в людини відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я тих, хто її оточує, як до найвищих суспільних та індивідуальних цінностей.

2. Дослідження проблем здоров'я дітей на сьогодні набуває особливої актуальності. Про це свідчить статистика стану здоров'я школярів, яка сьогодні є досить невтішною. З різних причин кількість хворих дітей у нашій державі зростає. Важливе значення в цьому відіграє соціально-економічна перебудова суспільства, незадовільні умови життя частини населення, що знижує компенсаторно-приспосувальні можливості дитячого організму та його опірності до дії різних шкідливих чинників, а також несприятлива екологічна ситуація.

Окрім зазначених вище причин незадовільного стану здоров'я дітей, у медико-психолого-педагогічних дослідженнях звернено увагу на «шкільні»

фактори ризику, які негативно впливають на здоров'я дітей. Нині школа висуває вимоги до дитини, які нерідко не відповідають її фізіологічним можливостям.

3. В умовах сьогодення актуальність проблеми зростає через суттєві зміни в характері та умовах зорової роботи учнів у школі, а також вдома.

Як показали дослідження, це пов'язано з ускладненням шкільних програм, зростанням темпів навчання, розвитком і широким використанням нових педагогічних технологій та комп'ютеризацією навчального процесу.

Результати опитувань свідчать про відсутність у більшості учнів, а також у їхніх батьків елементарних знань та навичок щодо гігієни зору. Санітарно-профілактична робота, яка здійснюється педагогічним складом серед учнів, не є ефективною.

Усе це переконує у важливості здоров'яспрямованої діяльності навчальних закладів, необхідності запровадження спеціальних заходів для збереження і зміцнення здоров'я школярів. Провідна роль у реалізації цього важливого завдання належить педагогам.

4. Дослідження наукової літератури в контексті загальних питань підготовки майбутнього вчителя свідчать про наявність значної кількості праць, у яких розглянуто надзвичайно важливі аспекти підготовки студентів педагогічних спеціальностей, зокрема концептуальні положення щодо професійної підготовки педагогічних працівників, що розкривають фундаментальні питання зазначеного вище процесу, розробки дидактичних основ професійної освіти, питання професійно-педагогічного та особистісного розвитку майбутніх учителів, формування їх професійної готовності тощо.

5. Встановлено, що впродовж останніх років зросла увага вітчизняних та зарубіжних вчених до проблем підготовки вчителів загальних спеціальностей, зокрема до створення навчально-виховного середовища, що сприяє вихованню здорової молоді взагалі, а також до питань підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

6. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що на сьогодні майже не дослідженою залишається проблема підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Отже, обмеженість досліджень у контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи потребує врахування наукових напрацювань, які є найбільш близькими щодо проблеми, що й буде слугувати певним орієнтиром для нашої дисертаційної роботи.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації за розділом 1**

1. Шеремет І. В. Гігієнічні та валеологічні умови організації навчання молодших школярів на уроках з використанням комп'ютерів. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 8. С. 159-163.

2. Шеремет І. В. Про роль майбутнього вчителя у профілактиці порушень зору в учнів // Вісник Чернігівського Національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. / Чернігівський Національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка / гол. ред. Носко М. О. Чернігів: ЧНПУ, 2016. Вип. 135. С. 254-259.

3. Шеремет І. В. Профілактика зору у дітей початкової школи. Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції 1-2 квітня 2004 р. / Укл. Л. Л. Макаренко, М. С. Севастюк, О. П. Симоненко. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. С. 284-285.

4. Шеремет І. В. Формування навичок оздоровчої роботи у студентів, які навчаються за спеціальністю «Початкове навчання» // Проблеми освіти: наук.-метод.зб. / кол. авт. Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2006. Вип. 49. С. 141-145

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Теоретико-методичні засади формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки

Проблема здоров'я учнів, вихованців освітніх установ актуалізується з появою класно-урочного стандартно-нормативного підходу в педагогіці. Відповідаючи на вимоги науково-технічної революції і постійно нарощуючи обсяг та інтенсивність навчальних навантажень, школа все більше загострювала проблему їх витримуваності, перетворюючись на «хвору школу» [43].

Водночас на всіх етапах становлення сучасної школи існував непідробний інтерес до питань збереження та зміцнення здоров'я учнів. І якщо спочатку він більшою мірою проявлявся з боку вузьких фахівців, то на сьогодні ініціатива збереження здоров'я належить системі освіти [99].

Разом з тим перенесення проблеми в площину педагогіки і психології не завершилося створенням технології організації оздоровчої роботи освітніх установ, яка часто зводиться до набору більшої чи меншої кількості недостатньо обґрунтованих, погано систематизованих, мало взаємопов'язаних, а значить, і неефективних заходів.

Таким чином, можна констатувати наявність наукової проблеми, що полягає в недостатньому методологічному та особливо технологічному опрацюванні питань організації профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Учитель є основним механізмом реалізації системного підходу до оздоровчої роботи в школі. Якщо виходити з того, що кожен учитель-предметник має бути ще й учителем здоров'я, то в широкому сенсі – це всі учасники освітнього процесу, які взаємодіють у межах функціональних

обов'язків на основі загального концептуального підходу в рамках певної змістової моделі та здійснюють систему взаємопов'язаних заходів, які спрямовані на збереження і зміцнення здоров'я учнів і педагогів.

Побудова здоров'язбережувального навчально-виховного процесу вимагає від учителя певної теоретичної підготовки, тобто достатнього рівня засвоєння професійних знань, наявності в нього цілої низки компетенцій, що водночас є складовими його загальної культури та культури здоров'я зокрема [255; 269]. Це обумовлює фахову мобільність педагога, яка виявляється в його здатності орієнтуватися у швидкоплинних соціально-педагогічних ситуаціях, адекватно вирішувати педагогічні завдання. Цим самим учитель формує в учнів і відповідне ставлення до їхнього здоров'я.

Процес підготовки майбутніх учителів до формування здорового способу життя молодших школярів ми розглядаємо як педагогічну систему, яка складається з різних взаємопов'язаних елементів, у тому числі з мети підготовки фахівців, суб'єктів навчально-виховного процесу, змісту навчання і виховання, дидактичних і технічних засобів навчання, його організаційних форм.

Мета процесу підготовки майбутніх учителів полягає в розширенні їхнього світогляду і знань про будову власного організму та навколишній світ; розумінні зв'язку людини з довкіллям та ролі й місця її в збереженні багатств і краси природи. Вона є важливим інструментом у проектуванні навчального процесу, слугує орієнтиром для всіх напрямів навчання, ґрунтується на концепції діалогової взаємодії у процесі засвоєння знань і вмінь, гуманістичних ціннісних орієнтацій. Ця мета зумовлює певні особливості в підготовці до профілактичної діяльності вчителя.

Профілактика – це складний багатофакторний процес, який включає в себе три основні етапи: загальну, первинну і вторинну профілактики. Усі вони, безумовно, мають місце в освітніх установах, але особливу роль відіграють загально профілактичні заходи, які є комплексом соціальних та санітарно-гігієнічних заходів, спрямованих на формування здорового способу життя,

оптимізацію умов навчання, охорону та оздоровлення навколишнього середовища [196, 199].

За українсько-російським психологічним тлумачним словником «готовність» трактують як «активно дієвий стан особливості, установку на певну поведінку, змобілізованість сил для виконання завдання» [124]. Готовність до педагогічної діяльності не можна розглядати ізольовано від самої діяльності та ставлення особистості до обраної професії [163, 169, 244]. Власне формування готовності відбувається в діяльності, яка спрямована на становлення та розвиток особистості.

Різні автори трактують готовність до діяльності у вигляді структури або системи на підставі різних компонентів. В. Пушкін [202] та Л. Нерсисян запропонували структуру готовності до професійної діяльності у вигляді таких компонентів: перший – психічна спрямованість особистості, другий – інтегральний психофізіологічний компонент, третій – структура дій.

Ю. Забродін виділяє види готовності, які спрямовані на взаємодію один з одним. Це операціональний вид, тобто організація та вироблення напрямків професійної діяльності, сформованої психологічною системою; мотиваційний вид – формування, яке за рахунок освоєних особистісних цінностей і переваг може перетворитися на систему професійних інтересів. Функціональний вид – генералізований комплексний стан людини з подальшим розвитком психічних функцій [90].

Л. Кандибович і М. Дяченко [85] у своїх дослідженнях характеризують готовність як психологічну налаштованість на виконання діяльності. Розкриваючи психологічну характеристику готовності студентів до трудової діяльності автори зазначають, що «готовність – вирішальна умова швидкої адаптації до умов праці, подальшого професійного вдосконалення і підвищення кваліфікації». У структурі готовності до професійної діяльності вони виділяють такі компоненти:

- мотиваційний – інтерес до професії, позитивне ставлення до

фахової діяльності;

- орієнтаційний – знання та уявлення про особливості та умови фахової діяльності, професіоналізм у своїй роботі;
- операційний – володіння способами та навичками професійної діяльності, комплексний підхід до неї;
- вольовий – самоконтроль у процесі фахової діяльності;
- оцінний, рефлексивний.

М. Дяченко і Л. Кандибович також зауважують, що готовність може виступати психічним станом, здатним характеризувати можливості студента виконувати у навчанні завдання, аналогічні реальним у професійній діяльності. К. Дурай-Новакова пропонує розглядати фахову готовність до педагогічної діяльності як «цілісне вираження всіх підструктур особистості, зорієнтованих на повне й успішне виконання різноманітних функцій учителя» [84]. Професійна готовність до педагогічної діяльності, таким чином, постає як складне структурне утворення, центральним ядром якого є позитивні установки, мотиви й освоєні цінності вчительського фаху. У цю структуру входять також професійно важливі риси характеру, педагогічні здібності, сукупність професійно-педагогічних знань, навичок, умінь та певний досвід їхнього застосування на практиці. Професійна готовність перебуває в єдності зі спрямованістю на фахову діяльність і стійкими установками на працю [85; 84]. К. Дурай-Новакова зазначає, що ядром професійної готовності є позитивне ставлення студентів до фаху учителя, стійкі мотиви педагогічної діяльності, наявність професійно значущих якостей особистості, сукупність професійно-педагогічних знань, умінь і певний досвід їх застосування на практиці [85; 84].

Готовність до педагогічної діяльності визначають як якісну характеристику рівня підготовки фахівця та вивчають її у зв'язку з особистісними передумовами до успішної діяльності, що створюються в результаті цілеспрямованого впливу на особистість. Водночас відмічають вплив підготовки на психологічні процеси, стан та досвід.

Професійну готовність розглядають на психологічному та педагогічному рівнях. Наше дослідження є педагогічним, і тому ми розглядаємо лише один аспект загальної готовності – готовність до педагогічної праці. Науковці доводять, що готовність до педагогічної діяльності є передумовою професійної діяльності учителя. Водночас вони зазначають, що це не природжена якість, а набута властивість особистості.

У науково-методичній літературі готовність до педагогічної діяльності досліджують за її компонентним складом. Так, її компонентами є перетворювальний, пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний та комунікативний [34, с.65-67]; педагогічний, змістовий та технологічний [24, с.82]; орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний [32]; когнітивний, операційний, вольовий, оцінний [35, с.127]; мотиваційний, змістовий та процесуальний [42, с.53] компоненти.

Головними у формуванні готовності до педагогічної діяльності виступають *мотиви* [111, с. 22]. Їх характеризують як переживання, що спонукають до вчинку. Мотиви є суб'єктивним явищем, яке спонукає до діяльності та є відображенням потреби в будь-чому. Вони є також сукупністю емоційно-позитивного ставлення особистості до діяльності, потреби до потрібної для суспільства праці [25]. У мотиві як спонукальній силі особистості виражений вплив на людину об'єктивного світу, який не тільки відбивається у свідомості, але і народжується певним ставленням до дійсності.

Мотиви пізнавальної діяльності є багатоструктурним утворенням. Вони мають інтегрований характер і в процесі діяльності не лише проявляються, а й формуються [37]. Вчені вважають, що один із мотивів є провідним, який викликає появу інших мотивів. На підставі цього у структурі мотивації виділяють сутнісно-змістовий бік і підкреслюють його первинність як показник адекватності відображення об'єктивної ситуації та загальних особливостей життєдіяльності [2, 116].

Компоненти готовності до педагогічної діяльності, що передбачають знання про її зміст, можна виділити у *змістовий* компонент. Деякі дослідники

розглядають його як змістово-процесуальний, змістовий, когнітивний, орієнтаційний.

Компонент готовності до педагогічної діяльності, який характеризується умінням її здійснювати, науковці кваліфікують як **процесуальний**. Він може різнитися назвою (операційно-процесуальний, операційний, конструктивний, виконавчий), але не суттю.

Розглянуті вище компоненти готовності до педагогічної діяльності є характерними для готовності учителя до певного виду педагогічної діяльності. У більшості наукових досліджень з проблем готовності майбутніх учителів до фахової діяльності, визначено рівні її сформованості, а саме: низький, середній, високий та вищий [44, с. 55]; репродуктивний, проблемно-пошуковий і творчий [15]; високий, достатній, середній [49, с. 94]; елементарний, середній, достатній та високий [51, с. 65]. Рівні сформованості готовності до будь-якої діяльності визначають за допомогою якісно-кількісних характеристик, що ґрунтуються на визначенні критеріїв їх оцінки.

Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що готовність майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів у ЗНЗ, як і готовність до педагогічної діяльності загалом, повинна містити такі компоненти: **мотиваційний, змістовий та процесуальний**.

Спираючись на наукові джерела, *готовність майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів у загальноосвітніх навчальних закладах* трактуємо як інтегровану особистісну характеристику майбутніх учителів, що виявляється в стійкому бажанні систематично організовувати та втілювати сучасні здоров'язбережувальні технології, у прагненні до пошуку і впровадження нових методів і методик профілактики порушень зору, в умінні контролювати й оцінювати результати своєї діяльності.

Мотиваційний компонент готовності майбутнього вчителя до проведення профілактики порушень зору учнів включає в себе усвідомлення необхідності її впровадження, стійке прагнення до цього, бажання вдосконалювати свої знання та вміння з техніки і методики проведення.

Змістовий компонент готовності студентів до профілактики порушень зору учнів передбачає володіння ґрунтовними знаннями з фахових дисциплін, методик навчання різних дисциплін початкової школи, сучасних здоров'язбережувальних технологій, спрямованих на збереження функцій зорового аналізатора та розуміння їх сутності.

Процесуальний компонент готовності студентів до зазначеної діяльності включає в себе вміння й навички технічно, методично та професійно грамотно використовувати сучасні здоров'язбережувальні технології у навчальному процесі, прогнозувати можливі результати; формувати в учнів мотивацію до здорового способу життя, осмислення, самоаналіз виховної роботи, критичність мислення, рефлексію й корекцію результатів власної діяльності. Компоненти готовності до організації та проведення профілактики порушень зору учнів, об'єднуючись в єдине ціле, є важливою складовою готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності.

На основі зазначених компонентів готовності до профілактики порушень зору учнів у загальноосвітніх навчальних закладах було розроблено критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до цього виду професійної діяльності.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми дійшли висновку щодо доцільності дослідження зазначених компонентів готовності на чотирьох рівнях їх сформованості: елементарному, репродуктивному, продуктивному і творчому [266, с. 548]. Для їх характеристики було розроблено оцінні шкали, що є словесним описом відповідних рівнів.

Елементарний рівень сформованості готовності майбутніх учителів до використання різних методів і методик профілактики порушень зору учнів в ЗНЗ ми визначали як такий, до якого студенти ставляться байдуже, сумніваються в доцільності його ефективності, не усвідомлюють значення систематичного впровадження в навчальний процес здоров'язбережувальних технологій; під час педагогічної практики переважно використовують їх епізодично; не проводять самостійно позакласних заходів, що свідчить про

відсутність навичок і не розуміння сутності поняття комплексності здоров'язбережувальних технологій.

Репродуктивний рівень готовності характеризується зацікавленням ставленням студентів до виконання робіт з профілактики порушень зору, володінням студентами технікою та методикою виконання вправ, передбачених сучасними технологіями з профілактики порушень зору, використанням здоров'язбережувальних технологій під час педагогічної практики.

Продуктивному рівню відповідають глибокі знання з фахових дисциплін; позитивне ставлення майбутніх учителів до планування й проведення здоров'язбережувальних технологій, спрямованого формування функцій зору; чітке володіння ними прийомами здоров'язбережувальних технологій; уміння організовувати учнів на виконання вправ; наявність бажання створювати власні розробки.

Творчий рівень готовності майбутніх учителів до організації та проведення профілактики порушень зору учнів характеризується стійким позитивним ставленням студентів до використання методів та методики профілактики порушень зору учнів у процесі навчання, глибоким усвідомленням ролі та значення проведення такої роботи на заняттях і в позаурочний час, бездоганним володінням технікою та методикою профілактики порушень зору учнів, самостійністю у плануванні та проведенні позакласних заходів з використанням здоров'язбережувальних технологій.

Підсумком мотиваційного компонента готовності ми обрали усвідомлення необхідності системного проведення профілактики порушень зору, оскільки воно є передумовою виникнення потреби до пізнання; ставлення студентів до профілактики порушень зору учнів початкової школи; прагнення оволодіти знаннями про організацію профілактики порушень зору учнів початкової школи.

За основу визначення змістового компонента було обрано володіння ґрунтовними знаннями з фахових дисциплін, у тому числі знаннями з анатомії

та фізіології зорового аналізатора, сучасними здоров'язберезувальними технологіями.

Показником розвиненості процесуального компонента було обрано вміння та навички технічно й методично правильно використовувати прийоми та методики профілактики порушень зору учнів, організовувати цю роботу в урочній та позаурочній діяльності учнів.

Таким чином, кожному з рівнів відповідають певні критерії та показники, що обумовлюють можливість достовірного визначення готовності студентів до зазначеної діяльності за всіма компонентами готовності – мотиваційним, змістовим, процесуальним (Табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Компоненти, показники та рівні готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи

Рівні	Компоненти та показники готовності		
	Мотиваційний	Змістовий	Процесуальний
Елементарний	Байдуже ставлення до проведення профілактики порушень зору на уроках і в позаурочній роботі, сумніви в доцільності та ефективності цього виду діяльності.	Уявлення щодо значення проведення профілактики порушень зору в процесі навчання; уявлення про сучасні здоров'язберезувальні технології.	Епізодичне використання на уроках найпростіших елементів здоров'язберезувальних технологій; відсутність навичок з організації та проведення здоров'язберезувальних технологій.
Репродуктивний	Зацікавлене ставлення майбутніх учителів до проведення профілактики порушень зору учнів, але стійке прагнення до цього відсутнє.	Елементарні знання загальних дидактичних принципів організації роботи з профілактики порушень зору; елементарні знання методів і прийомів здоров'язберезувальних технологій.	Епізодичне використання методів і прийомів здоров'язберезувальних технологій; нерегулярне використання методів і методики профілактики порушень зору в позаурочній роботі.

Продовження таблиці 2.1.

Продуктивний	Позитивне ставлення майбутніх учителів до організації та проведення профілактики порушень зору учнів; наявність бажання створювати власні розробки з використанням здоров'язбережувальних технологій та реалізовувати їх у навчальному процесі.	Грунтовні знання з техніки та методики проведення здоров'язбережувальних технологій, знання форм і видів організації позаурочної роботи, спрямованих на профілактику порушень зору в учнів.	Уміння технічно та методично грамотно використовувати елементи здоров'язбережувальних технологій у навчальному процесі; організовувати роботу з профілактики порушень зору на уроках та в позаурочній роботі.
Продуктивний	Позитивне ставлення майбутніх учителів до організації та проведення профілактики порушень зору учнів; наявність бажання створювати власні розробки з використанням здоров'язбережувальних технологій та реалізовувати їх у навчальному процесі.	Грунтовні знання з техніки та методики проведення здоров'язбережувальних технологій, знання форм і видів організації позаурочної роботи, спрямованих на профілактику порушень зору в учнів.	Уміння технічно та методично грамотно використовувати елементи здоров'язбережувальних технологій у навчальному процесі; організовувати роботу з профілактики порушень зору на уроках та в позаурочній роботі.

Специфіка цих понять полягає в тому, що хоча вони не є абстрактними, у науковому педагогічному дискурсі погляди щодо їхнього визначення

неоднозначні. Доповнюючи один одного, ці погляди дозволяють сформувати певне уявлення про них та, відповідно, певним чином сприяють осмисленню їхньої сутності. Отже, щодо терміна «моделювання» зауважимо, що нині процес моделювання використовують в різних галузях наук.

Нині окремі аспекти моделювання на теоретичному та методологічному рівнях вивчаються й у галузі педагогічної науки. У контексті розробки інноваційних процесів в освіті, застосовували моделювання такі вчені, як В. Лобашев, В. Махова, М.Тарасова [146; 162; 230] та інші. Моделювання навчального процесу в освіті досліджували також А. Гладишев, О. Гладков, М. Іващенко, М. Ісин, Л. Лецьких, Я.Ліфанова, М. Мамонтова, Є. Павлютенков, О. Пермяков, Н. Побережна, Н. Рижова, Є. Травкін [52; 53; 107; 108; 144; 145; 157; 189; 190; 194; 237] та інші. Розглядаючи зазначений термін у педагогічному контексті, звернемось до наукового доробку однієї з найбільш авторитетних учених сучасності в галузі професійної підготовки майбутніх педагогів Н. Кузьміної, яка визначає моделювання як загальнонауковий метод дослідження будь-яких явищ, що лежать в основі побудови та дослідженні особливих об'єктів (систем) – моделей речових або знакових об'єктів – оригіналів та прототипів [137].

Узагальнюючи наукові напрацювання в контексті дефініції «моделювання» як процесу в педагогічному аспекті, І. Гавриш зауважує, що саме поняття «моделювання» використовують у науці як у широкому, загально-пізнавальному значенні, так і у вузькому, спеціальному. У широкому значенні поняття «моделювання» виражає загальне значення пізнавального процесу. У вузькому розумінні «моделювання» – це специфічний спосіб пізнання, за умов якого одна система (об'єкт дослідження) відтворюється в іншій (моделі) [51]. Таким чином, можемо переконатися в тому, що сам процес моделювання в науковому світі часто ототожнюють з поняттям моделі, за умови розгляду її як кінцевого продукту процесу моделювання.

Н. Баженова в дисертаційному дослідженні наголошує на тому, що в педагогіці моделювання репрезентує чіткий зв'язок елементів, що формують

уявлення про те, як ефективно змінити педагогічну реальність з метою максимального наближення до ідеалізованої узагальненої моделі[17]. Отже, вищезазначене спонукає нас до розгляду сутності та змісту самого поняття «модель», яке, як зазначалось вище, у педагогічному контексті вчені переважно розглядають як результат процесу моделювання.

Загалом, питанню побудови моделі в педагогіці приділялося достатньо уваги вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, модель навчання досліджували Г. Корнетов [125], В. Краєвський [131], А. Новіков [180], Л. Турбович [239], та інші; питання розробки моделі професіоналізму педагога вивчали Л. Абдаліна [1], Ю. Бойчук [35], Н. Глузман [55], В. Сєриков [210] та тощо.

Заслуговує на увагу визначення «моделі», подане у словнику термінів, де під моделлю (від лат. *modulus* – міра, зразок, норма) розуміють розумовий або знаковий образ, який відтворює характеристики об'єкта, що вивчається [236].

Н. Глузман, узагальнюючи наукові дослідження в зазначеному контексті, зазначає, що модель у педагогічному процесі може бути образом не тільки сучасної чи минулої педагогічної реальності, а й майбутньої. У такому розумінні модель виконує функцію прогнозування, планування, цілеутворення майбутньої діяльності педагога [55].

Н. Кузьміна зауважує, що модель у педагогічних дослідженнях, як і будь-яка модель, виконує ілюстративну, трансляційну, пояснювальну та передбачувальну функції [136]. Отже, науковець наголошує на необхідності при її побудові передбачити кінцевий результат.

На думку В. Краєвського, головною ознакою моделі є те, що вона являє собою чіткий фіксований зв'язок елементів та певну структуру, яка, у свою чергу, відображає внутрішні, суттєві відношення реальності [132]. Дещо в іншому, більш конструктивному, вигляді пропонує визначення моделі А. Дахін. На думку автора, її слід розглядати як штучно створений об'єкт у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який подібний до досліджуваного об'єкта (або явища), і відображає та відтворює в простому

вигляді структури, властивості, взаємозв'язок і відношення між елементами цього об'єкта [68]. Таке визначення дає змогу усвідомити сутність зазначеного терміна, який позначає чітко організований механізм, що функціонує завдяки злагодженості всіх його елементів, при цьому саме ця злагодженість стає запорукою успіху, тобто того результату, на який орієнтована сама модель.

З урахуванням визначених особливостей діяльності вчителя в умовах здоров'язбережувального навчання й виховання учнів початкової школи, а також з опорою на теорію діяльності, можна використати таку модель формування готовності майбутнього вчителя, спрямовану на підтримання і збереження здоров'я учнів. Ця модель, на нашу думку, повинна включати такі структурні компоненти:

- *цільовий* (мета підготовки; завдання підготовки),
- *теоретико-методологічний* (методологічні підходи: компетентнісний, особистісно-діяльнісний, аксіологічний, системний, технологічний та принципи – загальнодидактичні та специфічні),
- *організаційно-технологічний* (передбачає визначення змісту професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи шляхом використання потенціалу окремих дисциплін для обов'язкового вивчення студентами, а також упровадження спецкурсу, що розкриває особливості зазначеного процесу; забезпечення дидактичної складової педагогічного процесу через реалізацію, інтерпретацію та модернізацію активних та інтерактивних форм і методів навчання й методичних прийомів з урахуванням специфіки процесу підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи) та
- *результативно-діяльнісний* (критерії, показники, рівні та результати підготовки майбутніх учителів).

Отже, беручи до уваги наукові уявлення про моделювання та модель, ми запропонували модель формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. Модель формування

готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, яка схематично зображена на рисунку (див. рис. 2.1), подана нами як сукупність її структурних елементів (цільовий, організаційно-технологічний та результативно-оцінний) і являє собою чіткий механізм, який злагоджено функціонує в тісному взаємозв'язку всіх її складових, що, у свою чергу, сприяє досягненню результату відповідно до встановленої мети цієї моделі.

Цільова складової моделі вміщує в собі мету, завдання, принципи та підходи підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Як зазначалося вище, моделювання передусім вимагає визначення відповідної мети. Точне її формулювання дуже важливе, оскільки мета є тим маяком, орієнтуючись на який, визначають усі інші складові професійної підготовки. Мета професійної підготовки полягає у формуванні готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Визначення сформульованої в такому вигляді мети обумовлювалось, по-перше, специфікою заявленої теми дисертаційного дослідження, по-друге, тим, що результатом підготовки майбутніх учителів до певної діяльності (у нашому випадку до профілактики порушень зору учнів початкової школи) є сформованість у них професійної готовності до її виконання.

Відповідно до мети важливо також було визначити завдання професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, які полягають у наступному:

— озброєння студентів сукупністю теоретичних знань у контексті здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи; формування практичних умінь (гностичних, проєктивних, конструктивних, організаційних, комунікативних) з профілактики порушень зору учнів початкової школи в навчальній, поза- навчальній та позашкільній діяльності;

— конструювання міцної мотивації до здійснення

здоров'язбережувальної діяльності в навчальній, позанавчальній та позашкільній діяльності;

— розвиток професійно важливих якостей (див. рис. 2.1).

Розкриваючи зазначену складову через характеристику її елементів, стисло зупинимося на розгляді терміна «принцип». Слід зазначити, що нині **дидактичні принципи** умовно поділяють на *філософські* (загальнонаукові) – науковість, системність, зв'язок теорії з практикою; *психологічні* – індивідуальний підхід до студентів, урахування вікових особливостей тощо, та безпосередньо *дидактичні* – системність, міцність засвоєння знань, цілеспрямованість навчання, активність студентів, відповідальність за результати навчання тощо [37].

Визначення принципів підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи передбачало аналіз окремих, наявних на сьогодні загальних принципів підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, а також визначення таких принципів, які, на наш погляд, є специфічними в контексті презентованої нами проблеми.

Т. Туркот, узагальнюючи основні принципи навчання у вищому навчальному закладі, виділяє такі: принцип цілеспрямованості й науковості навчання у вищій школі; принцип доступності навчання; принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів; принцип гуманізації навчання; принцип єдності освітніх, розвивальних і виховних функцій навчання; принцип забезпечення єдності теоретичної і практичної підготовки фахівців вищої кваліфікації; принцип активізації і творчої самостійності студентів та їх відповідальності за результати навчально-пізнавальної діяльності; принцип систематичності й послідовності у процесі навчальної діяльності викладача й самостійної роботи студента; принцип поєднання конкретного й абстрактного в навчальному процесі вищої школи; принцип міцності знань, умінь і навичок, розвитку розумових сил студентів (принцип ґрунтовності) [240].

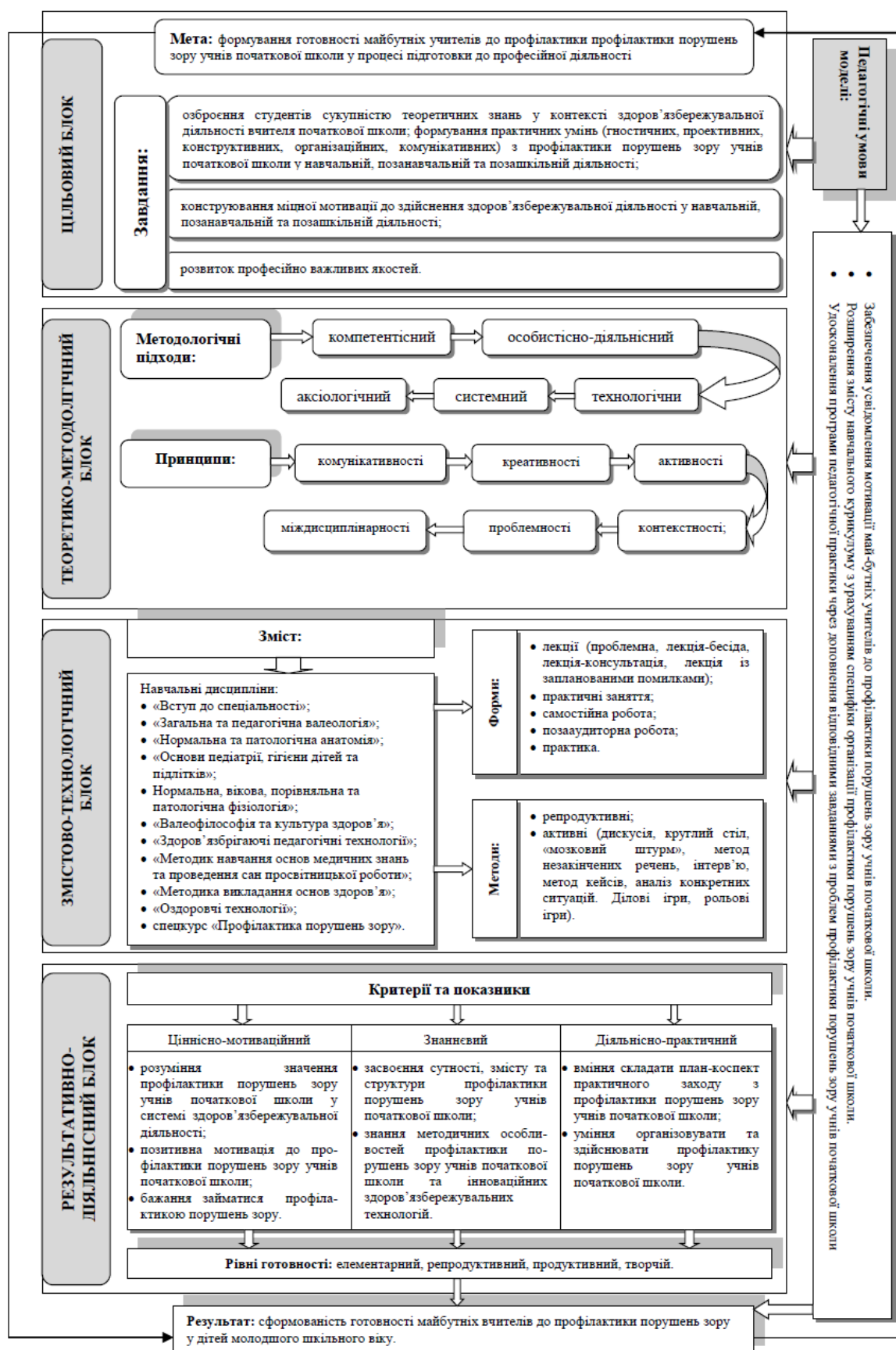

Рис. 2. 1. Модель формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи

Не виникає сумніву щодо значущості вищеперелічених принципів навчання у вищій школі. Однак ми не ставили за мету здійснення їх інтерпретації в контексті наших наукових пошуків, оскільки на наш погляд, вони є загальнодидактичними і, відповідно, такими, що мають бути враховані при загальній підготовці майбутніх фахівців. Не менш важливим є виявлення основних підходів, на яких базуватиметься професійна підготовка майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. До таких підходів ми відносимо: системний, аксіологічний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний та технологічний.

Стисло схарактеризуємо зазначені підходи. Так, *системний підхід* набуває достатньо важливого значення в побудові моделі професійної підготовки, а також в організації всього процесу підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, що передусім обумовлено тим, що системний підхід передбачає дотримання правильного розташування всіх структурних елементів системи моделі з урахуванням ієрархічної послідовності та її цілісності як такої.

Аксіологічний підхід обґрунтовується розглянутою проблематикою, її специфікою в контексті формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. Підготовка до здійснення цього процесу має обов'язково передбачати формування в студентів ціннісного ставлення до здоров'я взагалі та в досліджуваному аспекті зокрема. Таким чином, сам педагогічний процес у школі має розглядатися сучасними студентами крізь призму виховання здорових школярів, зокрема через формування в них високого рівня соціального здоров'я як першочергового завдання загальноосвітніх навчальних закладів.

Особистісно-діяльнісний підхід передбачає взаємодію між викладачем та студентами як суб'єктами педагогічного процесу, їх тісну співпрацю на рівних правах та в рівних умовах. Саме за допомогою цього підходу взаємовідносини між студентами і викладачами та, відповідно, їх співпраця мають будуватися на основі сприйняття самого студента не тільки як

майбутнього фахівця, але, що особливо важливо, як особистості. Такий підхід до майбутнього вчителя є вкрай важливим особливо в контексті його підготовки до профілактики порушень зору учнів початкової школи, оскільки, по-перше, неможливо виховувати педагога як професіонала, при цьому применшуючи значення його особистісного зростання; по-друге, при підготовці майбутнього вчителя у ВНЗ слід враховувати його схильності, ступені зацікавленості фахом, любов до дітей; по-третє, сприйняття такого підходу з боку студента спонукатиме його до дотримання особистісно-діяльнісного підходу в майбутній професійній діяльності вже в ролі педагога.

Технологічний підхід передбачає постійний пошук найбільш доцільних форм та методів навчання, удосконалення змісту фахової підготовки, організації самостійної роботи та педагогічної практики з розумним варіюванням часу та відповідних ресурсів кожного з вищезазначених елементів професійної підготовки майбутніх педагогів.

Компетентнісний підхід дає змогу розглядати вимоги до сучасного вчителя в контексті його підготовки до профілактики порушень зору учнів початкової школи в цілісному вигляді, передбачаючи максимально доцільні атрибути його професійної готовності. Для сучасного педагога необхідні компетенції, до яких слід відносити не тільки когнітивні та практичні (маємо на увазі необхідні знання та вміння) характеристики, але й психологічні (вимоги до психологічної стійкості, мотивацію тощо) та навіть духовні (професійно-важливі якості) слугуватимуть необхідним підґрунтям для визначення відповідного змістового та технологічного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Організаційно-технологічна складова моделі вміщує в собі розробку змістового забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, етапи підготовки, педагогічні умови та організаційно-методичне забезпечення.

Як зазначалося вище, саме мета, принципи та наукові завдання

професійної підготовки майбутніх фахівців обумовлюють її зміст та етапи підготовки. Відповідно, поставлена мета вимагає вдосконалення змісту підготовки студентів.

Резюмуючи вищезазначене, зауважимо, що при формуванні змісту підготовки майбутніх учителів у нашому випадку слід враховувати низку обставин, серед яких: по-перше, виявлення можливостей, передбачених навчальним планом дисциплін у контексті насичення їх додатковим матеріалом, який тим чи іншим чином сприятиме оволодінню студентами окремими (з вищезазначених) знаннями та вміннями з питань профілактики порушень зору учнів початкової школи; по-друге, доповнення навчального плану підготовки студентів спецкурсом з проблеми профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Оскільки розкриття змісту доданого навчального матеріалу до окремих дисциплін, передбачених навчальними планами підготовки майбутніх педагогів, а також розкриття змісту спецкурсу потребує більш детального розгляду, звернемо увагу на них в § 2.2.

Характеризуючи організаційно-технологічний блок цієї моделі, слід наголосити на важливості врахування поетапності в підготовці майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, де кожний з етапів має свої завдання, відповідно до логіки побудови процесу професійної підготовки до вищезазначеної діяльності.

Кожен з етапів охоплює певні періоди (курси) навчання у вищому навчальному закладі. Так *перший етап* відповідає першому курсу навчання, який має свої особливості (у тому числі й потребу студентів в адаптації до нових умов навчання тощо); у зв'язку з цим завдання в контексті підготовки їх до профілактики порушень зору учнів початкової школи мають бути мінімалізовані й переважно спрямовані на актуалізацію проблеми, привернення до неї уваги та створення початкового уявлення. Важливо також враховувати можливості підготовки студентів до зазначеного вище процесу. Передумім маємо на увазі наявність дисциплін, передбачених навчальним планом

підготовки вчителів різних педагогічних спеціальностей, а також можливості впровадження відповідних спецкурсів, у процесі яких можуть бути реалізовані визначені завдання конкретного етапу.

Отже, враховуючи вищезазначене, до основних завдань першого етапу віднесемо такі: формування в студентів початкового уявлення про сутність та зміст здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи, вироблення в студентів розуміння потреби в здоров'язбережувальній діяльності та інтересу до здійснення цього процесу в майбутній професійній діяльності [263, 285].

Другий етап (2-3 курси) передбачає подальше формування стійкої мотивації майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності, профілактики порушень зору учнів початкової школи; озброєння студентів ґрунтовними теоретичними знаннями та практичними вміннями (переважно гностичними, комунікативними й проєктивними) з профілактики порушень зору учнів початкової школи; формування в студентів психологічної стійкості як важливої складової їх психічної готовності до зазначеного процесу; сприяння формуванню в майбутніх учителів необхідних професійно важливих якостей.

Третій етап (4 курс) має бути спрямований на закріплення в студентів мотивації до профілактики порушень зору учнів початкової школи, їх озброєння знаннями методичних особливостей в контексті профілактики порушень зору учнів початкової школи та набуття ними необхідних умінь (переважно проєктивних, конструктивних, організаційних) і подальше сприяння формуванню в майбутніх учителів професійно необхідних якостей у зазначеному контексті.

Реалізація визначених завдань кожного етапу підготовки потребувала передусім використання його можливостей. Між тим, не менш важливими елементами технологічного компонента професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи є вдале застосування відповідних форм та методів навчання, а також форм організації

навчального процесу у вищих навчальних закладах. Починаючи з останнього, слід наголосити на важливості використання в процесі підготовки студентів до зазначеної діяльності всіх наявних на сьогодні форм організації навчання у вищих навчальних закладах.

Для ефективної реалізації змодельованого педагогічного процесу ми сформулювали такі педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи:

- 1) забезпечення усвідомленої мотивації майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи;
- 2) збагачення змісту професійної підготовки відомостями про профілактику порушень зору учнів початкової школи;
- 3) неперервність взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки.

Організаційно-методичне забезпечення: лекції, семінарські та практичні заняття, рольові ігри, тренінги, навчальні дискусії, виконання навчальних проєктів, розв'язання педагогічних завдань, виконання завдань педагогічної практики, використання засобів навчання в адекватних змістовому й процесуальному забезпеченні.

Самостійна робота має особливе значення в структурі підготовки майбутніх педагогів. Нині у зв'язку зі вступом до Болонського процесу увага до самостійної роботи студентів значно збільшується, а також зростає її значущість у контексті набуття майбутніми вчителями необхідних знань та умінь. При цьому, в окремих випадках вдало організована самостійна робота студентів буває значно ефективніша, аніж інші форми навчання.

Індивідуальна робота як одна з форм навчання студентів відіграє достатньо важливу роль у підготовці майбутніх учителів, оскільки за рахунок співпраці з викладачем, виконуючи індивідуальні завдання, студенти не тільки розширюють спектр знань та вмінь, але й спрямовують зусилля на прояви креативних рішень, що у свою чергу сприяє розвиткові творчих здібностей.

Педагогічна практика є завершальним етапом у підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності, оскільки в її процесі здійснюється

перенесення засвоєних знань та вмінь у реальну педагогічну діяльність, знаходять вияв педагогічна спрямованість студентів та їхні професійно важливі якості [223]. Таким чином, педагогічною практикою завершується весь хід «блокового» навчання, оскільки студенти до цього часу вже повною мірою усвідомлюють змістову важливість вивченого раніше та його застосування в особистій педагогічній діяльності.

Результативно-оцінний блок забезпечує оцінювання та можливість своєчасної корекції рівня готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. До його складу включено критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до відповідної діяльності, а також передбачуваний результат. У разі отримання небажаного результату, передбачено зворотній зв'язок.

Отже, формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи – це складний керований процес, успішність перебігу якого залежить від усіх компонентів моделі формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

2.2. Стан готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи

Педагогічні дослідження доводять, що ефективність підготовки фахівця з освіти слід оцінювати за системою знань і професійних умінь, якими він оволодіває в процесі навчання. З огляду на це ми провели констатувальний експеримент, спрямований на визначення рівня готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей. Його проводили на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Одержані результати дозволили встановити вихідні рівні сформованості готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей.

У методичних дослідженнях може бути застосований експеримент з малою вибіркою учасників, що становить не менше 24 осіб, оскільки, за положеннями математичної статистики, після цієї кількості зіставлявані дані починають повторюватися [107, 271]. Відповідно до цього в констатувальному експерименті брали участь 253 студенти, що цілком достатньо для одержання достовірних даних.

На період педагогічного дослідження готовності до зазначеної професійної діяльності студенти засвоїли основні фахові дисципліни: педагогічні, психологічні, почали вивчати методики навчання з дисциплін, передбачених програмою підготовки вчителів початкової школи, опанували нові інформаційні технології та безпеку життєдіяльності.

У виявленні рівня сформованості в студентів готовності до профілактики порушень зору в дітей дотримувались обґрунтованих нами в дослідженні компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості в майбутніх учителів готовності до зазначеної діяльності.

Кількісними характеристиками рівня готовності студентів до профілактики порушень зору в дітей було обрано коефіцієнти сформованості

кожного з компонентів: мотиваційного — коефіцієнт сформованості мотиву K_m , змістового компонента — коефіцієнт засвоєння знань K_{zi} , процесуального компонента — коефіцієнт сформованості умінь K_n .

Сформованість мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи визначали за результатами педагогічного спостереження. У визначенні рівнів сформованості мотиваційного компонента готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи було використано методику А. Маркової [161].

Показниками мотиваційного компонента виступали:

- потреба в систематичному використанні в навчальному процесі різних методів профілактики порушень зору в дітей;
- інтерес до спілкування з учнями в позаурочний час, проведення різноманітних заходів з профілактики порушень зору в дітей;
- прагнення створювати власні розробки та вносити елементи новизни в описані в літературі методики.

На основі зазначених характеристик було розроблено карту спостережень (Додаток Г). Показники визначалися за порядковою шкалою (шкалою рангів) [22].

Максимально можлива кількість балів N_m , яку міг отримати майбутній учитель за зазначеними показниками, становила 10 ($N_m=5 \times 2$).

За результатами аналізу карт спостереження сформованості мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи одержали такі дані: 1 та 2 бали не набрав жоден студент, по 3 бали набрали 35 студентів, по 4 бали — 36 студентів, по 5 балів — 64 студенти, по 6 балів — 63 студенти, по 7 балів — 40 студентів, по 8 балів — 15 студентів, по 9 та 10 балів не набрав жоден студент (таблиця 2.2)

Таким чином, мінімальна кількість балів, яку набрали майбутні вчителі, становила 3, а максимальна — 8 балів. За цими показниками було розраховано

коефіцієнт сформованості у студентів мотиваційного компонента K_m готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Таблиця 2.2

Результати аналізу карт спостереження сформованості мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи

Кількість балів	Кількість студентів	%
0	0	
1	0	
2	0	
3	35	13.8
4	36	14.2
5	64	25.3
6	63	24.9
7	40	15.81
8	15	5.93
9	0	
10	0	
	Усього 253	

Його мінімальне значення визначалося за формулою:

$$K_{mmin} = n_{Mmin} / N_M (1)$$

де n_{Mmin} – мінімальна кількість балів, одержаних одним студентом за сформованість мотиваційного компонента (3 бали), N_M – максимально можлива кількість балів за сформованість мотиваційного компонента (у нашому дослідженні $N_M = 10$ балів). Тоді, $K_{mmin} = 3 : 10 = 0,3$

Максимальне значення коефіцієнта сформованості в майбутніх учителів мотиваційного компонента готовності до зазначеної діяльності K_{max} визначалося за формулою:

$$K_{max} = n_{Mmax} / N_M (2)$$

де $nM_{\max}$ x – максимальна кількість балів, одержаних одним студентом за сформованість мотиваційного компонента (8 балів), NM – максимально можлива кількість балів (10 балів). Тоді, $K_{\max} = 8 : 10 = 0,8$

Отже, коефіцієнт сформованості в майбутніх учителів мотиваційного компонента готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи коливається в межах 0,3 – 0,8.

Для визначення меж коливань K_m для кожного з рівнів (елементарного, репродуктивного, продуктивного, творчого) спершу обчислювали різницю між граничними значеннями $K_{\min}$ та $K_{\max}$ коефіцієнтів сформованості в студентів мотиваційного компонента готовності:

$$\Delta K_m = (K_{\max} - K_{\min})(3)$$

$$\Delta K_m = (0,8 - 0,3) = 0,5$$

Після цього визначали величину Δk_m , на яку змінюється коефіцієнт K_m кожного з рівнів сформованості готовності. Величину Δk_m розраховували діленням різниці граничних значень ΔK_m на 4 (оскільки визначаються чотири рівня готовності):

$$\Delta k_m = \Delta K_m : 4 \quad (4)$$

$$\Delta k_m = 0,5 : 4 = 0,125$$

У подальшому додаванням до мінімального значення коефіцієнта сформованості в студентів мотиваційного компонента готовності $K_{\min}$ величини, на яку збільшується цей рівень Δk_m , одержуємо число 0,425, що є верхнім показником межі коливань K_m елементарного рівня мотиваційного компонента готовності, а водночас і нижньою межею наступного, репродуктивного рівня готовності.

Додаючи до мінімального значення коефіцієнта репродуктивного рівня сформованості в майбутніх учителів мотиваційного компонента готовності величини Δk_m , одержуємо значення верхньої межі коливань репродуктивного рівня готовності 0,625, яка водночас є нижньою межею наступного,

продуктивного рівня сформованості зазначеного компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей.

Аналогічні розрахунки дозволили встановити межі коливань продуктивного – від 0,625 до 0,75 – та творчого – від 0,75 до 0,88 – рівнів сформованості в майбутніх учителів мотиваційного компонента готовності до зазначеного виду діяльності.

Визначення кількості студентів, мотивація яких до профілактики порушень зору учнів початкової школи відповідає певному рівню готовності, здійснювали за формулою:

$$K_{mi} = nMi / NM \quad (5)$$

де nMi - кількість балів, одержаних кожним студентом, NM – максимально можлива кількість балів, K_{mi} – значення коефіцієнта сформованості мотиваційного компонента готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи для кожного студента.

$$K_{m1} = 3 : 10 = 0,3;$$

$$K_{m2} = 6 : 10 = 0,6;$$

$$K_{m3} = 8 : 10 = 0,8 \text{ й т. ін..}$$

Одержані значення K_{mi} зіставляли з межами коливань рівнів готовності та визначали відповідність між балами nM , набраними студентом, й рівнями сформованості мотиваційного компонента готовності.

За результатами розрахунків встановили, що елементарного рівня сформованості мотиваційного компонента готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи досягли 28% студентів, задіяних у констатувальному експерименті, репродуктивного – 50%, продуктивного – 16%, творчого – 6%.

Результати констатувального експерименту з визначення сформованості мотиваційного компонента готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи наведені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень функцій зорового аналізатора учнів початкової школи (констатувальний експеримент)

Рівні	Межі коливань коефіцієнтів K_{Mi}	Всього студентів	
		Кількість	частка, %
Елементарний	0,30-0,42	71	28
Репродуктивний	0,42-0,62	127	50
Продуктивний	0,62-0,75	40	16
Творчий	0,75 - 0,88	15	6

Ці дані можна представити у вигляді гістограми:

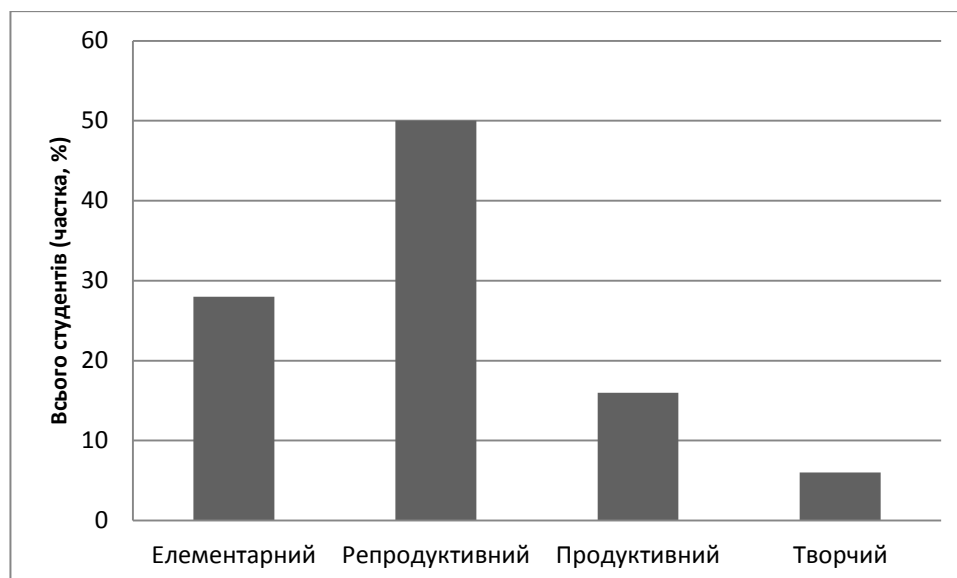

Рис. 2.2. Сформованість мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи (констатувальний експеримент)

Враховуючи той факт, що вимірювання з визначенням рівнів сформованості мотиваційного компонента готовності здійснювали за порядковою шкалою (шкалою рангів), визначення середнього значення коефіцієнта сформованості мотиву є некоректним [101, с. 20]. Проте наведені результати ілюструють, що у переважної більшості студентів (78%) мотиваційний компонент готовності до профілактики порушень зору учнів

початкової школи перебуває на нижчих рівнях – елементарному та репродуктивному.

Сформованість змістового компонента готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи визначали за результатами тестування. Розроблений з цією метою тест складався з 35 тестових завдань різної форми й доповнювався інструкціями для студентів з правилами виконання, зазначеними перед завданнями кожної нової форми.

Перевірка контрольних робіт показала, що майбутні вчителі виконали правильно від 9-ти до 29-ти завдань, а саме: 9 завдань – 10 студентів, 10 завдань – 10 студентів, 11 завдань – 12 студентів, 12 завдань – 23 студенти, 13 завдань – 23 студенти, 14 завдань – 21 студент, 15 завдань – 22 студенти, 16 завдань – 17 студентів, 17 завдань – 25 студентів, 18 завдань – 20 студентів, 19 завдань – 10 студентів, 20 завдань – 11 студентів, 21 завдання – 12 студентів, 22 завдання – 9 студентів, 23 завдання – 8 студентів, 24 завдання – 7 студентів, 25 завдань – 4 студенти, 26 завдань – 3 студенти, 27 завдань – 2 студенти, 28 завдань – 2 студенти, 29 завдань – 2 студенти.

Одержані результати дозволили визначити граничні значення коефіцієнта засвоєння знань студентів з анатомії та фізіології зорового аналізатора ($K_{знmin}$ та $K_{знmax}$).

Мінімальне значення коефіцієнта засвоєння знань $K_{знmin}$ розраховували за формулою:

$$K_{знmin} = n_{ЗНmin} / N_{ЗН} (6),$$

де $n_{ЗНmin}$ – мінімальна кількість правильно виконаних завдань одним студентом (9), $N_{ЗН}$ - максимально можлива кількість правильних відповідей при виконанні контрольної роботи з перевірки рівня знань (35):

$$K_{знmin} = 9 : 35 = 0,26$$

Максимальне значення коефіцієнта засвоєння знань $K_{знmax}$ обчислювали за формулою:

$$K_{знmax} = n_{ЗНmax} / N_{ЗН} (7),$$

де $n3H_{max}$ – максимальна кількість правильно виконаних завдань одним студентом (29), $N3H$ – максимально можлива кількість правильно виконаних завдань контрольної роботи (35):

$$K_{знmax} = 29 : 35 = 0,83$$

Граничні значення коефіцієнтів засвоєння знань дозволили розрахувати їх різницю $\Delta K_{зн}$, встановити величину $\Delta k_{зн}$, на яку змінюються коефіцієнти засвоєння знань для кожного з рівнів їх сформованості, та встановити межі коливань коефіцієнтів кожного з чотирьох рівнів (елементарного, репродуктивного, продуктивного та творчого):

$$\Delta K_{зн} = (K_{знmax} - K_{знmin}) \quad (8)$$

$$\Delta K_{зн} = (0,83 - 0,26) = 0,57$$

$$\Delta k_{зн} = \Delta K_{зн} : 4 \quad (9)$$

$$\Delta k_{зн} = 0,57 : 4 = 0,14$$

Скориставшись методикою розрахунку коефіцієнтів меж коливань рівнів, описаною для мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, розраховали межі коливання коефіцієнтів засвоєння знань для кожного з рівнів. З'ясували, що для елементарного рівня вони становлять 0,26-0,4; для репродуктивного – 0,4-0,54; для продуктивного – 0,55-0,69; для творчого – 0,69-0,83.

Далі визначали кількість студентів, які досягли кожного з рівнів засвоєння знань за формулою:

$$K_{зни} = n3Hi / N3H \quad (10),$$

де $n3Hi$ – кількість правильно виконаних завдань кожним студентом, $N3H$ – максимальна кількість правильних відповідей; розраховали коефіцієнт засвоєння знань $K_{зни}$ для кожного зі студентів, порівняли його з межами коливань коефіцієнта рівнів. Встановили, що елементарного рівня сформованості змістового компонента готовності досягли 102 студенти, репродуктивного – 99 студентів, продуктивного – 40 студентів, а творчого – 12 студентів.

Результати визначення рівнів сформованості в студентів змістового компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи наведені у таблиці 2.4 та гістограмі (рис. 2.3)

Таблиця 2.4

Рівні сформованості змістового компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи
(констатувальний експеримент)

Рівні	Межі коливань коефіцієнтів K_{zn_i}	Всього студентів	
		кількість	частка, %
Елементарний	0,26 - 0,4	102	40
Репродуктивний	0,4 - 0,54	99	39
Продуктивний	0,55-0,69	40	16
Творчий	0,69 - 0,83	12	5

Ці дані можна представити у вигляді гістограми:

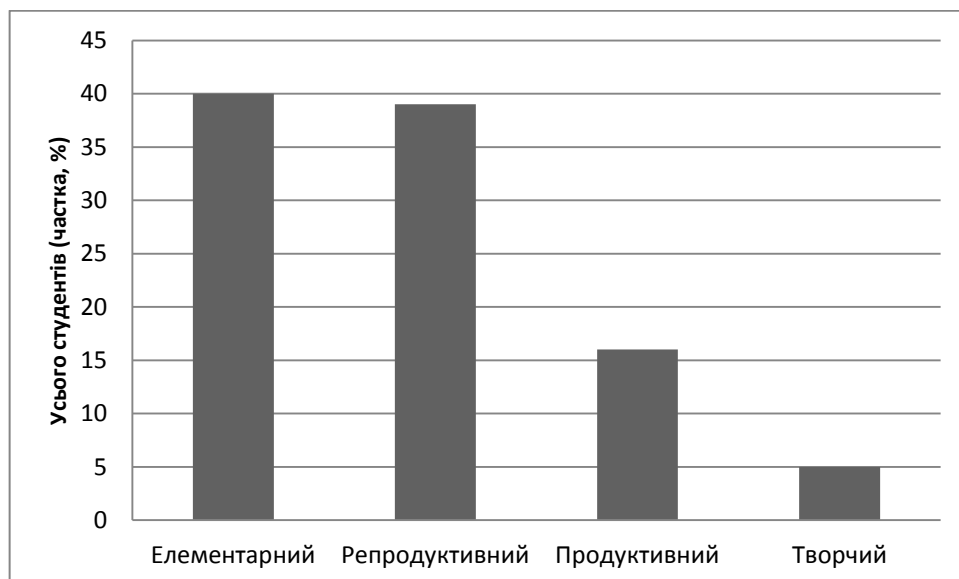

Рис. 2.3. Рівні сформованості змістового компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору (констатувальний експеримент)

Середнє значення коефіцієнта засвоєння знань $K_{znсер}$ розраховували за формулою:

$$K_{znсер} = \Sigma n_3 H_i / \Sigma N_3 H \quad (11),$$

де $\Sigma n3Hi$ – кількість правильних відповідей, зроблених усіма студентами;
 $\Sigma N3H$ – кількість максимально можливих правильних відповідей.

Згідно з розрахунками, $\Sigma n3Hi$ становила 4136, $\Sigma N3H$ – 8855, відповідно:

$$K_{знс\epsilon r} = 4136 : 8855 = 0,467$$

Це значення $K_{знс\epsilon r}$ відповідає репродуктивному рівню сформованості змістового компонента готовності до роботи, спрямованої на профілактику порушень функцій зорового аналізатора.

Для оцінки сформованості процесуального компонента готовності була розроблена карта спостереження за набутими студентами професійними вміннями, якими має володіти майбутній учитель (Додаток Д).

Сформованість процесуального компонента готовності студентів вимірювали за шкалою рангів. Карти заповнювали викладачі відповідних ВНЗ упродовж спостереження за майбутніми вчителями на заняттях з спецкурсу «Профілактика порушень зору в дітей» та під час педагогічної практики. Прояви майбутніми вчителями вмінь з організації та проведення роботи зі збереження функцій зорового аналізатора оцінювали трьома балами – «0 балів», якщо зазначені вміння практично не сформовані, «1 бал» у разі нерегулярних проявів зазначених показників та «2 бали», якщо зазначені в карті вміння та навички студенти виявляли систематично.

Критерії оцінювання були такими:

— «0 балів» – виставляли студентам, які не виявляли чіткого дотримання гігієнічних і санітарних вимог до умов навчального процесу; мали елементарні вміння впроваджувати в навчальний процес вправи і прийоми, спрямовані на профілактику порушень зору учнів початкової школи; виявляли вміння демонструвати вправи, проте не супроводжували їх належним методичним коментарем; не використовували методи і прийоми, спрямовані на профілактику порушень зору учнів початкової школи в позаурочній діяльності.

— «1 бал» – виставляли студентам, які чітко дотримувалися гігієнічних і санітарних вимог до навчального процесу; мали сформовані

вміння впроваджувати в навчальний процес вправи і прийоми, спрямовані на профілактику порушень зору учнів початкової школи; виявляли вміння демонструвати вправи, супроводжували їх належним методичним коментарем; використовували методи і методики профілактики порушень зору учнів початкової школи в позаурочній діяльності.

— «2 бали» – отримували студенти, які чітко дотримувалися гігієнічних і санітарних вимог до навчального процесу; мали сформовані вміння впроваджувати в навчальний процес вправи і прийоми, спрямовані на профілактику порушень зору учнів початкової школи; виявляли вміння методично грамотно використовувати вправи і прийоми профілактики порушень зору учнів початкової школи; використовували методи та методики профілактики порушень зору учнів початкової школи в позаурочній діяльності.

Максимальна кількість балів N_{II} , яку за цими картами могли набрати студенти, становила 20:

$$N_{II} = 10 * 2 = 20$$

Проведені дослідження показали, що мінімальна кількість балів n_{IImin} , яку набрали студенти за картами з визначення рівня сформованості процесуального компонента, становила 6, а максимальна n_{IIman} – 15 балів, а саме: по 6 балів набрали 46 студентів, 7 балів – 68 студентів, 8 балів – 58 студентів, 9 балів – 23 студенти, 10 балів – 15 студентів, 11 балів – 12 студентів, 12 балів – 12 студентів, 13 балів – 12 студентів, 14 балів – 3 студенти, 15 балів – 4 студенти.

За даними карти спостереження було розраховано граничні значення коефіцієнтів сформованості вмінь упроваджувани в навчальний процес сучасні методи і методики профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Мінімальне значення коефіцієнта сформованості вмінь K_{IImin} розраховували за формулою:

$$K_{IImin} = n_{IImin} / N_{II} \quad (12)$$

$$K_{IImin} = 6:20 = 0,30$$

Максимальне значення коефіцієнта сформованості умінь розраховували за формулою:

$$K_{\Pi max} = n_{\Pi max} / N_{\Pi} (13)$$

$$K_{\Pi max} = 15 : 20 = 0,75.$$

За граничними значеннями коефіцієнтів сформованості вмінь одержали їх різницю ΔK_{Π} та обчислили значення Δk_{Π} , яке дозволило встановити межі коливань коефіцієнтів сформованості вмінь для різних рівнів:

$$\Delta K_{\Pi} = (K_{\Pi max} - K_{\Pi min}) (14)$$

$$\Delta K_{\Pi} = (0,75 - 0,30) = 0,45$$

$$\Delta k_{\Pi} = \Delta K_{\Pi} : 4 (15)$$

$$\Delta k_{\Pi} = 0,45 : 4 = 0,11$$

Розрахунки меж коливань коефіцієнтів сформованості в майбутніх учителів процесуального компонента готовності вміння впроваджувати в навчальний процес набуті професійні навички, спрямовані на профілактику порушень зору учнів початкової школи $K_{\Pi i}$ ($i = 1...253$), дозволили встановити їх значення (таблиця 1.6).

Також ми визначили кількість студентів, уміння яких відповідають кожному з чотирьох рівнів сформованості процесуального компонента: елементарний рівень – 114, репродуктивний – 81, продуктивний – 39, творчий – 19.

Результати розрахунків сформованості в майбутніх учителів процесуального компонента готовності до проведення профілактики порушень зору учнів початкової школи представлені в таблиці 2.5.

Аналіз даних, наведених у таблиці 2.6, свідчить про те, що рівень сформованості компонентів готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи в більшості майбутніх учителів відповідає елементарному і репродуктивному рівням (78%). Це значно вище, ніж сформованість продуктивного та творчого компонентів готовності (15 % і 7% відповідно).

Таблиця 2.5

Рівні сформованості процесуального компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи
(констатувальний експеримент)

Рівні	Межі коливань коефіцієнтів K_{Pi}	Всього студентів	
		Кількість	частка, %
Елементарний	0,30-0,41	114	45
Репродуктивний	0,41-0,52	81	32
Продуктивний	0,52 - 0,63	39	15
Творчий	0,63 - 0,75	19	8

Більш наочно ці дані ілюструє гістограма (рис. 2.3.)

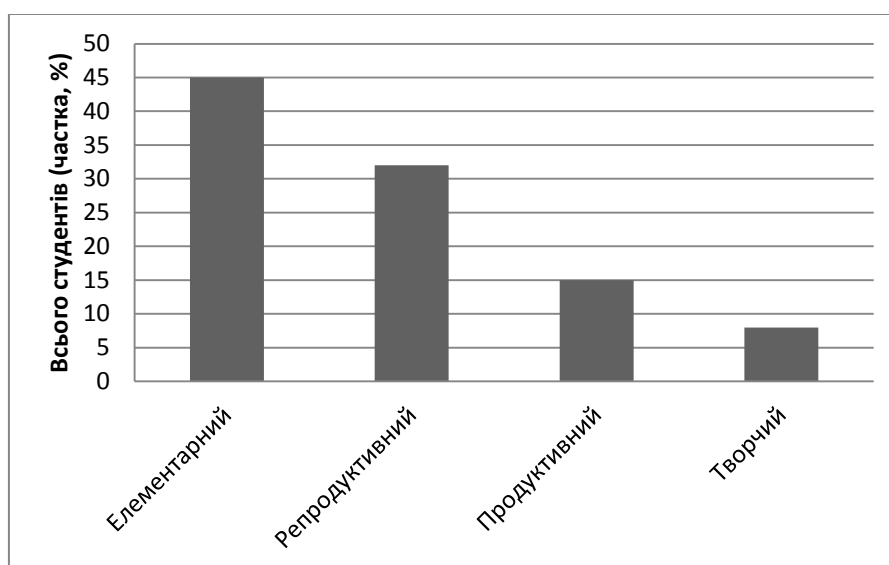

Рис. 2.3. Рівні сформованості процесуального компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень функцій зорового аналізатора учнів початкової школи (констатувальний експеримент)

Наведені результати переконливо ілюструють, що об'єктивно існує потреба в удосконаленні фахової підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності з профілактики порушень зору учнів початкової школи шляхом визначення та обґрунтування педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Таблиця 2.6.

Результати констатувального експерименту

Рівні сформованості	Компоненти готовності					
	Мотиваційний		Змістовий		Процесуальний	
	кількість студентів	частка, %	кількість студентів	частка, %	кількість студентів	частка, %
Елементарний	71	28	102	40	114	45
Репродуктивний	127	50	99	39	81	32
Продуктивний	40	16	40	16	39	15
Творчий	15	6	12	5	19	8

Одержані результати більш наочно ілюструє гістограма (рис. 2.4).

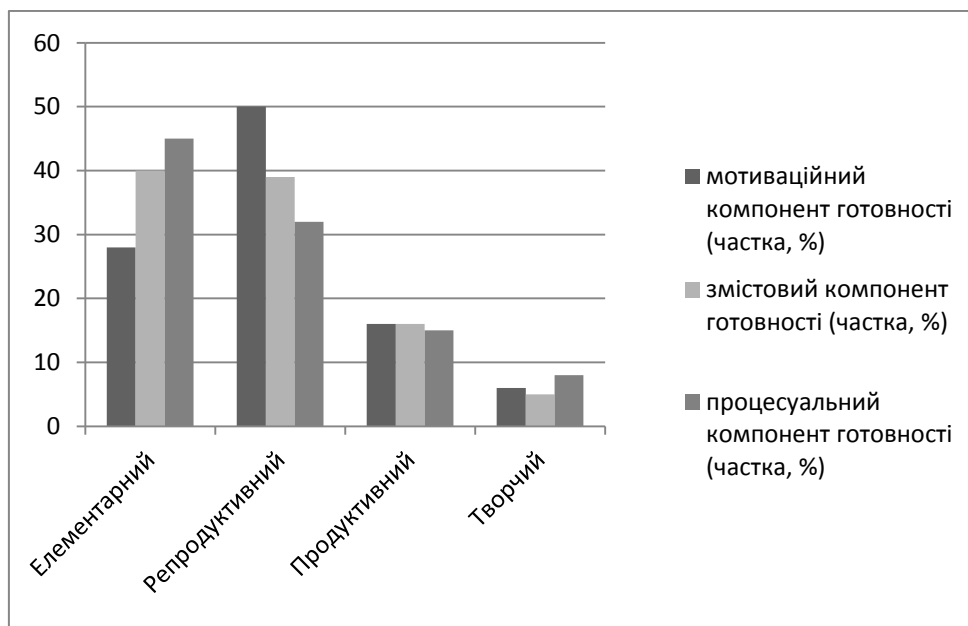

Рис. 2.4. Рівні сформованості компонентів готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи (констатувальний експеримент)

2.3. Зміст, форми та методи професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи у процесі професійної підготовки

Зміст професійної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи обумовлюється передусім метою та завданням системи вищої професійної освіти.

У вищій школі зміст підготовки студентів відображається переважно через сукупність дисциплін за циклами соціально-гуманітарної, фундаментальної, природничо-наукової, загальноекономічної, професійної та практичної підготовки, а також циклом фахових дисциплін. Кожен цикл підготовки майбутніх педагогів вибудовується за певною логікою, а саме: нормативна частина (дисципліни для обов'язкового вивчення) та дисципліни за вибором ВНЗ, які, у свою чергу, передбачають також дисципліни за вибором студента.

Дисципліни для підготовки фахівця будь-якої спеціальності відображаються в навчальному плані підготовки й визначаються специфікою майбутньої професійної діяльності. Нині, у зв'язку зі вступом до Болонського процесу, навчальні плани доволі часто видозмінюються, що переважно стосується зміни кількості годин для вивчення того чи іншого циклу, зміни кількості годин, відведених на аудиторну та самостійну роботи конкретного предмета, та навіть зміни назв та змісту дисциплін, у тому числі і стосовно циклу підготовки за фахом. Усе це позитивно впливає на якість підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, крім того наближає сучасних студентів до уніфікації фахової підготовки в контексті європейської освіченості.

Не зважаючи на помітні позитивні зміни, що відбуваються нині в системі вищої освіти, актуальною залишається проблема вдосконалення змісту підготовки майбутніх учителів до профілактики порушення зору в молодших

школярів як на рівні корекції змісту (доповнення додатковим матеріалом) конкретних дисциплін, так і на рівні вдосконалення самих навчальних планів підготовки (впровадження спецкурсу, який б сприяв системному озброєнню студентів необхідними знаннями, практичними вміннями, професійними навичками тощо).

Професійна підготовка майбутніх учителів до профілактики порушення зору в молодших школярів має забезпечуватись за допомогою дисциплін, які, по-перше, передбачені навчальним планом підготовки (шляхом використання їх потенціалу в зазначеному контексті); по-друге, додатковими дисциплінами (спецкурсами), які наповнені специфічним матеріалом й відіграють роль цілеспрямованого озброєння студентів спеціальними знаннями та вміннями в контексті зазначеного процесу.

Отже, спочатку розглянемо можливості вдосконалення змісту підготовки майбутніх учителів до профілактики порушення зору учнів початкової школи на рівні вдосконалення змісту окремих дисциплін, що входять до навчального плану підготовки майбутніх учителів початкової школи. Передусім з'ясуємо, яку роль відіграє дисципліна в системі підготовки майбутнього вчителя.

На думку Н. Кузьміної, кожен навчальну дисципліну слід розглядати як педагогічну систему, оскільки в неї є специфічні цілі, зміст, засоби, контингент студентів та викладачів [135, с. 13]. Саме з такого погляду ми з'ясовували значення дисциплін у структурі підготовки майбутніх учителів до профілактики порушення зору учнів початкової школи.

Насамперед надзвичайно важливим є визначення тих навчальних предметів, які вивчаються в більшості вищих педагогічних навчальних закладах України із зазначеної спеціальності.

Проведений аналіз навчальних планів дозволив виявити дисципліни, які викладають при підготовці майбутніх учителів початкової школи майже у всіх вищих навчальних закладах України: вступ до спеціальності, БЖД та основи валеології.

Отже, відповідно до кожного з вище зазначених навчальних предметів

ставилася мета та завдання в контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушення зору учнів початкової школи. Визначення мети до кожного конкретного предмета, задіяного в експерименті (у ракурсі підготовки майбутніх учителів до профілактики порушення зору учнів початкової школи), обумовлювалося передусім тим, що в ієрархії цілей навчання після цілей педагогічної освіти, компонентів вищівського навчання та цілей підготовки до певного виду діяльності виділено також цілі окремих предметів, розділів і, відповідно, цілей навчальних занять [40]. Таким чином, ми ставили конкретну мету до навчальних занять, що були запропоновані як додаткові до програм відповідних предметів, а також мету щодо предмета, яка визначалась як специфічна стосовно підготовки студентів до профілактики порушення зору в молодших школярів і реалізовувалася шляхом сукупності додаткових тем та окремих питань.

Важливо також було окреслити основні шляхи реалізації поставленої мети (у вищезазначеному аспекті) у рамках конкретної теми, а також визначити зміст (додаткову інформацію), який сприятиме досягненню поставленої мети. Таким чином, мета та завдання до конкретного предмета в контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в молодших школярів.

Формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи в процесі професійної підготовки визначалося, по-перше, з урахуванням змісту, специфіки та основного призначення конкретного предмета щодо підготовки майбутніх учителів тієї чи іншої спеціальності; по-друге, доповнення змісту окремого предмета додатковим матеріалом у контексті профілактики порушень зору учнів початкової школи не повинно було суттєво змінювати зміст конкретної дисципліни та її структури, при цьому слід якомога повніше використовувати потенційні можливості предмета в зазначеному аспекті; по-третє, зміст пропонованого додаткового матеріалу до вищезазначених предметів має обов'язково забезпечувати міжпредметні зв'язки щодо підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи, що представлено на рисунку (рис. 2.5).

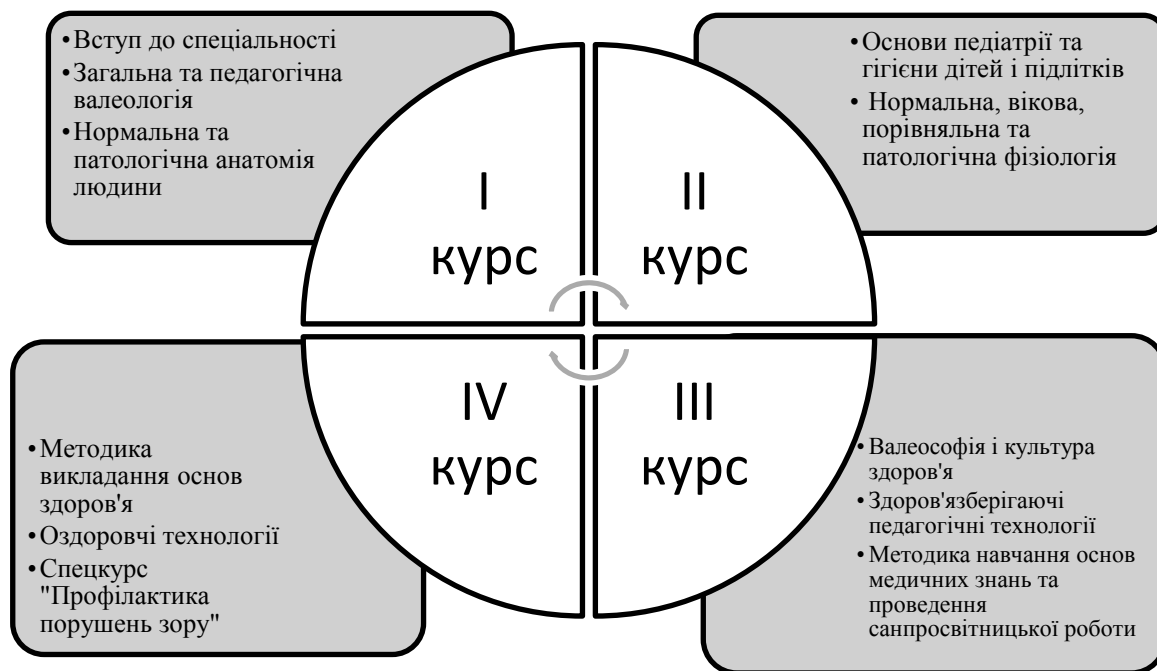

Рис. 2.5. Схематичне зображення забезпечення між предметних зв'язків у контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи

Як видно з рисунка, залучення додаткового матеріалу в контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи на першому курсі відбувалося в такі дисципліни: «Вступ до спеціальності», «Загальна та педагогічна валеологія», «Нормальна та патологічна анатомія людини»; на другому курсі: «Основи педіатрії та гігієни дітей і підлітків», «Нормальна, вікова, порівняльна та патологічна фізіологія»; на третьому курсі: «Валеософія і культура здоров'я», «Здоров'язберігаючі педагогічні технології», «Методика навчання основ медичних знань та проведення санпросвітницької роботи»; четвертий курс передбачав задіяння в експериментальних групах спецкурсу «Профілактика порушень зору» та навчальних дисциплін «Методика викладання основ здоров'я», «Оздоровчі технології».

Отже, стисло схарактеризуємо окремі аспекти вдосконалення змісту вищезазначених дисциплін, так і розробленого нами спецкурсу з підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. Метою базової навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» є формування

у студентів уявлення про свою професію, майбутню діяльність, шляхи досягнення фахового вдосконалення в ній, формування початкових знань на базі основного понятійно-термінологічного апарату тощо [148; 274; 178]. Таким чином, навчальний предмет «Вступ до спеціальності» відіграє вкрай важливе значення в підготовці студентів до професійної діяльності. Визначення додаткового змісту в рамках зазначеної дисципліни в контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи здійснювалося передусім шляхом формулювання мети, завдань та окреслення шляхів їх реалізації (див. рис. 2.6).

Рис. 2.6. Схематичне зображення змістової складової процесу підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи в рамках навчального предмета «Вступ до спеціальності»

Отже, як видно з рисунка, метою предмета «Вступ до спеціальності» щодо підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в молодших школярів ми визначили з'ясування місця педагогічної професії

взагалі, а також у контексті здоров'язбережувальної діяльності вчителя початкової школи зокрема.

Відповідно до поставленої мети в процесі вивчення предмета важливо було вирішувати такі основні завдання:

— формувати в студентів уявлення про майбутню професію та фахову діяльність як таку, що передбачає виховання всебічно розвинених та здорових школярів;

— сформувати в майбутніх учителів розуміння значущості збереження здоров'я молодого покоління.

Реалізація визначених мети та завдань (у контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи) у межах зазначеного предмета вимагає доповнення його змісту додатковими темами: «Основні проблеми, на вирішення яких спрямована здоров'язбережувальна діяльність вчителя» й «Аналіз стану здоров'я школярів та шляхи його поліпшення в умовах школи», відповідно до яких студенти мають усвідомити для себе значення обраної спеціальності та її потенційні можливості в контексті формування готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Включення вищезазначених додаткових тем у зміст навчального предмета передбачало, щоб майбутні педагоги (починаючи з першого курсу навчання у ВНЗ, при первинному знайомстві з обраною спеціальністю та її основним призначенням) змогли правильно визначити місце проблеми збереження здоров'я учнів початкової школи.

Розгляд можливостей залучення додаткового матеріалу в зміст вищезазначених дисциплін у контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи ми представили у табл. 2.7.

Таблиця 2. 7

Залучення додаткового матеріалу в зміст дисциплін у контексті підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи

I курс	Загальна та педагогічна валеологія			
	Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст
	Формування валеологічної культури вчителя, розуміння важливості ролі педагога у формуванні й зміцненні здоров'я школярів.	Сформувати в студентів знань про здоров'я, його складові, роль валеологічної освіти в збереженні та зміцненні здоров'я учнів початкової школи.	Доповнення навчальної дисципліни додатковими темами та питаннями в контексті валеопедагогіки, формування мотивації до здорового способу життя.	Додаткові теми: - «Аналіз стану здоров'я населення»; - «Роль учителя початкової школи у формуванні здорового способу життя учнів».
	Нормальна та патологічна анатомія людини			
II курс	Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст
	Вивчення будови тіла людини; використання набутих знань, умінь і навичок у практичній діяльності вчителя.	Сформувати знання про особливості будови тіла людини, які необхідно враховувати в навчально-виховному процесі.	Доповнення навчальної дисципліни додатковими темами та питаннями з будови органа зору та зорового аналізатора.	Додаткові теми: - «Анатомо-функціональна характеристика органа зору». - «Поняття про аналізатори та сенсорні системи».
	Основи педіатрії та гігієни дітей і підлітків			
II курс	Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст
	Формування в майбутніх учителів знань про порушення	Сформувати знання, уміння та навички, які допоможуть	Доповнення навчальної дисципліни додатковими	Додаткові теми: - «Основні заходи контролю за

Продовження таблиці 2.7.

	здоров'я в дитячому віці, їх профілактику; гігієнічні основи навчання і виховання.	виявити пер-ші ознаки відхилення в здоров'ї дитини, вжити заходів щодо їх профі-лактики.	темами та питаннями в контексті збереження і зміцнення здоров'я дітей молодшого шкільного віку.	станом здоров'я дітей в освітніх закладах»; - «Гігієнічні умови навчання й виховання учнів початкової школи».
II курс	Нормальна, вікова, порівняльна та патологічна фізіологія			
	Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст
	Формування в майбутніх учителів поняття про функції людського організму.	Вивчити закономір-ності росту й розвитку організму, функції органів, їхніх систем.	Доповнення навчальної дисципліни додатковими темами та питаннями з метою поглиблення знань студентів про механізми зору людини.	Додаткові теми: - «Анатомо-фізіологічні особливості роботи зорового аналізатора»; - «Фізіологія органів чуття, зокрема органа зору».
III курс	Валеософія і культура здоров'я			
	Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст
	Формування в майбутніх вчителів уявлень про методологічні та філософські основи здійснення оздоровчої діяльності.	Вивчити світоглядні, методологічні досліджень, на яких базується сучасне вчення про здоров'я; Сформувати вміння застосовувати отримані знання в практичній педагогічній	Доповнення навчальної дисципліни додатковими темами та питаннями щодо виховання та навчання молодших школярів з метою формування в них потреби бути здоровими.	Додаткові теми: -»Культура здоров'я як шлях формування та зміцнення здоров'я школярів»; -»Філософські погляди на навчання й виховання ціннісного ставлення до

Продовження таблиці 2.7.

		діяльності.		власного здоров'я та здоров'я інших людей».
Ш курс	Здоров'язберігаючі педагогічні технології			
	Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст
	Формування у студентів уявлення про здоров'язбереження як необхідну характеристику будь-якої педагогічної технології; важливість збереження здоров'я в освітньому процесі.	Надати інформацію про здоров'язберігальні педагогічні технології; навчити їх використовувати в повсякденній професійній діяльності.	Доповнення навчальної дисципліни додатковими темами та питаннями щодо зміцнення і збереження здоров'я учнів початкової школи.	Додаткові теми: - «Здоров'я суб'єктів педагогічного процесу як одна з актуальних проблем сучасної освіти»; - «Прийоми профілактики «шкільних хвороб» у навчально-виховному процесі».
Ш курс	Методика навчання основ медичних знань та проведення санпросвітницької роботи			
	Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст
	Підготовка майбутніх учителів до проведення організаційно-методичної, освітньої та виховної роботи з питань охорони і зміцнення здоров'я дітей.	Навчити застосовувати сучасні педагогічні технології для проведення ефективних занять з основ медичних знань та санітарно-просвітницької роботи.	Доповнення навчальної дисципліни додатковими темами та питаннями щодо санітарно-просвітницької роботи з учнями, вчителями, батьками.	Додаткові теми: - «Підготовка педагога до проведення навчальної та виховної роботи з питань охорони і зміцнення здоров'я дітей молодшого шкільного віку»; - «Чинники, які забезпечують

Продовження таблиці 2.7.

				ефективність санітарно-просвітницької роботи зі школярами та батьками учнів».
IV курс	Методика викладання основ здоров'я			
	Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст
	Формування вміння викладати основи здоров'я і факультативні курси профілактичного спрямування.	Виробити навички організації навчальної та позакласної діяльності з метою формування в дітей мотивації до здорового способу життя.	Доповнення навчальної дисципліни додатковими темами та питаннями про важливість превентивної освіти, формування навичок здорового способу життя учнів.	Додаткові теми: - «Актуальні потреби, інтереси, вікові психологічні та фізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку»; - «Особливості викладання предметів профілактичного спрямування у початковій школі».
	Оздоровчі технології			
	Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст
	Формування знань оздоровчих технологій, зокрема тих, які використовуються в освітньому процесі.	Надати інформацію щодо формування оздоровчої культури, методів діагностики індивідуального здоров'я школярів.	Доповнення навчальної дисципліни додатковими темами та питаннями про основні методи оздоровлення людини, зокрема, лікування та профілактики	Додаткові теми: - «Лікувальна фізкультура при порушеннях зору та з метою їх профілактики»; - «Методи оздоровлення учнів початкової школи в умовах

Продовження таблиці 2.7.

			порушень зору.	навчально-виховного процесу».
Спецкурс «Профілактика порушень зору»				
Мета	Завдання	Шляхи реалізації	Зміст	
Підготовка майбутніх учителів до проведення регулярної профілактичної роботи зі збереження зору учнів.	Засвоєння знань, умінь та навичок, оволодіння методиками профілактики порушень зору.	Упроваджен-ня спецкурсу, який включає в себе лекційні, практичні та лабораторні заняття.	Детальніше розглянуто в §2.3 та Додатку 1.1.	

Теоретичний аналіз проблеми дослідження створив підґрунтя для розробки методики цілеспрямованої підготовки студентів до профілактики порушень зору (ППЗ) в дітей у загальноосвітніх навчальних закладах.

Як відомо, «методика - це сукупність способів доцільного здійснення будь-якої роботи, завдання» [16, с. 4]. Проте це формальне визначення непридатне для методики навчання, що являє собою багатофакторну систему. Основними компонентами методики педагогічних процесів виступають «мета навчання, зміст, методи, форми та засоби діяльності» [106, с. 5].

Важливе значення у формуванні готовності до певного виду праці відіграють мотиви. Саме вони виступають засобом виведення суб'єкта діяльності на необхідний рівень самоорганізації. «Вивчення мотивації і її формування - це два боки одного і того самого процесу» [10, с. 5]. Під час розробки формування в майбутніх учителів готовності до профілактики порушень зору в дітей початкової школи ми використовували два механізми формування мотивації навчання (за В.Асєєвим). Перший полягає в тому, що спеціально створювані умови навчальної діяльності «вибірково актуалізують окремі ситуативні спонукання, які при систематичній актуалізації поступово

переходять у стійкі мотиваційні утворення» [10, с. 73]. Відповідно до цього механізму розвиток мотивації здійснюється «знизу вгору».

Другий механізм («згори вниз») полягає в засвоєнні студентами спонукань, цілей та орієнтирів, запропонованих їм у готовій формі, «які за задумом вихователя мають у нього сформуватися і які сам вихованець повинен поступово перетворити зі сприйнятих ззовні у сприйняті внутрішньо і реально діючі» [10, с. 188]. Зрозуміло, що повноцінний розвиток мотиваційної сфери здійснюється за рахунок використання обох механізмів.

Спираючись на ці положення, у процесі формування та розвитку мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей початкової школи ми врахували такі вимоги:

- 1) максимальна доступність для реалізації в навчально-виховному процесі;
- 2) відповідність висновкам психолого-педагогічних досліджень з проблем мотивації;
- 3) розвиток мотивації до профілактики порушень зору в дітей початкової школи відповідно до мети та завдань підготовки майбутнього учителя;
- 4) адекватність принципам розвивального навчання.

Формування мотивів включає формування пізнавальних інтересів майбутніх учителів до опанування методами та методикою проведення профілактики порушень зору в дітей початкової школи, бажання систематично їх розвивати; визначення характеру самооцінки майбутніх педагогів, а також емоційність ставлення до оволодіння цим напрямком професійної діяльності.

Формування та розвиток мотивації майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей початкової школи у вищих навчальних закладах здійснюється в процесі реалізації змісту їх розвитку і є передумовою його адаптації до нової педагогічної парадигми – гуманістичної спрямованості навчального процесу.

Аналіз наукових праць, а також вивчення передового досвіду організації педагогічних умов з метою формування готовності майбутніх учителів до

профілактики порушень зору учнів початкової школи в процесі професійної підготовки даже змогу визначити найефективніші шляхи реалізації: наявність стійких позитивних мотивацій й потреб ведення профілактично-виховної роботи в початковій школі; засвоєння наукової інформації; орієнтація на особистісні якості майбутнього педагога; усебічна підтримка та розвиток культурологічного рівня особистості майбутнього вчителя, який формує систему цінностей у підростаючого покоління; створення інформаційно-навчального середовища; забезпечення студентів науково-методичними матеріалами; наповнення педагогічного процесу новим методологічним змістом, де метою освіти виступає особистість, а засобом – освітнє середовище, у якому ця особистість розвивається; відповідність змісту форм і методів навчання новітнім досягненням педагогічної науки; упровадження інноваційних особистісно-орієнтованих технологій і методики формування професійних якостей майбутніх учителів.

У формуванні змістового та процесуального компонентів готовності студентів до впровадження профілактики порушень зору в початковій школі відіграє роль опанування дисциплінами професійної науково-предметної підготовки, професійно-педагогічної та природничо-наукової предметної підготовки.

Як відомо, формування теоретичних знань є першочерговим завданням традиційної системи освіти, що ґрунтується на знаннєвій парадигмі. Упродовж усього терміну навчання в педагогічному вищому навчальному закладі майбутні формують уявлення про методи та методики профілактики порушень зору під час вивчення фахових дисциплін і опанування наукової літератури з цього питання.

Сучасний компетентнісний підхід до підготовки фахівців у ВНЗ не відкидає потребу в знаннях, однак їх формування не ставиться за самоціль, а розглядається як теоретична база практичної підготовки студентів до професійної діяльності. Відтак, за експериментальною методикою передбачено формування знань методів і методик (ППЗ). Змістовий компонент готовності

включає також знання сучасних методів та методик ППЗ і практичне застосування їх у педагогічній діяльності.

На основі здобутих знань розвиваються практичні вміння, а з них відповідні навички. Формування процесуального компонента готовності залежить від сформованості мотиваційного та змістового компонентів, і в свою чергу ілюструє їх успішне функціонування.

У методиці цілеспрямованої підготовки студентів до профілактики порушень зору в дітей початкової школи можна виділити чотири логічні блоки:

- теоретичний (зміст підготовки);
- технологічний (форми, методи і засоби навчання);
- практичний (сприймання, осмислення та запам'ятовування матеріалу та засвоєння навичок і вмінь практичного застосування знань);
- діагностичний (контроль засвоєння знань і формування вмінь з сучасних методик ППЗ).

Спираючись на теоретичні дослідження, ми передбачали, що введення питань з профілактики порушень зору в дітей початкової школи сприятиме ефективності формування готовності майбутніх учителів до зазначеної діяльності.

Формування готовності студентів до профілактики порушень зору в дітей початкової школи під час виконання творчих завдань і самостійної роботи не можна вважати самодостатньою формою реалізації цього завдання. Це ж стосується також і роботи проблемних груп. Лише поєднання усіх компонентів створюватиме єдину систему.

Пошук організаційної форми цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей початкової школи показав, що найбільш доцільно здійснювати її під час проведення теоретичних і практичних занять зі спеціальних міжпредметних курсів [11; 12; 18; 26; 27].

Ефективність підготовки майбутніх учителів у процесі вивчення спецкурсів обумовлена тим, що є «перспективною формою інтеграції знань...» [139, с. 23] і передбачає поєднання частин в єдине ціле з метою «використання

їх для характеристики взаємозв'язку елементів як єдиної сукупності [76; 77]. За рахунок цього можливий прояв нових інтегративних якостей, не властивих окремо взятим компонентам. У результаті такої інтеграції відбувається взаємозбагачення кожного з елементів завдяки широкому застосуванню загальних ідей, засобів та прийомів дослідження [80]. Інтеграція певних предметів в одну навчальну дисципліну можлива за умови збігу об'єктів і методів дослідження та побудови їх на загальних закономірностях і теоретичних концепціях [81; 183].

Процес опанування інтегрованими спецкурсами та спецпрактикумами уможливорює більш глибоке усвідомлення суті педагогічних процесів, сприяє комплексному і системному засвоєнню знань. Таким системотвірним чинником у нашому дослідженні є спецкурс «Профілактика порушень зору у дітей».

Формами організації навчання зі спецкурсу були обрані практичні заняття, самостійна робота студентів, науково-дослідницька діяльність майбутніх учителів початкових класів і основ здоров'я [264, 138]. Такий вибір підтверджено наявною в педагогічній літературі думкою стосовно того, що в сукупності вони дають змогу сформувати готовність майбутніх учителів до професійної діяльності [127].

Підготовка майбутніх учителів за експериментальною моделлю навчання – це складний аналітико-синтетичний процес, що поєднує теоретичні основи з формуванням практичних умінь. Це обумовило вибір на етапі розробки експериментальної методики *методів* навчальної діяльності студентів.

У педагогіці вищої школи все частіше вдаються до використання активних методів навчання [14; 59]. Поділяючи таку думку, в основу функціонування експериментальної моделі ми поклали діяльнісний і системний підходи. Їх реалізація спрямована на формування в майбутніх учителів знань, навичок і вмінь до профілактики порушень зору в дітей початкової школи. Це відповідає одній із закономірностей процесу підготовки студентів до діяльності – безпосереднє їх залучення до цієї діяльності, доцільність якого була доведена

психологами А. Асмоловим [11], Г. Костюком [127], А. Леонтьєвим [143], Б. Ломовим [147].

Реалізація методики цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей початкової школи характеризується комплексним використанням методів навчання. Так, у змодельованому процесі підготовки студентів до зазначеної діяльності було передбачене застосування словесних (розповідь, пояснення, бесіда, опис, порівняння, аналіз, узагальнення, індукція, аналогія) та словесно-наочно-практичних методів (моделювання фрагментів уроків, опанування методик профілактики порушень зору).

Побудова курсу передбачала перебіг зовнішніх і внутрішніх процесів [129]. До зовнішніх процесів належить взаємодія викладача зі студентом. Внутрішні процеси – це особистісна характеристика студента, зумовлена природою його взаємодії з соціумом, яка проявляється в прийнятті власних рішень.

Таким чином, формування готовності спроектовано за схемою: зовнішні причини ↔ внутрішні умови для забезпечення між ними єдності та взаємопроникнення. Динамічною характеристикою суб'єкт-суб'єктної взаємодії, яка виникає в процесі викладання інтегрованого курсу, є мислення студентів. Воно забезпечувалося використанням загальних методів пізнання, що дозволило активізувати усі сторони розумової діяльності майбутніх учителів [128].

Засобами навчання в нашому дослідженні були підручники, навчальні посібники, дидактичні матеріали, технічні засоби (ТЗН), комп'ютерна техніка тощо. Вибір засобів навчання залежав від дидактичної мети і змісту занять.

Основними видами свідомої діяльності студентів у процесі вивчення спецкурсу були запам'ятовування матеріалу та засвоєння навичок і вмінь практичного застосування знань. Для цього необхідно усвідомлено відтворювати вивчене в скороченому вигляді; виділяти головні положення; пояснювати суть теоретичних узагальнень; відповідати на прямі й непрямі

питання з матеріалу; ілюструвати засвоєні теоретичні положення прикладами та фактами; встановлювати зв'язки з раніше вивченим; переносити засвоєні знання на пояснення дій у процесі виконання методики профілактики порушень зору в дітей початкової школи тощо.

Наведені положення переконливо доводять, що запам'ятовування не може зводитися до механічного заучування. Воно базується на розумінні навчального матеріалу і сприяє розвитку свідомості.

Повнота реалізації методики цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей початкової школи зумовлює потребу у своєчасній перевірці ефективності її функціонування.

Діагностичний блок методики підготовки студентів до зазначеного виду професійної діяльності стосується виявлення рівня засвоєння теоретичних знань і володіння практичними вміннями з таких основних напрямків:

- знання з анатомії зорового аналізатора;
- знання з фізіології зорового аналізатора;
- знання з вікових особливостей зорового аналізатора;
- знання видів порушень функцій зорового аналізатора;
- знання сучасних методик профілактики порушень зору;
- уміння використовувати методики профілактики порушень зору;
- уміння грамотно втілювати методики профілактики порушень зору в тренінги;
- проведення навчального процесу в ЗНЗ з використанням методик профілактики порушень зору;
- уміння адекватно оцінювати результати практичної діяльності.

Експериментальний підхід до проблеми формування готовності до професійної діяльності полягає в тому, що процес навчання виступає як саморозвиток і самовдосконалення на основі власних дій, а діагностика – як самодіагностика та самоаналіз, можливі в результаті практичної діяльності.

Об'єктивність контролю за перебігом і результатами підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей початкової школи у вищих навчальних закладах забезпечується дотриманням таких принципів:

- усебічності, який передбачає перевірку не лише знань методик профілактики порушень зору, а й уміння користуватися ними в професійній діяльності;
- диференціації – урахування специфіки навчального матеріалу;
- систематичності, що передбачає постійність опитування та перевірки результатів самостійної діяльності студентів;
- діагностики рівня практичних умінь.

Висновки до другого розділу

Науково-методичне обґрунтування та характеристика моделі підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи дали змогу зробити такі висновки.

1. Професійна підготовка майбутнього вчителя багатогранна. Вона включає в себе предметно-змістову підготовку. Аналіз психолого-педагогічної та науково-предметної літератури доводить, що до сьогодні цілеспрямоване навчання майбутніх учителів щодо формування готовності до профілактичної роботи зі збереження здоров'я та зору в педагогічних ВНЗ практично не проводилося. Ознайомлення студентів з цими питаннями в дисциплінах природничого циклу є недостатнім. Воно не забезпечує глибоких знань про наявні програми щодо збереження зору; оволодіння тими методами та методиками, які використовують для ефективної профілактичної роботи зі збереження зору. Проведення такої діяльності під силу лише вчителю з високим професійним рівнем, який володіє сучасними інноваційними здоров'язбережувальними технологіями.

2. Результатом підготовки майбутнього фахівця є готовність до профілактики порушень зору учнів початкової школи. Аналіз теоретичних підходів до неї дозволив установити, що готовність до роботи з профілактики порушень зору в ЗНЗ являє собою структурну одиницю в системі готовності майбутніх учителів. Це уможливило визначення її як інтегрованої характеристики, що виявляється в стійкому бажанні реалізовувати профілактичні та гігієнічні можливості роботи з профілактики порушень зору як засобу збереження функцій зорового аналізатора; прагненні до постійного вдосконалення своїх знань з методів та методик профілактики порушень зору й умінь їх практичної реалізації в навчальному процесі. Під час проведеного теоретичного дослідження ми виявили, що готовність до організації та реалізації методів та методик профілактики порушень зору, як і готовність до педагогічної діяльності загалом, має компонентний склад, що

характеризується особливими елементами. На підставі цього у складі готовності до роботи з профілактики порушень зору в ЗНЗ виділяємо *мотиваційний, змістовий та процесуальний* компоненти.

3. Проведений теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу зробити висновок щодо дослідження зазначених компонентів готовності на чотирьох рівнях їх сформованості: елементарному, репродуктивному, продуктивному і творчому. Для їх характеристики ми розробили опис відповідних рівнів і обґрунтували критерії їх оцінювання.

4. Показником мотиваційного компонента готовності обрано ставлення до систематичного використання методів і методики здоров'язбережувальних технологій у навчальному процесі. За основу визначення рівня сформованості змістового компонента було обрано володіння ґрунтовними знаннями з фахових дисциплін і методики їх навчання; процесуального – уміння та навички технічно та методично грамотного використовувати відповідні вправи і прийоми, передбачені здоров'язбережувальними технологіями в урочний і позаурочний час. Кожному з рівнів відповідає група критеріїв, яка обумовлює можливість визначення рівня готовності студентів до роботи з профілактики порушень зору.

5. За результатами констатувального експерименту встановлено, що на сучасному етапі розвитку системи вищої педагогічної освіти стан підготовки майбутніх учителів до організації та проведення роботи з профілактики порушень зору не відповідає сучасним вимогам. Майбутні вчителі недостатньою підготовлені у теоретичному та практичному планах до використання здоров'язбережувальних технологій у ЗНЗ.

Це підтверджується такими кількісними показниками: сформованість *мотиваційного* компонента готовності на елементарному рівні виявили 28% майбутніх учителів, на репродуктивному – 50%, продуктивному – 16%, творчому – 6%.

Сформованість *змістового* компонента готовності на елементарному та

репродуктивному рівнях діагностували в 40% та 39% студентів відповідно, продуктивному – у 16%, творчому – лише в 5% студентів.

Найнижчими виявилися показники сформованості *процесуального* компонента готовності: елементарному рівню відповідали вміння в 45% студентів, репродуктивному — у 32%, продуктивному — у 15%, творчому — у 8% майбутніх учителів.

6. Результати констатувального експерименту вказують на необхідність цілеспрямованої підготовки студентів педагогічних вищих навчальних закладів у забезпеченні належного рівня сформованості у майбутніх учителів готовності до роботи з профілактики порушень зору дітей в загальноосвітніх навчальних закладах.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації за розділом 2**

1. Шеремет І. В. Спецкурс «Профілактика порушень зору» // Навчально-методичний комплекс дисциплін фахової підготовки бакалавра за напрямом «Здоров'я людини» / кол. авт. заг. ред. С. В. Страшко. Київ : Освіта, 2013. – С. 132-136.

2. Шеремет І. В. Формування навичок оздоровчої роботи у майбутніх вчителів початкової школи // Вісник Чернігівського Національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка / гол. ред. Носко М. О. Чернігів: ЧНПУ, 2012. Вип. 98. С. 321-324. (Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт).

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА ПЕРЕВІРКА ВИЯВЛЕНИХ І ТЕОРЕТИЧНО ОБҐРУНТОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ЗОРУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

3.1. Методика організації експериментального дослідження

Науково-експериментальне дослідження здійснювалось у чотири етапи. Перший етап (2008-2010 рр.) — теоретико-діагностичний, другий етап (2010-2012 рр.) — пошуковий, третій (2012-2015 рр.) — формувальний, четвертий (2015 - 2016 рр.) — узагальнювально-описовий.

На теоретико-діагностичному етапі було визначено мету й завдання дослідження; здійснено аналіз предметно-наукової та навчально-методичної літератури з підготовки та проведення профілактики порушень зору дітей початкової школи й використання його в загальноосвітніх навчальних закладах; опрацьовано психолого-педагогічну літературу з проблеми формування в майбутніх учителів готовності до педагогічної діяльності; обґрунтовано суть поняття готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору дітей початкової школи, а також критерії її оцінювання; з'ясовано необхідність формування готовності до цього виду діяльності та визначено рівні сформованості у майбутніх учителів готовності до профілактики порушень зору дітей початкової школи на основі опанування ними дисциплін фахової (науково-предметної, професійно-педагогічної та природничо-наукової) підготовки.

Упродовж першого етапу було визначено методичні засади підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору в загальноосвітніх навчальних закладах, розроблено систему їх підготовки до цього виду діяльності, проведено констатувальний експеримент з визначення стану

готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

На підставі аналізу результатів констатувального експерименту дійшли висновку про недостатню підготовку випускників вищих педагогічних закладів до профілактики порушень зору дітей початкової школи на рівні сучасних вимог суспільства [130; 156; 164; 254].

На другому етапі дослідження здійснювалось у напрямку пошуку шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів до зазначеної вище професійної діяльності.

Протягом 2010-2015 навчального року на базі Факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова здійснювався пошуковий етап психолого-педагогічного експерименту. У ньому було задіяно 76 студентів. Такої кількості осіб достатньо для одержання об'єктивних даних у методичному дослідженні [229].

На пошуковому етапі експерименту визначали зміст підготовки студентів до профілактики порушень зору дітей початкової школи, форми цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до зазначеної діяльності, методи та засоби навчання майбутніх учителів до профілактики порушень зору в дітей початкової школи.

Результатами проведеної роботи на цьому етапі стали:

- 1) розробка програми спецкурсу «Профілактика порушень зору у дітей»;
- 2) підготовка методичного забезпечення до проведення практичних занять;

- 3) розробка комплексу завдань з курсів дисциплін, що є складовими комплексної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкових класів (дисципліни «Загальна та педагогічна валеологія», «Нормальна та патологічна анатомія людини», «Основи педіатрії та гігієни дітей і підлітків», «Здоров'язберігаючі педагогічні технології» та ін.);

- 4) узагальнення результатів пошукового етапу психолого-педагогічного дослідження;

5) розробка методики дослідження формувального етапу психолого-педагогічного експерименту.

Під час здійснення пошукового етапу психолого-педагогічного експерименту досліджувалися педагогічні умови, змістове забезпечення, організація та методика формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів готовності студентів до зазначеної вище діяльності.

Формування кожного з компонентів готовності відбувалося під час вивчення таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Загальна та педагогічна валеологія», «Нормальна та патологічна анатомія людини», «Основи педіатрії та гігієни дітей і підлітків», «Нормальна, вікова, порівняльна та патологічна фізіологія», «Здоров'язберігаючі педагогічні технології» та ін., практичних і семінарських занять спецкурсу «Профілактика порушень зору у дітей», у процесі виконання завдань самостійної роботи, проведення консультацій, виконання комплексних індивідуальних проектів з названого курсу.

Головне завдання спецкурсу «Профілактика порушень зору у дітей» щодо формування мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів полягало в тому, щоб пробудити в них зацікавленість до проведення роботи з профілактики порушень зору в дітей початкової школи та усвідомити необхідність систематичного її проведення як на уроках, так і в позаурочній діяльності. Досягалося це шляхом застосування сучасних методів, зокрема проблемного методу, методу проектів, використанням комп'ютерних технологій навчання тощо; моделювання фрагментів уроків із проведенням демонстрацій прийомів та вправ, передбачених сучасними здоров'язберезувальними технологіями (вправи на розслаблення очей, тренування акомодацийних м'язів, релаксація зорового аналізатора тощо).

Виконуючи той чи інший прийом або вправи, студенти разом з технікою їх виконання визначали тривалість і особливості їх використання в різних ситуаціях. Власні дослідження майбутніх учителів довели, що на грамотне в

технологічному й методичному плані виконання відповідних вправ та прийомів у середньому витрачається 3-5 хвилин. Це спростовує думку відносно того, що на профілактику порушень зору витрачається значна кількість часу [260; 268]. Водночас ці дані переконливо доводять, що проведення такої роботи не переобтяжує роботу вчителя на уроці.

Таким чином, студенти оцінюють, яка методика є найбільш доцільною. Така пошукова діяльність сприяла позитивному емоційному ставленню до навчання, розвитку пізнавального інтересу майбутніх учителів і формуванню в них внутрішньої мотивації до реалізації роботи з профілактики порушень зору дітей початкової школи. Водночас цей підхід забезпечував розвиток спостережливості, пам'яті, здатності до критичного мислення, аналізу ситуації. На формування внутрішньої мотивації до реалізації методів профілактики порушень зору позитивно впливає той факт, що студенти розуміють актуальність здобутих знань і вмінь.

У процесі формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору було передбачено виконання завдань самостійної роботи [267; 153]. Так, одним з її видів було укладання методично-демонстраційних матеріалів (відеоматеріали рухових об'єктів, рухово-зорових траєкторій, таблиці для визначення гостроти зору, плакати із зображенням біологічно активних точок, таблиці для оцінки готовності дітей до зорової праці тощо). У ході такої роботи студенти розвивають уміння планувати, систематизувати і організовувати діяльність, усвідомлюють потребу в продовженні такого виду діяльності. Цінність такої роботи полягає в тому, що вона орієнтована не на далеку перспективу, а по-перше, розвиває дослідницькі вміння та навички майбутніх учителів, по-друге, дозволяє використовувати зібрані матеріали як під час навчання, так і в майбутній професійній діяльності.

Під час консультацій студентів з виконання ними зазначених завдань викладач спрямовував їхню діяльність на подальшу роботу з інформацією, в наслідок чого в студентів виникали власні пропозиції щодо методичних підходів, планування та проведення роботи з профілактики порушень зору.

Оскільки час, відведений на вивчення спецкурсу «Профілактика порушень зору у дітей», недостатній для засвоєння практичних навичок та вмінь, частина завдань виконувалася студентами у вигляді індивідуальних проектів. У них передбачена розробка методичних матеріалів з використанням різних прийомів здоров'язбережувальних технологій, які не входять до переліку визначених програмою спецкурсу. Індивідуальні проекти, розроблені під час вивчення спецкурсу, реалізувалися студентами під час проходження ними педагогічної практики в школі. За визначеними критеріями оцінки компонентів (мотиваційний, змістовий, процесуальний) готовності майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зорового аналізатора виявляли рівні сформованості компонентів готовності майбутніх учителів до зазначеної діяльності (вимірювання проводили за шкалою рангів, представленою в картах спостережень 1 та 2).

У процесі перевірки ефективності змісту, форм, методів та засобів цілеспрямованої підготовки студентів до використання здоров'язбережувальних технологій в навчанні учнів початкової школи, ми досліджували ефективність засвоєння знань та рівень сформованості вмінь. Діагностика засвоєння знань впливала не тільки на формування змістового компонента готовності, а й на формування в майбутніх учителів мотиваційного компонента готовності до профілактики порушень зору дітей початкової школи. У процесі дослідження було встановлено, що мотиви формувались як у процесі бесід зі студентами, так і шляхом пошуку відповідей на проблемні питання, що дозволяють виявити ставлення майбутніх учителів до проведення профілактичної роботи з учнями початкової школи, їхню активну позицію. На етапі організації пошукового експерименту були розроблені тестові контрольні питання.

У процесі роботи в студентів формується розуміння того, що робота з профілактики порушень зору може бути ефективною, якщо вона є комплексною: шкільні заняття → позаурочна робота, учитель → учні → батьки → лікар-офтальмолог. Виконання індивідуальних проектів полягало у

використанні прийомів і технологій з профілактики порушень зору, які не передбачені програмами загальноосвітніх навчальних закладів.

Мотиваційний компонент готовності студентів до профілактики порушень зору слугує підґрунтям для формування *змістового компонента*, що спрямовує майбутніх учителів на здобуття, поглиблення та систематизацію знань методів, методик і прийомів профілактики порушень зору дітей.

Формування цього компонента відбувається не лише під час вивчення спецкурсу, а й таких навчальних дисциплін: «Вступ до спеціальності», «Загальна та педагогічна валеологія», «Нормальна та патологічна анатомія людини», «Основи педіатрії та гігієни дітей і підлітків», «Нормальна, вікова, порівняльна та патологічна фізіологія», «Валеософія та культура здоров'я», «Здоров'язберігаючі педагогічні технології» тощо.

Формування в студентів змістового компонента готовності до зазначеної діяльності відбувалося шляхом використання тих самих форм організації навчання, що й мотиваційного: практичних занять, самостійної роботи, зокрема індивідуальних проектів та консультацій.

Опанування спецкурсу починали з узагальнення знань студентів, які вони отримали раніше (на I, II, III курсах), про роль профілактики порушень зору в молодших школярів за рахунок інтеграції процесів навчання та спрямованого формування функцій зору, що сприяє збереженню функцій зорового аналізатора. Така робота є складовою систематичної роботи що до формування здорового способу життя учнів. Підсумком цього є самостійна розробка майбутніми вчителями блоку допоміжних матеріалів для майбутньої професійної діяльності, що містить: таблиці для визначення гостроти зору, вимоги до санітарно-гігієнічних умов організації навчального процесу, схеми зорово-рухових тренажерів для роботи в режимі далеких і близьких горизонтів, розробки уроків на основі ситуативно-образного моделювання, таблиці для оцінювання готовності дітей до зорової праці, спеціальні художньо-образні каліграфічні прописи, картки для зорових ігор, методики роботи в режимі динамічних поз та моторної свободи.

Наступним кроком стали узагальнення та систематизація знань студентів щодо вікових особливостей анатомії та фізіології зорового аналізатора дітей початкової школи; ознайомлення з сучасними принципами й технологіями профілактики порушень зору в дітей цієї вікової категорії.

Під час консультацій викладач допомагав студентам у засвоєнні теоретичних знань, розробці змісту індивідуальних проектів і тренінгів.

Відомо, що змістовий компонент готовності виконує головну пізнавальну роль за умови діяльності самого студента [179, 221]. Тому формування цього компонента готовності мало місце на практичних заняттях і семінарах («Вступ до спеціальності» — теми: «Вимоги до професійної підготовки та особистісних якостей учителя», «Організаційні засади здоров'язбережувальної діяльності вчителя») та під час виконання майбутніми вчителями завдань самостійної роботи, що передбачали необхідність опрацювання ними додаткової літератури. Студентам ставили завдання з аналізу та узагальнення змісту науково-предметної та навчально-методичної літератури. Наприклад, користуючись каталогами, картотекою періодичних видань, інформаційними джерелами мережі Інтернет, скласти бібліографію з 10-15 джерел щодо досвіду передових країн світу у впровадженні освітніх оздоровчих програм.

Діагностика сформованості змістового компонента готовності проводилася за результатами контрольних робіт, складання заліку.

Таким чином, формування в студентів змістового компонента готовності до профілактики порушень зору дітей відбувалося поступово з I до IV курсу: від засвоєння суми знань на семінарських та практичних заняттях, тренінгах до самостійного пошуку інформації в процесі підготовки до них.

Результати теоретичних досліджень свідчать, що формування в студентів мотиваційного та змістового компонентів готовності до профілактики порушень зору не вирішують проблеми готовності майбутніх учителів до здійснення цього виду діяльності. Необхідною умовою є також наявність умінь

та навичок з практичного втілення здобутих знань, а це вимагає формування в студентів процесуального компонента готовності.

На пошуковому етапі дослідження формування вмінь, обґрунтованих у теоретичному розділі, відбувалося переважно в процесі тренінгів, семінарських та практичних занять, а також під час виконання комплексних індивідуальних проектів («Методична розробка уроку з використанням здоров'язбережувальних педагогічних технологій», «Розробка індивідуальної оздоровчої системи з урахуванням вихідного стану здоров'я» тощо).

Формуванню процесуального компонента готовності до профілактики порушень зору дітей найбільшою мірою сприяло відпрацювання методів та прийомів, спрямованих на збереження зорової функції, визначення оптимальної методики їх використання. Це переважно відбувалося під час практичних занять. Студенти вдосконалювали вміння з техніки виконання вправ, вчилися виготовляти тренажери та працювати з ними. У процесі моделювання фрагментів уроків проводилася діагностика та корегування набутих знань та вмінь.

Таким чином, на практичних заняттях та тренінгах теоретичні знання доповнювалися прийомами практичного спрямування, що забезпечувало формування процесуального компонента готовності.

Для формування процесуального компонента одним з видів діяльності студентів на заняттях зі спецкурсу «Профілактика порушень зору» використовували створені та представлені студентами їхні власні розробки з частковим моделюванням уроків та їх використанням, у ході якого студенти визначали правильність вибору й виявляли недоліки своїх проектів [265; 135].

Результати пошукового експерименту з формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору дітей визначалися на заключному етапі вивчення спецкурсу «Профілактика порушень зору».

Визначення на пошуковому етапі рівня сформованості мотиваційного компонента готовності здійснювали за критерієм ставлення до систематичного використання прийомів і методів профілактики порушень зору в навчальному

процесі шляхом використання карт спостереження, якими користувались у констатувальному експерименті.

Проведене дослідження показало, що 3 бали набрали 2 студенти, 4 бали — 6 студентів, 5 балів — 4 студенти, 6 балів — 6 студентів, 7 балів — 10 студентів, 8 балів — 10 студентів, 9 балів — 16 студентів, 10 балів — 14 студентів, 11 балів — 8 студентів.

Визначення у майбутніх учителів коефіцієнта сформованості K'_m мотиваційного компонента готовності здійснювали за методикою, описаною в параграфі 1.4. У пошуковому експерименті його позначали як K'_m .

За одержаними результатами було встановлено, що мінімальне значення коефіцієнта сформованості мотивів K'_{min} дорівнювало 0,30, а максимальне значення K'_{max} становило 0,88.

Розрахунки меж коливання рівнів дали такі значення: для елементарного рівня — 0,30 - 0,42; репродуктивного — 0,42-0,62; продуктивного — 0,62-0,75; творчого — 0,75 - 0,88. Це дозволило визначити кількість майбутніх учителів, які досягли сформованості мотиваційного компонента готовності на кожному з рівнів за час пошукового експерименту. Так, елементарного рівня сформованості досягли 12 студентів, репродуктивного — 16 студентів, продуктивного — 26 студентів і творчого — 22 студенти.

Результати визначення сформованості в майбутніх учителів мотиваційного компонента готовності до профілактики порушень зору наведені в таблиці 3.1.

Порівняння рівнів сформованості в студентів мотиваційного компонента готовності констатувального та пошукового експериментів свідчить, що в його формуванні відбулися позитивні зміни. Зіставлення результатів визначення сформованості в майбутніх учителів рівнів мотиваційного компонента готовності констатувального (таблиця 2.7) та пошукового експериментів (таблиця 3.1) дало підстави стверджувати, що прагнення студентів до систематичної роботи з профілактики порушень зору дітей значно зросли. Так,

після закінчення курсу «Профілактика порушень зору» зросла частка майбутніх учителів, мотиваційний компонент готовності яких відповідає продуктивному та творчому рівням сформованості готовності — з 16 % та 6 % (відповідно) у констатувальному експерименті до 33% та 29 % (відповідно) — у пошуковому.

Таблиця 3.1

Сформованість у майбутніх учителів мотиваційного компонента
готовності до профілактики порушень зору дітей
(пошуковий експеримент)

Рівні	Межі коливань	Усього студентів	
		Кількість	частка, %
Елементарний	0,30-0,42	12	17
Репродуктивний	0,42-0,62	16	21
Продуктивний	0,62 - 0,75	26	33
Творчий	0,75 - 0,88	22	29

Водночас зменшився їх відсоток на елементарному та репродуктивному рівнях — з 28 % та 50 % (відповідно) у констатувальному експерименті до 17 % та 21 % (відповідно) — у пошуковому.

Одержані дані представлені в гістограмі (Рис. 3.1).

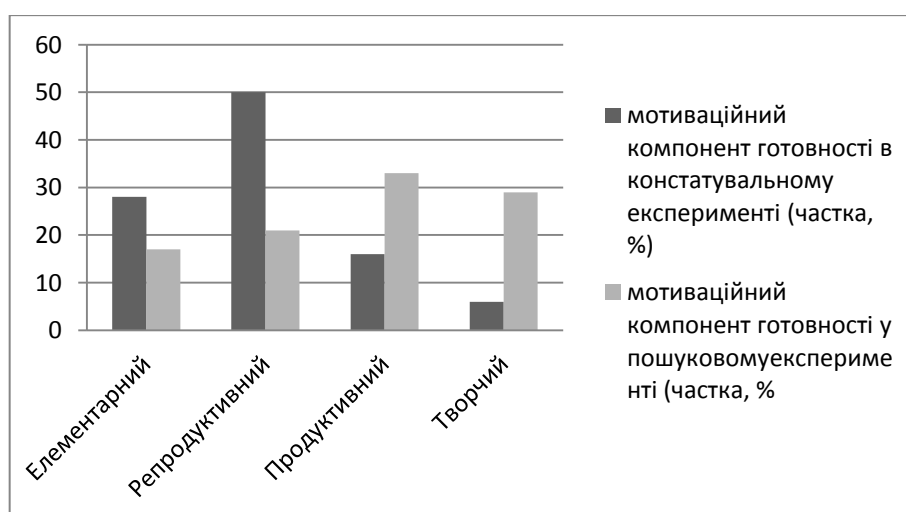

Рис. 3.1. Результат сформованості мотиваційного компонента готовності в майбутніх учителів у констатувальному та пошуковому експериментах

Установлення рівня знань майбутніх учителів з профілактики порушень зору було визначено за коефіцієнтом засвоєння знань на підставі критерію володіння студентами ґрунтовними знаннями з анатомії та фізіології зорового аналізатора та сучасними здоров'язбережувальними технологіями спрямованого формування функцій зору за допомогою контрольної роботи, за результатами якої було визначено рівень сформованості змістового компонента готовності в констатувальному експерименті.

Результати перевірки контрольних робіт свідчать, що 30 завдань правильно виконали 2 студенти, 29 завдань — 6 студентів, 28 і 27 завдань — по 4 студенти, 26 завдань — 2 студенти, 25 завдань — 12 студентів, 24 завдання — 10 студентів, 23 завдання — 8 студентів, 22 завдання — 4 студенти, 21 завдання — 2 студенти, також по 2 студенти правильно виконали 20, 19, 17, 15, 13 та 9 завдань; 18 завдань правильно виконали 6 студентів і 16 завдань — 4 студенти.

Визначення коефіцієнта засвоєння знань у ході пошукового експерименту $K'_{зн}$ здійснювали за методикою, описаною в підрозділі 1.4.

Як і в констатувальному експерименті, спочатку були розраховані граничні значення коефіцієнта засвоєння знань: $K'_{зн_{min}}$ становив 0,26, а $K'_{зн_{max}}$ — 0,86. Після цього обрахували межі коливань рівнів: елементарного — 0,26-0,44, репродуктивного — 0,44-0,56, продуктивного — 0,56-0,71 і творчого — 0,71-0,86.

Враховуючи значення меж коливань рівнів, визначили кількість майбутніх учителів, знання яких відповідали кожному з рівнів. Так, на елементарному рівні сформовані знання в 4 студентів, на репродуктивному — у 18 студентів, на продуктивному — у 36 студентів і на творчому — у 18 студентів.

Результати розрахунків представлені в таблиці 3.2 та на рисунку 3.2.

Таблиця 3.2

Сформованість у майбутніх учителів змістового компонента
готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи
(пошуковий експеримент)

Рівні	Межі коливань	Всього студентів	
		кількість	частка, %
Елементарний	0,26 - 0,41	4	5
Репродуктивний	0,41 - 0,56	18	24
Продуктивний	0,56 - 0,71	36	46
Творчий	0,71 - 0,86	18	25

Одержані дані представлені в гістограмі (Рис. 3.2).

Порівняння одержаних значень з даними констатувального експерименту переконливо доводить позитивну динаміку змін. Зокрема, зменшилася частка студентів, знання яких перебували на нижчих рівнях сформованості та збільшилася частка майбутніх учителів з продуктивним і творчим рівнями сформованості готовності до профілактики порушень зору дітей. До того ж, у пошуковому експерименті середнє значення коефіцієнта засвоєння знань ($K'_{\text{зсер}}=0,635$) зросло до продуктивного рівня, тоді як у констатувальному експерименті його значення (0,475) перебувало в межах репродуктивного рівня.

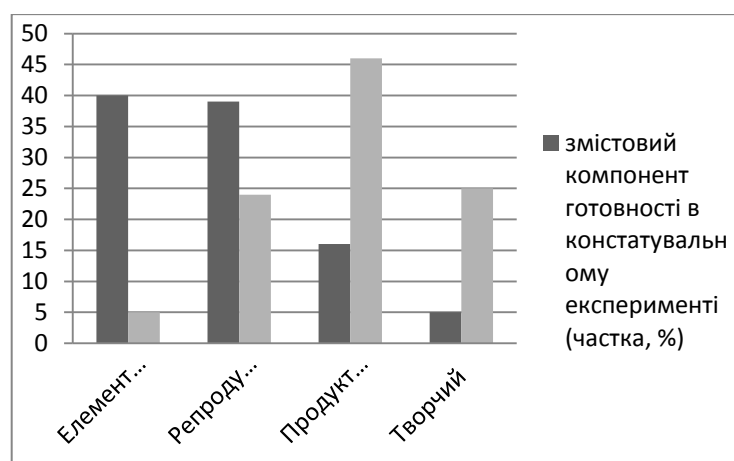

Рис. 3.2. Результати сформованості змістового компонента готовності
майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи в
констатувальному та пошуковому експериментах

Посилення мотивації до роботи з профілактики порушень зору та підвищення рівня знань з цього питання сприяє покращенню вмінь майбутніх учителів здійснювати зазначену діяльність.

Уміння майбутніх учителів організовувати та втілювати в навчальний процес здоров'язбережувальні технології спрямованого формування функцій зору оцінювали за кількістю набраних балів за картами спостереження (карта 2). Так, 6 балів набрали 4 студента, 7 балів – 6 студентів, 8 балів – 10 студентів, 9 балів – 4 студенти, 10 балів – 2 студенти, 11 балів – 6 студентів, 13 балів – 14 студентів, 14 балів – 22 студенти, 15 балів – 6 студентів, 16 балів – 2 студенти.

Визначення рівня сформованості процесуального компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи в пошуковому експерименті відбувалося аналогічно констатувальному. Коефіцієнт сформованості вмінь K'_n визначали за даними карт спостережень.

Визначення граничних значень коефіцієнта сформованості вмінь K_{min} і K_{max} дозволило обрахувати межі їх коливань. Для елементарного рівня – 0,3 - 0,425; для репродуктивного – 0,425 - 0,55; для продуктивного – 0,55 - 0,675; для творчого – 0,675 - 0,8. Було встановлено, що процесуальний компонент готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи на елементарному рівні сформований у 20 студентів, на репродуктивному – у 12 студентів, на продуктивному – у 36-ти, а на творчому – у 8 студентів.

Результати розрахунків рівня сформованості в майбутніх учителів процесуального компонента готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи представлені в таблиці 3.3 і на рисунку 3.3.

Одержані результати свідчать, що в пошуковому експерименті відбулося покращення вмінь студентів з організації та проведення роботи з профілактики порушень зору. Значно зменшилася частка студентів, у яких коефіцієнт сформованості вмінь до вказаної діяльності перебував на елементарному рівні (з 45% у констатувальному експерименті до 27% – у пошуковому) та

репродуктивному рівні (з 32% у констатувальному експерименті до 15% – у пошуковому).

Таблиця 3.3

Сформованість у майбутніх учителів процесуального компонента
готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи
(пошуковий експеримент)

Рівні	Межі коливань	Усього студентів	
		кількість	частка, %
Елементарний	0,3 - 0,425	20	27
Репродуктивний	0,425 - 0,55	12	15
Продуктивний	0,55 - 0,675	36	48
Творчий	0,675 - 0,8	8	10

Одержані дані представлені в гістограмі (Рис. 3.3).

Натомість зросла частка майбутніх учителів, що виявляли продуктивний (з 15% у констатувальному експерименті до 48% – у пошуковому) і творчий (з 8% у констатувальному експерименті до 10% – у пошуковому) рівні сформованості процесуального компонента готовності до зазначеної діяльності.

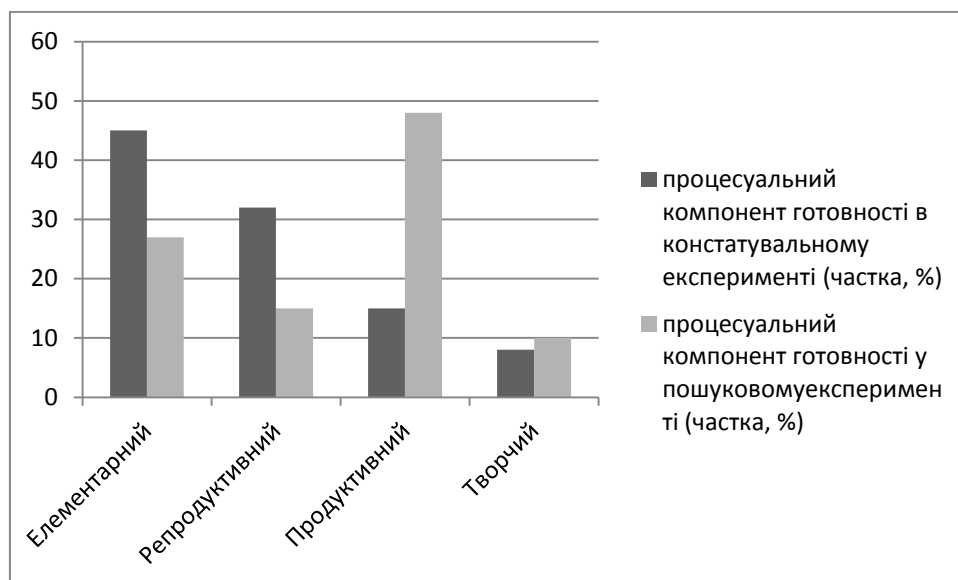

Рис. 3.3. Результати сформованості процесуального компонента
готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів
початкової школи в констатувальному та пошуковому експериментах

Результати пошукового експерименту, що представлені в таблицях і рисунках, свідчать про позитивну динаміку змін сформованості в майбутніх учителів готовності до профілактики порушень зору дітей, які відбулися в результаті впровадження в навчальний процес розробленої моделі підготовки майбутніх учителів до цього виду професійної діяльності. Простежується виразна тенденція до зменшення частки студентів, чия готовність до організації та проведення цього виду діяльності перебуває на нижчих рівнях сформованості, і зростає частка майбутніх учителів, у яких ця особистісна характеристика досягає вищих рівнів сформованості.

Протягом другого етапу дослідження продовжували працювати над удосконаленням змісту, форм, методів та засобів підготовки майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи. Результатом цього стало доповнення змісту спецкурсу відповідним розділом з підготовки майбутніх учителів до роботи з батьками, яка включає проведення тренінгів для батьків, спрямованих на формування їх готовності до профілактики порушень зору дітей удома.

Методику підготовки майбутніх учителів до зазначеної діяльності, удосконалену за результатами пошукового експерименту, поклали в основу проведення наступного етапу дослідження.

Формувальний експеримент упродовж 2010-2015 навчальних років здійснювався на базі НПУ імені М. П. Драгоманова; до нього долучилися майбутні вчителі галузі знань 0101 «Педагогічна освіта» Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, а з 2014-2015 навчального року – Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (напрями підготовки 6.010203 «Здоров'я людини*») та Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України. Усього в ньому взяли участь 74 особи, що цілком достатньо для одержання достовірних результатів.

На етапі формувального експерименту були використані такі методи контролю оцінки знань і вмінь: тестові завдання, анкетування, спостереження

за ставленням студентів до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи на тренінгах, практичних і семінарських заняттях, а також під час педагогічної практики.

Особливістю формувального експерименту було також збільшення видів навчальної діяльності - до попередньо описаних у пошуковому експерименті додавалися науково-дослідна робота студентів і проходження педагогічної практики. Ці види пов'язані з практичною діяльністю студентів, яка передбачала узагальнення та систематизацію знань, самоаналіз виконаної роботи та визначення напрямків подальшої діяльності.

Науково-дослідна робота студентів полягала в розробці шляхів підвищення ролі здоров'язбережувальних технологій у мотивації учнів до здорового способу життя, в тому числі й до збереження зору. З метою її реалізації майбутні вчителі вивчали навчальні програми методики викладання фахових дисциплін (валеології, основ здоров'я), визначали рівень знань та розвиток умінь чителів, їх бажання займатися профілактикою порушень зору в професійній діяльності.

У ході проведення уроків під час педагогічної практики в майбутніх учителів удосконалювалися практичні вміння втілювати в навчальний процес різні методи, прийоми та засоби сучасних здоров'язбережувальних технологій.

Спостереження виявили, що під час особистої педагогічної діяльності в студентів не виникають труднощі з організації та проведенням роботи з профілактики порушень зору дітей. Майбутні вчителі показали високий рівень змістового компонента готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи, а також виявили достатньо сформовані професійні вміння. До того ж бажання студентів використовувати здоров'язбережувальних технології в ЗНЗ, встановлене нами в констатувальному і пошуковому експериментах, перетворювалося на усвідомлену потребу.

Обрахунок кількісних показників найбільш достовірно здійснюється в процесі практичної діяльності. Тому заключний зріз у ході проведення формувального експерименту було зроблено після закінчення вивчення

спецкурсу «Профілактика порушень зору в дітей» та педагогічної практики. На його основі встановлено рівні сформованості в майбутніх учителів мотиваційного, змістового та процесуального компонентів готовності до профілактики порушень зору в дітей початкової школи.

3.2. Аналіз результатів педагогічного експерименту

У процесі проведення формувального експерименту здійснювалася цілеспрямована підготовка майбутніх учителів до використання сучасних методів та методики спрямованого формування та збереження функцій зору в дітей початкової школи в процесі опанування таких навчальних дисциплін, як «Вступ до спеціальності», «Загальна та педагогічна валеологія», «Нормальна та патологічна анатомія людини», «Основи педіатрії та гігієни дітей та підлітків», «Нормальна, вікова, порівняльна та патологічна фізіологія», «Валеософія і культура здоров'я», «Здоров'язберігаючі педагогічні технології» та авторського спецкурсу «Профілактика порушень зору».

Заключний зріз з визначення рівнів сформованості в студентів мотиваційного, змістового та процесуального компонентів готовності до досліджуваної діяльності проводили після закінчення педагогічної практики.

Обрахунок результатів здійснювали аналогічно попереднім, коефіцієнти у заключному зрізі позначали записом K . Для визначення рівня сформованості в майбутніх учителів мотиваційного компонента готовності обрано критерій «ставлення студентів до організації та проведення профілактики порушень зору на уроках і в позаурочній роботі». Спостереження проводили під час педагогічної практики студентів, результати фіксували в картах спостережень (карта 1).

Опрацювання даних карт спостережень дало такі результати: по 3 бали набрали 4 студенти, по 4 бали – 2 студенти, по 5 балів – 5 студентів, по 6 балів – 4 студента, по 7 балів – 11 студентів, по 8 балів – 16 студентів, по 9 балів – 10 студентів, по 10 балів – 12 студентів, по 11 балів – 8 студентів, по 12 балів – 2 студенти.

За граничними значеннями коефіцієнта сформованості мотивів одержали такі результати:

$$K_{\text{»}M_{\min}} = 0,21$$

$$K_{\text{»}M_{\max}} = 0.86$$

Рівні сформованості в майбутніх учителів мотиваційного компонента готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи коливались у таких межах:

- елементарного — 0,21-0,37;
- репродуктивного — 0,37-0,53;
- продуктивного — 0,53-0,69;
- творчого — 0,69-0,86.

Відповідно, кількість студентів, які виявляли ці рівні, становила:

- елементарний рівень — 11 студентів (що становить 15%);
- репродуктивний рівень — 15 студентів (20 %);
- продуктивний рівень — 26 студентів (35%);
- творчий рівень — 22 студенти (30%).

Порівняно з даними констатувального етапу психолого-педагогічного експерименту встановили, що у формуванні досліджуваного компонента готовності майбутніх учителів має місце позитивна динаміка: значно зменшилася частка студентів, у яких ця особистісна характеристика відповідала нижчим (елементарному і репродуктивному) рівням, водночас збільшилася частка студентів, які виявляли вищі (продуктивний і творчий) рівні сформованості мотивів (рис. 3.4).

Таким чином, результати формування мотиваційного компонента готовності до досліджуваної діяльності доводять, що мотив як усвідомлене прагнення до певної дії формується в міру усвідомлення людиною мети, поставленої перед нею [63, с. 84].

Підвищення рівня мотивації позитивно позначилося на формуванні змістового та процесуального компонентів готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

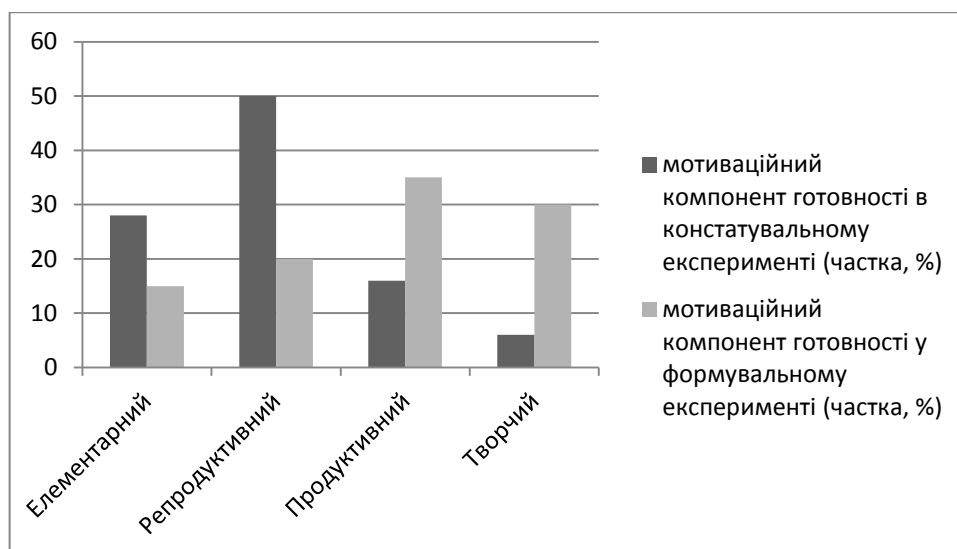

Рис. 3.4. Рівні сформованості мотиваційного компонента готовності в майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи в констатувальному та формувальному експериментах

Визначення рівня сформованості в студентів змістового компонента готовності до досліджуваної діяльності на формувальному етапі психолого-педагогічного експерименту здійснювали за критерієм «Рівень знань майбутніх учителів з техніки та методики організації і проведення різних видів і форм здоров'язбережувальних технологій спрямованого формування функцій зору» на основі контрольної роботи, текст якої ми використовували в констатувальному й пошуковому експериментах. Коефіцієнт засвоєння знань на формувальному етапі позначали $K_{\text{зн}}$.

Перевірка контрольної роботи показала, що 10 і 13 завдань правильно виконали по 1 студенту, 16 і 17 завдань – по 3 студента, 18 завдань – 2 студенти, 19 завдань – 3 студенти, 20 завдань – 5 студентів, 21 правильну відповідь дали 3 студенти, 22 – 8 студентів, 23 правильні відповіді – 7 студентів, 24 – 10 студентів, 25 – 7 студентів, 26 – 2 студенти, 27 – 6 студентів, 28 – 4 студенти, 29 – 5 студентів, 30 – 3 студента, 31 – 1 студент.

Виходячи з цих результатів, розрахували мінімальне та максимальне значення коефіцієнта засвоєння знань ($K_{\text{знmin}}$) та ($K'_{\text{знmax}}$):

$$K_{\text{знmin}} = 0,29$$

$$K'_{\text{знmax}} = 0,89$$

За наведеними граничними значеннями коефіцієнтів засвоєння знань обрахували межі коливання рівнів:

- елементарного – 0,29 - 0,44,
- репродуктивного – 0,44 - 0,59,
- продуктивного – 0,59 - 0,74,
- творчого – 0,74 - 0,89.

Відповідно до цього визначали кількість студентів, які досягли рівня сформованості змістового компонента готовності на кожному з рівнів:

- на елементарному рівні – 2 студенти (що становить 3%),
- на репродуктивному – 16 студентів (22 %),
- на продуктивному рівні – 35 студентів (47 %),
- на творчому рівні – 21 студент (28 %).

Наведені дані ілюструє гістограма (рис. 3.5):

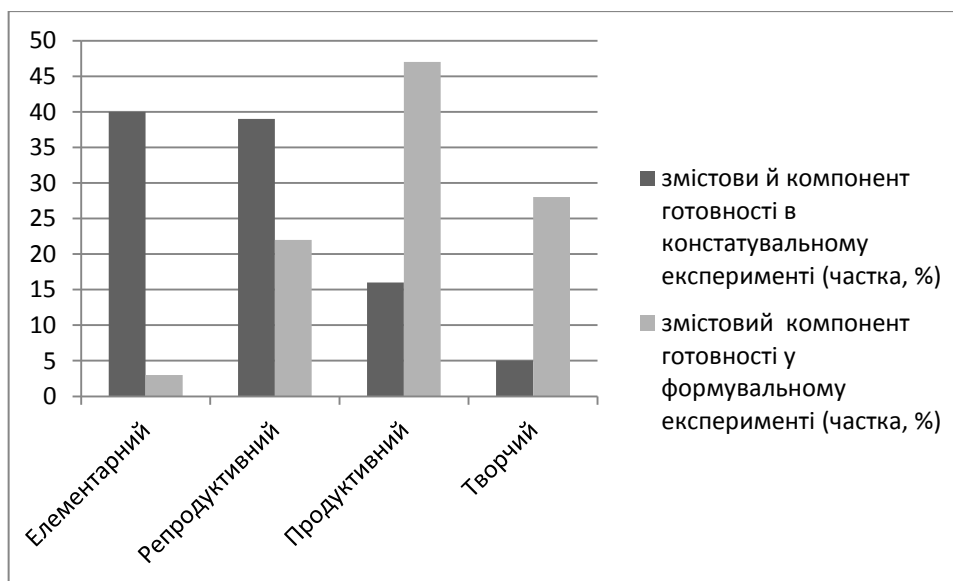

Рис. 3.5. Рівні сформованості змістового компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи в констатувальному та формуальному експериментах

Порівняння сформованості змістового компонента готовності студентів експериментальних груп за результатами констатувального та формуального експериментів (рис. 3.11) свідчить про наявність позитивних змін. Так, значно збільшився відсоток студентів, змістовий компонент готовності яких відповідав

продуктивному рівню – з 16% (констатувальний етап) до 47% (формувальний етап) і творчому рівню – з 5% до 28% відповідно. Водночас з 40% (констатувальний етап) до 3% (формувальний етап) зменшилася частка майбутніх учителів, які виявляли знання на елементарному рівні. Аналогічною була динаміка стосовно репродуктивного рівня (39% і 22% відповідно).

Визначення рівня сформованості в майбутніх учителів процесуального компонента готовності до профілактики порушень зору дітей здійснювали за здатністю студентів технічно та методично правильно використовувати методи та прийоми здоров'язберезувальних технологій, організовувати учнів на використання цих прийомів в урочний та позаурочний час.

Опрацюванням даних карт спостережень встановили, що по 6 балів набрали 4 студента, по 7 балів – 6 студентів, по 8 балів – 9 студентів, по 9 балів – 3 студента, по 10 балів – 2 студенти, по 11 балів – 4 студенти, по 12 балів – 14 студентів, по 13 балів – 12 студентів, по 14 балів – 10 студентів, по 15 балів – 5 студентів, по 16 балів – 4 студенти, по 17 балів – 1 студент.

На підставі одержаних результатів обрахували межі коливання рівнів і визначили, якому з рівнів відповідають уміння та навички студентів.

Мінімальне значення коефіцієнта сформованості умінь на формуальному етапі:

$$K_{\text{нтіп}} = 0,3;$$

$$K_{\text{нтах}} = 0,85$$

. Межі коливання рівнів мали такі значення:

- елементарного – 0,3 - 0,44,
- репродуктивного – 0,44 - 0,58,
- продуктивного – 0,58 - 0,72,
- творчого – 0,72 - 0,85.

Як видно з результатів, найнижчому (елементарному) рівню відповідають уміння 19 студентів (26%), репродуктивному – 9 студентів (12%), продуктивному – 36 студентів (49%) і творчому – 10 студентів (13%).

Одержані результати наведені в гістограмі (рис. 3.6).

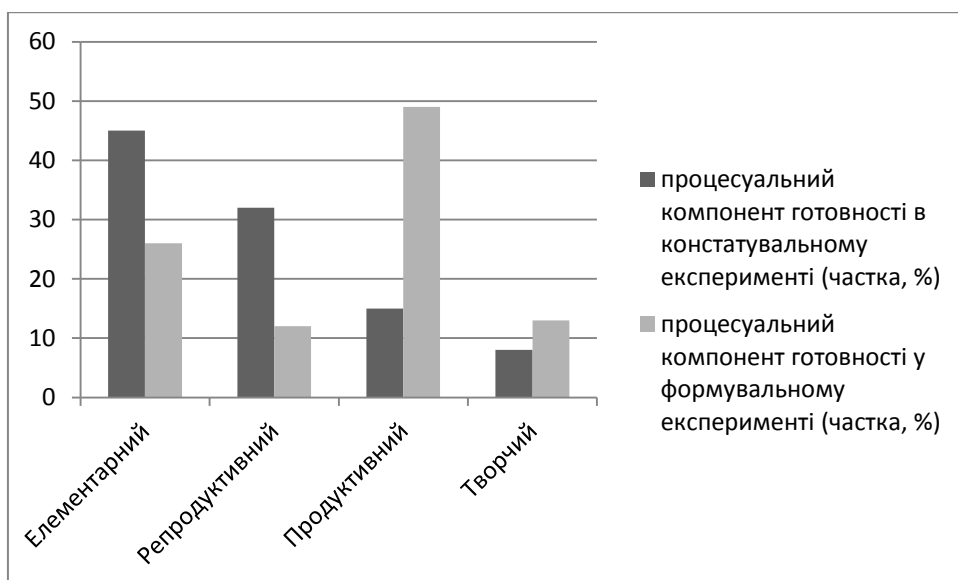

Рис. 3.6. Рівні сформованості процесуального компонента готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи в констатувальному та формувальному експериментах

Аналіз результатів дає змогу зробити висновок про позитивні зрушення у формуванні вмінь і навичок студентів проводити роботу з профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Як свідчить порівняння результатів констатувального та формувального етапів психолого-педагогічного експерименту, значно зменшилася частка майбутніх учителів, у яких зазначена особистісна характеристика була сформована на нижчих (елементарному та репродуктивному) рівнях – з 81% до 38%. Водночас з 23% до 62% збільшилася частка студентів, які виявляли вміння з організації та застосування різних методів та методик профілактики порушень зору учнів початкової школи на вищих рівнях (продуктивному і творчому).

Розрахунки рівнів сформованості на формувальному етапі в майбутніх учителів мотиваційного, змістового та процесуального компонентів готовності до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи наведені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Результати експерименту з формування в майбутніх учителів готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи (формувальний експеримент)

Рівні	Компоненти готовності					
	мотиваційний		змістовий		процесуальний	
	кількість студентів	частка, %	кількість студентів	частка, %	кількість студентів	частка, %
Елементарний	11	15	2	3	19	26
Репродуктивний	15	20	16	22	9	12
Продуктивний	26	35	35	47	36	49
Творчий	22	30	21	28	10	13

Дані таблиці проілюстровано гістограмою (Рис. 3.7).

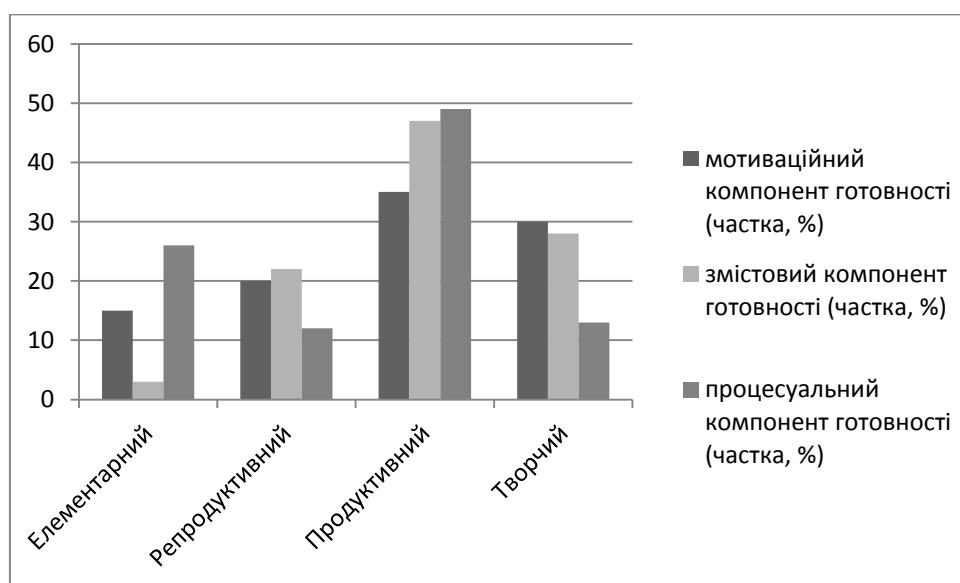

Рис. 3.7. Сформованість компонентів готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи (формувальний експеримент)

Одержані у формуальному експерименті дані свідчать про позитивну динаміку змін рівнів готовності майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи, що є результатом, на наш погляд, використання розробленої нами системи підготовки студентів до цього виду

професійної діяльності. Порівняння результатів констатувального експерименту (таблиці 3.4) та результатів формувального експерименту (таблиці 3.5) дає змогу зробити висновок, що рівень сформованості в майбутніх учителів готовності до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи за кожним із компонентів зазнав істотних змін. Простежується виразна тенденція до зменшення частки студентів, чия готовність до організації та проведення роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи перебуває на нижчих рівнях сформованості, і зростає частка майбутніх учителів, у яких ця особистісна характеристика досягає вищих рівнів сформованості.

Одержані результати переконливо підтверджують положення про те, що в людини, яка включена в сконцентровану на певній галузі довготривалу діяльність, поступово формується цілісна система готовності до її здійснення.

Результати дослідно-експериментальної роботи були перевірені на міру їх випадковості. Для цього були використані критерій Крамера-Уелча [56] для даних, виміряних за шкалою відношень (у нашому дослідженні це були результати контрольних робіт на визначення рівня знань студентів з методів та методики профілактики порушень зору учнів початкової школи), та критерій однорідності χ^2 у разі використання порядкових шкал (у нашому експерименті це були бали, одержані студентами за картами спостережень при визначенні сформованості мотиваційного та процесуального компонентів готовності).

$$T_{\text{емп}} = \frac{\sqrt{M \cdot N} |\bar{x} - \bar{y}|}{\sqrt{M \cdot D_x + N \cdot D_y}} \quad (16),$$

де M і N – величина вибірки (кількість студентів);

x і y – показники вибірки (кількість правильно виконаних завдань);

$\bar{x}$ і $\bar{y}$ – середні значення змінної;

D_x і D_y – вибіркові дисперсії.

Середнє значення $\bar{x}$ вибірки N – середнє арифметичне значення показників вибірки $\{x_i\}_{i=1 \dots N}$ – розраховували за формулою:

$$\bar{x} = \frac{1}{N} (x_1 + x_2 + x_3 + \dots + x_{n-1} + x_n) = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N x_i \quad (17)$$

Аналогічно визначили середнє значення $\bar{y}$ вибірки М.

$$D_x = \frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2 \quad (18)$$

Розрахунок D_y здійснюється аналогічно.

Обрахунок середніх значень та дисперсії вибірок проводили в комп'ютерній програмі Microsoft Excel для Windows.

Визначення достовірності збігу та розбіжності характеристик вибірок для експериментальних даних з використанням критерію Крамера-Уелча здійснювали за таким алгоритмом:

1. Обчислювали середні значення $\bar{x}$ і $\bar{y}$ та дисперсії D_x і D_y вибірок N і М.
2. Розраховували $T_{емп}$ - емпіричне значення критерію Крамера-Уелча за формулою 16.
3. Порівнювали $T_{емп}$ з критичним значенням $T_{0,05} = 1,96$.
4. Робили висновки про збіг або достовірність розбіжностей характеристик вибірок.

За даними двох вибірок одержали такі результати. Кількість студентів, задіяних у констатувальному ($N = 253$), та у формувальному ($M = 74$) експериментах. Середнє значення вибірки у констатувальному експерименті $\bar{x} = 15,52835$; середнє значення вибірки у формувальному експерименті (заклучний зріз) $\bar{y} = 22,10511$. Значення вибірових дисперсій відповідно становлять: $D_x = 19,80695$ і $D_y = 17,17027$.

На підставі одержаних значень за формулою 16 розраховували $T_{емп}$.

У наших дослідженнях значення цього критерію становило $T_{емп} = 14,55626$.

Порівняння емпіричної величини критерію Крамера-Уелча ($T_{емп} = 14,55626$) з критичним значенням ($T_{0,05} = 1,96$) показало, що $T_{емп} = 14,55626 > 1,96$. Отже, достовірність розбіжностей даних становить 95%. Це дає змогу зробити

висновок, що одержані у формувальному експерименті результати за змістовим компонентом готовності є закономірними.

Для даних, виміряних за шкалою рангів (порядковою шкалою), використовували критерій однорідності χ^2 , емпіричне значення якого розраховували за формулою:

$$\chi_{\text{емп}}^2 = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{n_i + m_i} \quad (19)$$

де N – кількість студентів, які брали участь у констатувальному експерименті;

M – кількість студентів, які брали участь у формувальному експерименті;

n – кількість студентів, які виявили певний рівень готовності у констатувальному експерименті;

m – кількість студентів, які виявили певний рівень готовності у формувальному експерименті;

L – рівні готовності (у нашому дослідженні $L=4$ – елементарний, репродуктивний, продуктивний і творчий рівні).

Визначення достовірності збігу та розбіжностей даних здійснювали за алгоритмом:

1. Для вибірок, що порівнювали, обраховували значення $\chi_{\text{емп}}^2$ (емпіричне значення критерію однорідності) за формулою 19.

2. Одержані значення ($\chi_{\text{емп}}^2$) співставляли з критичним значенням $\chi_{0,05}^2$ ($\chi_{0,05}^2 = 7,82$).

3. Робили висновки щодо випадковості та закономірності розбіжностей характеристик.

За описаним алгоритмом розрахунків визначали критерій однорідності щодо сформованості мотиваційного компонента готовності. Використовували дані зведеної таблиці 1.7 (результати констатувального експерименту) і таблиці 3.6 (результати формувального експерименту). За ними параметри вибірок є такими: у констатувальному експерименті $N = 253$, $m_{m1} = 71$, $m_{m2} = 127$, $m_{m3} =$

40, $m_{M4} = 15$; у формувальному експерименті $M = 74$, $n_{M1} = 11$, $n_{M2} = 15$, $n_{M3} = 26$, $n_{M4} = 22$ (індексом «М» — m_M , n_M — позначали дані в обрахунку мотиваційного компонента готовності).

Підставивши значення у формулу 19 одержали:

$$\chi^2_{\text{емпм}} = 253 \cdot 74 \cdot \left[\frac{\left[\left(\frac{71}{253} \right) - \left(\frac{11}{74} \right) \right]^2}{(71 + 11)} + \frac{\left[\left(\frac{127}{253} \right) - \left(\frac{150}{74} \right) \right]^2}{(127 + 15)} + \frac{\left[\left(\frac{40}{253} \right) - \left(\frac{26}{74} \right) \right]^2}{(40 + 26)} + \frac{\left[\left(\frac{15}{253} \right) - \left(\frac{22}{74} \right) \right]^2}{(15 + 22)} \right] = 34,08$$

У нашому дослідженні $L = 4$ (виділено чотири рівні готовності). Отже, критичні значення критерію однорідності порівнювали з розрахованим значенням $\chi^2_{\text{емпм}}$:

$$\chi^2_{0,05} = 7,82$$

$$7,82 < 34,08$$

Оскільки $\chi^2_{0,05} < \chi^2_{\text{емпм}}$ — емпіричне значення критерію однорідності більше за критичне значення, робимо висновок, що достовірність розбіжностей характеристик вибірок становить 95%. Отже, результати дослідження є закономірними.

Аналогічно мотиваційному компоненту, обраховували значення критерію однорідності для процесуального компонента готовності (позначали з індексом «п»).

Визначили параметри вибірки за даними констатувального експерименту: $N = 253$, $m_{M1} = 114$, $m_{M2} = 81$, $m_{M3} = 39$, $m_{M4} = 19$; а також формувального: $M = 74$, $n_{M1} = 19$, $n_{M2} = 9$, $n_{M3} = 36$, $n_{M4} = 10$.

Рахуємо емпіричне значення критерію однорідності для процесуального компонента готовності (за формулою 19):

$$\chi^2_{\text{емпп}} = 253 \cdot 74 \cdot \left[\frac{\left[\left(\frac{114}{253} \right) - \left(\frac{19}{74} \right) \right]^2}{(114 + 19)} + \frac{\left[\left(\frac{81}{253} \right) - \left(\frac{9}{74} \right) \right]^2}{(81 + 9)} + \frac{\left[\left(\frac{39}{253} \right) - \left(\frac{36}{74} \right) \right]^2}{(39 + 36)} + \frac{\left[\left(\frac{19}{253} \right) - \left(\frac{10}{74} \right) \right]^2}{(19 + 10)} \right] = 34,52$$

$$34,52 > 7,82, \text{ тобто}$$

$$\chi^2_{\text{емп}} > \chi^2_{0,05}$$

Спираючись на розрахунки, можемо зробити висновок, що й у випадку процесуального компонента готовності до зазначеного виду діяльності достовірність розбіжностей характеристик вибірок констатувального та формувального експериментів становить 95 %. Таким чином, результати дослідження є закономірними і доводять, що ефект змін зумовлений використанням експериментальної методики навчання.

Результати заключних зрізів, а також статистичні дані переконують нас у тому, що сформованість у майбутніх учителів готовності до профілактики порушень зору учнів початкової школи в процесі їх навчання за експериментальною методикою є стійкою професійною якістю. Це дозволяє стверджувати, що проведена науково-дослідна робота сприяє формуванню в студентів системи знань, підкріпленої позитивною мотивацією; навичок і вмінь планувати й використовувати різні методи та методики профілактики порушень зору учнів початкової школи, які можна успішно застосовувати в реальних педагогічних умовах.

Результати формувального експерименту доводять ефективність розробленої системи професійної підготовки та доцільність упровадження курсу «Профілактика порушень зору у дітей» у навчальний процес вищих педагогічних навчальних закладів з метою якісної підготовки майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Висновки до третього розділу

Результати пошукового експерименту довели ефективність розробленої системи підготовки майбутніх учителів педагогічних вищих навчальних закладів до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи і стали підґрунтям для наступного етапу дослідження.

Дані формувального експерименту засвідчили позитивну зміну рівневих характеристик компонентів готовності майбутніх учителів до зазначеної вище діяльності. За результатами формувального експерименту сформованість мотиваційного компонента готовності на елементарному рівні виявили 15% студентів, на репродуктивному – 20%, продуктивному – 35%, творчому – 30% студентів.

Підвищення рівня мотивації обумовило успішне формування змістового та процесуального компонентів готовності майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи.

Так, елементарний рівень сформованості змістового компонента готовності діагностували в 3% студентів, репродуктивний – у 22%, продуктивний – у 47%, а творчий – у 28%.

Аналогічну позитивну динаміку виявили у сформованості процесуального компонента готовності: елементарному рівню відповідали вміння 26% студентів, репродуктивному – 12%, продуктивному – 49%, творчому – 13%.

Отже, упровадження розробленої в дослідженні моделі підвищує рівень мотиваційного, змістового та процесуального компонентів готовності й забезпечує їх взаємодію.

Формувальний експеримент був організований та проведений з репрезентативною вибіркою досліджуваних. Результати психолого-педагогічного експерименту піддавали кількісному та якісному аналізу із застосуванням таких статистичних показників, як Т-критерій (критерій Крамера-Уелча) та критерій однорідності, а одержані результати порівнювали з

даними початку експерименту. Зведений статистичний аналіз результатів експериментального навчання засвідчив, що формування готовності до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи в загальноосвітніх навчальних закладах за розробленою методикою відбувалося успішніше.

Доведено, що розроблений та вдосконалений за результатами пошукового експерименту спецкурс «Профілактика порушень зору у дітей» є ефективним засобом формування готовності майбутніх педагогів до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи в ЗНЗ, а його проведення – необхідною умовою навчання майбутніх учителів виконувати зазначений вид фахової діяльності.

Результати формувального експерименту підтвердили ефективність обґрунтованої в дослідженні методики комплексного формування готовності майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зору учнів початкової школи в процесі професійної підготовки.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації за розділом 3**

1. Шеремет І. В., Страшко С. В., Пакірбасва Л. В. Теоретичні основи експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зору у дітей. // Педагогіка та психологія: збірник наукових праць / за загальною редакцією академіка І. Ф. Прокопенка, проф. С. Т. Золотухіної. Харків : «Смугаста типографія». 2016. Вип. 52. С. 240 250.

2. Шеремет І. В. Сутність готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору у дітей початкової школи. // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до Вип. 36, том III (36): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ: Гнозис, 2015. С. 542 551.

3. Шеремет І. В. Теоретико-методологічні засади формування готовності майбутніх вчителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. // Nooczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie. Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2016. Nr 4(8). S. 121 126.

4. Шеремет І. В., Фадеєв В. О., Василенко К. С. Профілактика порушень зору у дітей молодшого шкільного віку // Матеріали Міжнародного симпозіуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління» : зб. наукових праць. Київ, 2016. Вип. 1. С. 333 336.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні запропоновано вирішення актуальної проблеми – формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи на основі її цілісного наукового аналізу, виявлення теоретичного підґрунтя цієї проблеми, спроектованої моделі та розробленого навчально-методичного забезпечення.

1. Проаналізовано стан розробленості обраної проблеми, який підтвердив її актуальність та доцільність дослідження і засвідчив, що динамізм і трансформації сучасного життя зумовлюють об'єктивну необхідність у відтворенні здорової української нації, особливо дітей, підлітків і молоді, як національного потенціалу у вирішенні глобалізаційних проблем суспільства. При цьому здоров'я підростаючого покоління є стратегічним стабілізуючим ресурсом, неодмінною умовою і важливим імперативом, що визначає добробут особистості, суспільства, держави, забезпечує життєздатність людини й національну безпеку України у світовому співтоваристві. Акцентовано увагу на тому, що реалізація реформи вищої педагогічної освіти, спрямована на формування нової генерації педагогічних кадрів, розвиток їх професійно важливих якостей та здоров'язбережувальної діяльності, що в нових соціально-економічних умовах сучасне суспільство висуває значні вимоги до готовності майбутніх учителів початкової школи здійснювати профілактику порушень зору учнів початкової школи.

2. Розкрито сутність та структуру поняття «готовність майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи». Формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи розглянуто як процес, який є результатом певного терміну навчання і передбачає наявність ціннісних орієнтацій студентів щодо забезпечення профілактики порушень зору учнів початкової школи; адаптації молодших школярів до вимог навчально-виховного процесу в початковій ланці

освіти; виховання відповідального ставлення учнів до власного здоров'я; залучення їх до здорового способу життя.

Готовність майбутнього вчителя до профілактики порушень зору учнів початкової школи розглянуто як інтегровану характеристику особистості, яка базується на сукупності мотивів, теоретичних знань, практичних умінь і навичок організації та ефективного здійснення здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на профілактику порушень зору учнів початкової школи.

3. У дослідженні теоретично обґрунтовано структурні компоненти готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи: мотиваційний, змістовий та процесуальний.

До показників мотиваційного компонента віднесено сформовану мотивацію та професійно-ціннісні орієнтації до здійснення здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на профілактику порушень зору учнів початкової школи. До показників змістового компонента віднесено володіння системними знаннями стосовно здоров'язбережувальної діяльності, спрямованої на профілактику порушень зору учнів початкової школи. До показників процесуального компонента – здатність проектувати здоров'язбережувальну діяльність, спрямовану на профілактику порушень зору учнів початкової школи.

Визначено рівні готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи (елементарний, репродуктивний, продуктивний та творчий).

4. Розроблено технологію формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи та побудовано її модель. Спроектвана модель формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи як відображення аналітичної та відкритої системи, компоненти якої взаємопов'язані та взаємодіють з навколишнім середовищем; включають блоки: цільовий (мета, завдання, наукові підходи та принципи підготовки майбутніх учителів до

профілактики порушень зору учнів початкової школи); організаційно-технологічний (навчально-виховний процес, етапи підготовки, форми, методи та педагогічні умови); результативно-оцінний (критерії, показники, рівні та результат підготовки).

5. Виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи (забезпечення усвідомленої мотивації майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи; розширення змісту навчального курикулуму з урахуванням специфіки організації профілактики порушень зору учнів початкової школи; удосконалення програм педагогічних практик шляхом виконання завдань, що стосуються профілактики порушень зору учнів початкової школи .

Проведено дослідно-експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов і моделі формування готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору учнів у початковій школі, яка показала на кінець педагогічного експерименту збільшення в експериментальній групі кількості студентів, які мали продуктивний і творчий рівень сформованості готовності до профілактики порушень зору в учнів початкової школи порівняно з кількістю студентів контрольної групи.

Водночас проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх напрямків означеної проблеми, пов'язаної з формами готовності майбутніх учителів до порушень зору учнів початкової школи. Подальшого вивчення потребують питання, пов'язані з впровадженням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів у вищих навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдалина Л. В. Психолого-акмеологическая модель развития профессионализма педагога: дис. ... д-ра псих. наук: 19.00.13 / Абдалина Лариса Васильевна. Тамбов, 2008. 487 с.
2. Абдулина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Просвещение, 1990. 139 с.
3. Аветисов Э. С. Близорукость. Москва: Медицина, 1999. 288 с.
4. Адеева О. В. Підготовка майбутніх учителів до валеологічного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Адеева Ольга Вікторівна. Одеса, 2008. 210 с.
5. Ананин В. Ф. Аккомодация и близорукость. Москва: РУДН и Биомединформ, 1992. 136 с.
6. Андриющенко Т. К. Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Андриющенко Тетяна Костянтинівна. Переяслав-Хмельницький, 2007. 268 с.
7. Андриющенко Т. К. Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Андриющенко Тетяна Костянтинівна. Київ, 2007. 20 с.
8. Антропова М. В., Кузнецова Т. Д. Школа и здоровье // Советская педагогіка. 1989. №9. С. 50-53.
9. Апанасенко Г. Л., Попова Л. О. Медична валеологія (вибрані лекції) Київ: Здоров'я, 1998. 248 с.
10. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности. Москва : Мысль, 1976. 158 с.
11. Асмолов А. Г. Деятельность и установка. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1979. 150 с.

12. Асмолов А. Г. Психология личности : учебник. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1990. 367 с.

13. Бабич В. І. Місце сучасного педагога в попередженні негативного впливу інтернету на здоров'я підлітків // Культура здоров'я, фізичне виховання, реабілітація в сучасних умовах: матеріали Всеук. наук.-практ. конф. (24-25 листопада 2011 р., м. Луганськ) / за заг. ред. В. П. Горашука. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. С. 25-28.

14. Бабич В. И., Онучак Я. С. Определение возможностей учебного курса «Основы здоровья» в контексте формирования социального здоровья учащихся основной школы // Физическое воспитание студентов: сб. науч. работ / под ред. Ермакова С. С. Харьков, 2012. №5. С. 5-9.

15. Бабич В. І., Зайцев В. О., Нечаєва О. В. Підготовка майбутніх учителів основ здоров'я як важлива умова виховання здорової молоді // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. №1. С. 3–6.

16. Бабич В. І., Пуригіна Ю. О. Сучасні тенденції стану здоров'я учнів загальноосвітніх шкіл // Наукова молодь: зб. пр. молодих вчених. Луганськ: Знання, 2008. Т. II. С. 9-12.

17. Баженова Н. А. Подготовка будущего учителя к формированию здорового образа жизни школьников (На материале факультета физической культуры педагогического вуза): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Баженова Надежда Анатольевна. Барнаул, 2000. 217 с.

18. Базарный В. Ф. Зрение у детей. Проблемы развития. Новосибирск: Наука. Сиб. отделение, 1991. 140 с.

19. Базарный В. Ф. Научная основа массовой диспансеризации и управляемого развития зрения у детей в условиях дошкольно-школьного воспитания и обучения: (материалы к экспонату на ВДНХ СССР). Красноярск, 1984. 73 с.

20. Бальсевич В. К. Здоровьеформирующая функция образования в Российской Федерации (материалы к разработке национального проекта

оздоровления подрастающего поколения России в период 2006-2026 гг.)
// Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 2006. №5. С. 2-6.

21. Бальсевич В. К., Лубишева Л. І. Фізична культура: молодь і сучасність // Теорія і практика фізичної культури. 1995. № 4. С. 2-8.

22. Баранов В. М. За здоровий спосіб життя: фізкультура проти шкідливих звичок. Київ : Здоров'я, 1988. 64 с.

23. Башмакова О. В. Емоційні та психосоціальні чинники ставлення до здоров'я: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Башмакова Олена Владиславівна. Київ, 2007. 20 с.

24. Беспалько О. В. Формування готовності студентів педвузу до проектування організаційних форм виховної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Беспалько Ольга Володимирівна. Київ, 1998. 190 с.

25. Белозерцев Е. П. Подготовка учителя в условиях перестройки. Москва : Педагогика, 1989. 208 с.

26. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. Москва : Педагогика, 1989. 192 с.

27. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем. Воронеж : ВГУ, 1977. 304 с.

28. Беспалько В. П., Татур В. Г. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалиста : учеб.-метод. пособие. Москва: Высш. шк., 1989. 144 с.

29. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

30. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання: наук.-мет. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 8–12.

31. Богатырев В. С. Физиологическая характеристика физического развития и репродуктивного здоровья выпускниц средней школы, проживающих на экологически различных территориях Кировской области: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 14.00.17 / Богатырев Валерий Семенович. Москва, 1999. 34с.

32. Богданова Р. А. Формирование профессиональной готовности будущих учителей начальных классов в процессе педагогической практики. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-professionalnoy-gotovnosti-buduschih-uchiteley-nachalnyh-klassev-v-protsepe-pedagogicheskoy-praktiki> (дата звернення 12.01.2017).

33. Бойко А. М. Про поліпшення професійної підготовки вчителя. Київ : Рад. школа. 1984. 92 с.

34. Бойко А. М. Основна парадигма виховання: шляхи реалізації (підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнем): навч. метод. посібн./Мін. освіти України, ІЗМН. ;ред. С. С. Самойлова. Київ: ІЗМН, 1996. 232 с.

35. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Бойчук Юрій Дмитрович. Харків, 2010. 456 с.

36. Бойченко Т. Є. Освітні програми формування здорового способу життя молоді. Київ : Укр. ін-т соціальних досліджень, 2005. 120 с. (Серія «Формування здорового способу життя молоді»: у 14 кн., кн. 5).

37. Бондар В. І. Дидактика: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ : Либідь, 2005. 264 с.

38. Бондар В. І. Конкурентноздатність педагога як складова його професійної компетентності // Початкова школа. 2008. №7. С. 22-23.

39. Бондар В. І., Шапошнікова І. М. Управління формуванням професійної компетентності вчителя // Освіта і управління. 2006. №9. С. 20-27.

40. Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. Ростов-на-Дону, 1999. 563 с.

41. Борисов А. А., Сыромятникова Л. И., Борисова Л. П. Реализация здоровьесформирующих образовательных технологий в области педагогического образования // Молодой ученый. 2012. №6. С. 375–377.

42. Борисов В. В. Формування готовності вчителя до дослідницької педагогічної діяльності в умовах поетапної підготовки студентів педагогічного

вузу: дис. канд. пед. наук:13. 00. 02. / Борисов В'ячеслав Вікторович. Слов'янськ, 1996. 181 с.

43. Вайнер Э. Н. Общая валеология. Липецк: Липецкое изд-во, 1998. 183 с.

44. Васенко В. В. Формування готовності студентів до трудового виховання молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. / Васенко Василь Васильович. Київ, 1992. 172 с.

45. Ватченко А. А., Тимофеева Н. Н. О связи между адаптацией и конвергенцией у детей 6-7 лет //Актуальные вопросы морфобиологии и клинической медицины. Днепропетровск, 1994. 62 с.

46. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с.

47. Власенко С. П. Особливості становлення сучасної багаторівневої освіти вчителів початкових класів: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / ВласенкоСвітлана Петрівна.Київ, 2002. 21 с.

48. Волик Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до полікультурного виховання учнів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Волик Лариса Віталіївна. Київ, 2002. 21 с.

49. Волошина О. В. Соціокультурний компонент підготовки майбутніх учителів початкової школи у Великій Британії: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Волошина Ольга Володимирівна. Київ, 2007. 195 с.

50. Ворник М. М. Професійна готовність учителя початкових класів до соціально-педагогічної роботи з асоціальними сім'ями // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки. 2012. Вип. 20. С. 158-163.

51. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Гавриш Ірина Володимирівна. Харків, 2006. 572 с.

52. Гладков О. В., Бичков О. С. Про один підхід до моделювання навчального процесу у вищому навчальному закладі. URL: <http://ite.kspu.edu/ru/node/381> (дата звернення 10.01.2017)

53. Гладышев А. Н. Совершенствование учебного процесса студентов вуза электронным моделированием содержания учебной дисциплины // Мир науки, культуры, образования. 2009. №7-2. С. 222–225.

54. Глоссарий по укреплению здоровья. Женева Всемирная организация здравоохранения, 1989. 34 с. URL: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/64546/2/WHO_HPR_NEP_98.1_rus (дата звернення 10.01.2017).

55. Глузман Н. А. Система формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Глузман Неля Анатоліївна. Ялта. 560 с.

56. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

57. Горашук В. П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Горашук Валерій Павлович. Харків, 2004. 40 с.

58. Горашук В. П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика) : монография. Луганск: Альма-матер, 2003. 376 с.

59. Грибок Н. М. Педагогічні умови формування культури здоров'я студентів спеціальної медичної групи: дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Грибок Ніна Миколаївна. Луганськ. 2013. 267 с.

60. Гриньова М. В. Методика викладання валеології: навч-метод. посібник. Полтава: АСМІ. 2003. 220 с.

61. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): монографія. Харків: Основа, 1998. 310 с.

62. Гриньова О. М. Професійне самовизначення майбутніх педагогів як умова підготовки до педагогічної взаємодії // Наука і освіта. 2008. №3. С. 71-75.

63. Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога: автореф. дис. д-ра пед. наук:13.00.04 / Гузій Наталія Василівна. Київ, 2007. 39 с.

64. Гусак П. М. Підготовка учителя: технологічні аспекти : монографія. Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 1999. 278 с.

65. Гусак П. М., Гусак Л. Є. Компетенції і компетентності у підготовці фахівця // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: Нілан ЛТДЩ, 2015. Вип. 43. С. 7-11.

66. Гусак П. М., Зимівець Н. В., Петрович В. С. Відповідальне ставлення до здоров'я: теорія та технології: монографія. Луцьк: ВАТ «Волин. обл. друк.», 2009. 219 с.

67. Давыдов В. В. Новый подход к пониманию структуры и содержания деятельности URL: http://www.experiment.lv/rus/biblio/davidov_last/noviy_podhod.htm (дата звернення 12.01.2017).

68. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность // Педагогика. 2003. №4. С. 21-26.

69. Дашевский А. И. О роли спазма аккомодации в возникновении приобретенной миопии и профилактике ее развития // Офтальмологический журнал. 1983. №5. С. 306-309.

70. Дегтярева Н. М. Возрастные особенности становления показателя АК/А (аккомодативная конвергенция / аккомодация у детей) // Офтальмологический журнал. 1988. №7. С. 397-399.

71. Денисенко Н. Г. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до оздоровчої роботи з молодшими школярами: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Денисенко Наталія Григорівна. Київ, 2011. 25 с.

72. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Постанова від 3 листопада 1993 р. № 896 // Освіта. 1993. №44-46 (грудень).

73. Державна програма «Вчитель». Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 берез. 2002 р., №379 // Освіта України. 2002. №27(323) (квітень). С.2-7

74. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. 2004. №1-2. С.5-61.

75. Державна програма розвитку фізичної культури і спорту на 2007–2011 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2006 р. № 1594. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1594-2006-%D0%BF> (дата звернення 15.01.2017).

76. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. Москва: МОДЭК, 2004. 752 с.

77. Деркач А. А., Зазыкин В. Г. Акмеология. Спб., 2003. 364 с.

78. Дермельова К. О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до соціалізації молодших школярів // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 3. С. 421–424.

79. Джаганян А. Г., Орловская И. А. Профессиональная подготовка компетентного специалиста в условиях Северо-Осетинского государственного педагогического института средствами интерактивных технологий. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/92PVN114.pdf> (дата звернення 15.01.2017).

80. Добрынина Т. Н. Интерактивная форма семинарских занятий в высшей школе // Педагогическое образование и наука. 2009. №8. С. 70-74.

81. Докучаева В. В. Теоретико-методологічні засади проектування інноваційних педагогічних систем: дис. ... д-ра наук: 13.00.01 / Докучаєва Вікторія Вікторівна. Луганськ, 2008. 481 с.

82. Долинський Б. Т. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Долинський Борис Тимофійович. Одеса, 2011. 44 с.

83. Дубогай А. Д. Психолого-педагогические основы формирования здорового образа жизни школьников младших классов: дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 / Дубогай Александра Дмитриевна. Київ, 1991. 374 с.
84. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: дис. докт. пед. наук : 13.00.01 / Дурай-Новакова Крыстына Мечиславовна. Москва, 1983. 356 с.
85. Дьяченко В. Ф. Организация структуры учебного процесса и ее развитие. Москва: Педагогика, 1989. 160 с.
86. Єжова О. О. Здоров'язберігаюча діяльність в освітніх закладах // Педагогічні науки. Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: зб. наук. праць. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. Ч.1. С. 61–66.
87. Єжова О. О. Концепція формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. Вип. 38. С. 36–40.
88. Єжова О. О. Феномен культури здоров'я в педагогічних дослідженнях // Наука і освіта. 2010. №6. С. 79–83.
89. Жабокрицька О. В. Педагогічні умови виховання основ здорового способу життя підлітків у позакласній діяльності: автореф. Дис/ д-ра. пед. наук : 13.00.07 / Жабокрицька Оксана Валентинівна. Київ, 2004. 20 с.
90. Забродин Ю. М. Очерки теории психологической регуляции поведения. Москва : Магистр, 1997. 208 с.
91. Зайцев Г. К. Валеолого-педагогические основы обеспечения здоровья в системе образования: автореф. дис. докт. пед. наук : 13.00.01. Спб., 1998. 48 с.
92. Закон України «Про дошкільну освіту» // Відомості Верховної Ради України. 2001. №49. С. 1018–1032.
93. Закон України «Про загальну середню освіту» // Відомості Верховної Ради України. 1999. №29. С. 547–562.

94. Закон України «Про освіту»: за станом на 8 грудня 2006 р. / Верховна Рада України. Київ : Парламентське видавництво, 2006. 40 с.
95. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради України. 2001. №30. С. 604–614.
96. Залеська В. В., Даниленко Г. И. Шкільна медицина в Україні: шляхи реформування // Моніторинг здоров'я школярів: між секторальна взаємодія лікарів, педагогів, психологів: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю 21-22 жовтня 2009 року. Харків : ДУ ЮЗДП АМНУ, 2009. С. 246–252.
97. Залесский М. Л. Конструирование и реализация технологии приобщение школьников к здоровому образу жизни во взаимосвязи классной и внеклассной работы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Залесский Михаил Львович. Нижний Новгород, 2005. 249 с.
98. Занков Л. В. Проблемы начального обучения // Советская педагогика. 1963. №12. С. 23-33.
99. Заплатников Л. Т. Проблемы валеологии и гигиены в педагогике: прошлое, настоящее, будущее. Донецк: ООО «КИТИС», 1998. 228 с.
100. Зварищук О. М. Виховання відповідальності старшокласників за свій фізичний стан: автореф. дис. ... канд. наук. з фізичного виховання і спорту : 24.00.02 / Зварищук Оксана Михайлівна. Львів, 2002. 17 с.
101. Звекова В. К. Підготовка майбутніх учителів до організації здоров'язберігаючого довкілля школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В. К. Звекова. Київ, 2009. 19 с.
102. Здоровье для всех к 2000 году: глобальная стратегия ВОЗ. Женева : ВОЗ, 1981. 68 с.
103. Здоровье-21 : основы политики достижения здоровья для всех в Европейском регионе ВОЗ / Европейское региональное бюро. Копенгаген: ВОЗ, 1998. 40 с.
104. Землянська В. Ф. Розвиток ідей гуманістичної педагогіки в початковій освіті України (друга половина ХХ століття): автореф. Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Землянська Валентина Федорівна. Слов'янськ, 2005. 20 с.

105. Зенчиков І. П. Творчість як духовна цінність фахівця з основ здоров'я// Вісн. Луган. нац. Ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2010. 15 (202). С. 171-176.

106. Іваха Т. С. Підготовка студентів до організації позакласної роботи з хімії: дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Іваха Тетяна Сергіївна. Київ, 2003. 227 с.

107. Иващенко М. В., Пашнев А. Н., Алексеенко И. А. Исследование существующих подходов к моделированию учебного процесса. // Известия Института инженерной физики. 2009. Т.4. № 14. С. 77-81.

108. Исин М. Е. Совершенствование методической системы обучения будущих экономистов экономико-математическому моделированию // Весник Омского университета. 2007. №2. С. 111-114.

109. Казин Е. М., Блинова Н. Г., Литвинова Н. А. Основы индивидуального здоровья человека : введение в общую и прикладную валеологию. Москва : Вид-во ВЛАДОС, 2000. 192 с.

110. Капская А. И. Формирование готовности студентов педвуза к исполнительской речевой деятельности в системе профессиональной подготовки: дис. докт. пед. наук : 13.00.01 / Капская Алла Иосифовна. Киев, 1989. 405 с.

111. Кисельгоф С. И. Формирование у студентов педагогических умений и навыков в условиях университетского образования. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. 152 с.

112. Клопоцька Н. Г. Добові біоритми основних зорових функцій та вегетативної нервової системи у здорових дітей дошкільного та молодшого шкільного віку// Медичні перспективи. 2001. №3 С.93-98.

113. Князева О. Н., Бондарева О. Н. Влияние современных методов обучения на здоровье студента в процессе педагогического взаимодействия с преподавателем // Культура физическая и здоровье. 2008. №5. С. 61-63.

114. К вопросу функционального лечения школьной близорукости / В. В. Коваленко, В. Т. Беседовская, Т. Н. Палуб и др. // Офтальмологический журнал. 1994. №1. С.45-47.

115. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення у галузі початкової освіти України (1960-2000 рр.): дис. доктора пед. наук: 13.00.01 / Кодлюк Ярослава Петрівна. Тернопіль, 2005. 454 с.

116. Колосовська В. В. Оцінювання сформованості мотивації майбутніх учителів початкових класів до реалізації особистісно орієнтованого підходу у спортивно-масовій роботі з учнями // Педагогічний процес: теорія і практика. 2014. Вип. 1. С. 62-66.

117. Комар О. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Комар Ольга Анатоліївна. Черкаси, 2011. 40 с.

118. Комар О. А. Авторська система підготовки майбутнього вчителя початкової школи до застосування інтерактивної технології у професійній діяльності // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2009. №5. С. 74-80.

119. Комар О. А. Інтерактивна технологія в підготовці майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика: монографія. Умань : РВЦ «Софія», 2010. 326 с.

120. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009-2013 роки // Збірник урядових нормативних актів України. 2009. №7/8. С. 108-113.

121. Концепція освіти «рівний-рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України / Оржеховська В. М., Пилипенко О. І., Андрущак Л. І. // Оржеховська В. М., Пилипенко О. І. Превентивна педагогіка. Черкаси: Чабаненко Ю., 2007. С. 243-256.

122. Концепція превентивного виховання дітей і молоді / Оржеховська В. М., Пилипенко О. І., Кириленко С. В. // Оржеховська В. М., Пилипенко О. І. Превентивна педагогіка. Черкаси: Чабаненко Ю., 2007. С. 231-242.

123. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді / Бех І. Д. та ін. // Оржеховська В. М.,

Пилипенко О. І. Превентивна педагогіка. Черкаси : Чабаненко Ю., 2007. С. 259-274.

124. Копоруліна В. М. Українсько-російський психологічний тлумачний словник. Харків : Факт, 2006. 400 с.

125. Корнетов Г. Б. Парадигмы базовых моделей образовательного процесса // Педагогика. 1999. №3. С. 43-48.

126. Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Под. ред. Л. Н. Проколиенко, АПН СССР. Москва: Педагогика, 1988. 301 с.

127. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

128. Костюченко Л. Готовність майбутніх вчителів початкових класів до професійної діяльності // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2011. №39(1). С.61-66.

129. Коточигова Е. В., Киселев Т. Г., Терещук М. Н. Активизация педагогического мышления как основа реализации здоровьесберегающих технологий в ДОУ и начальной школе. URL: http://old.iro.yar.ru/resource/distant/preschool_education/healf/healf1.html (дата звернення 15.01.2017).

130. Кочерга О. М. Педагогічні умови формування соціальної відповідальності майбутнього вчителя. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pednauk/2013_3/125.pdf (дата звернення 15.01.2017).

131. Краевский В. В. Методология педагогического исследования: пособие для педагога-исследователя. Самара : Изд-во СамГПИ, 1994. 165 с.

132. Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения: методологический анализ. Москва : Педагогика, 1974. 124 с.

133. Крамаренко А. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до гуманізації педагогічного процесу: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2006. 20 с.

134. Кудряшова Н. И. Зрение. Сохранение, нормализация, восстановление. Москва : Грэгори-эйдж, 1995. 288 с.
135. Кузьмина Н. В. Проблемы обучения и воспитания студентов в вузе: сборник статей Ленингр. гос. пед. ун-та им. А. А. Жданова ; отв. ред. Н. В. Кузьмина, И. А. Уркши]. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. 111 с.
136. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности. Ленинград : ЛГУ, 1970. 114 с.
137. Кузьмина Н. В., Кухарев Н. В. Психологическая структура деятельности учителя. Гомель: Гомельский университет, 1976. 57 с.
138. Кумарини В. «Страшна» голова в підручнику Дістервега, або Як нам побудувати, нарешті, школу для дітей, а не проти них // Народна освіта. 2001. №1. С. 20-28.
139. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин : Валгус, 1980. 334 с.
140. Лебедченко С. Ю. Формирование культуры здоровья будущего учителя в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08/Лебедченко Светлана Юрьевна. Волгоград, 2000. 19 с.
141. Левків В. Застосування засобів української народної фізичної культури на уроках фізичної культури дітей молодшого шкільного віку: матер. конф.: «Молода спортивна наука України». Львів, 1998. С. 188-192.
142. Левченко О. Г. Особенности физиологического тонуса аккомодации // Седьмой съезд офтальмологов Укр. ССР. Одесса, 1984. С. 169-170 с.
143. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.
144. Лецких Л. А. Инновационный поход к моделированию самостоятельной работы // Среднее профессиональное образование. 2008. №4. С. 51-55.
145. Ліфанова Я. В. Економіко-математичне моделювання навчального процесу у вищих закладах освіти України: дис. канд. екон. наук: 03.03.02 / Ліфанова Яна Владиславівна. Запоріжжя, 2006. 295 с.

146. Лобашев В. Д. Структурный поход к моделированию ведущих элементов процесса обучения // Инновации в образовании. 2006. №3. С. 99-111.
147. Ломов Б. Ф. Методические и теоретические проблемы психологии, / отв. ред. Ю. М. Забродин, Е. В. Шорохова. Москва : Наука, 1984. 444 с.
148. Лопатников С. Б. Актуальные проблемы современной профессиональной подготовки учителя // Научно-технические основы профессиональной подготовки в педвузе: сб. науч. тр./ редкол. М. С. Кобзев / отв. ред. и др. Саратов, 1981. С. 111
149. Лоранский Д. Н., Водогреева Л. В. Отношение к здоровью. Москва : ЦНИИСП, 1984. 32 с.
150. Лузан П. Г., Єжова О. О. Діяльність Всесвітньої організації охорони здоров'я в галузі сприяння здоров'ю людини // Освіта і здоров'я : формування здоров'я дітей, підлітків та молоді в умовах навчального закладу : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. С. 202–207.
151. Луцько К. До проблеми стандартизації спеціальної освіти // Дефектологія. 2000. №2. С. 1, 3
152. Люблинская А. А. Назревшие вопросы подготовки учителя начальной школы // Советская педагогика. 1966. №8. С. 23-27.
153. Лях Т. Л. Потенціал методу CASE-STUDY у програмах зі сприяння здоров'ю дітей та молоді // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту. 2009. №2. С. 137-142.
154. Лысенко Е., Рагимова О. Культура жизни и культура здоровья // Высшее образование в России. 2008. №11. С. 139–142.
155. Малишевська І. А. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання природо терапії у роботі з учнями початкової школи: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Малишевська Ірина Анатоліївна. Київ, 2011. 21 с.
156. Малишева К. Формування навичок здорового способу життя // Здоров'я та фізична культура. 2006. №25 (49). С. 7.

157. Мамонтова М. Ю. Квалиметрический подход к моделированию оценки качества академической подготовки студентов // Успехи современного естествознания. 2007. №12. С. 141-142.

158. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Мартиненко Світлана Миколаївна. Київ, 2009. 47 с.

159. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 / Матвієнко Олена Валеріївна. Київ, 2010. 34 с.

160. Матвієнко О. В. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності. // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 6(1). С. 238-244.

161. Маркова А. К. Психологические особенности педагогической деятельности, общения и личности учителя // Школа и производство. 1988. №12. С. 6-9.

162. Махова В. В., Харзеева С. Э. Инновационная методика обучения пониманию и смысловому моделированию иноязычного научного текста // Научные исследования в образовании. 2006. №6. С. 75-79.

163. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії: лекції і практичні заняття: навч.-метод. посібник. 2003. 268 с.

164. Міжгалузева комплексна програма «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/14-2002-%D0%BF> (дата звернення 17.01.2017)

165. Милерян Е. А. Психология формирования общетрудовых политехнических умений. Москва : Педагогика, 1973. 299 с.

166. Михалев Г. М. Учитель начальных классов с высшим образованием // Народное образование. 1960. №10. С. 25-28.

167. Москвіна Т. П. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до виховання гуманних взаємин учнів у лікувально-оздоровчих закладах зони

радіологічного контролю: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Москвіна Тетяна Пилипівна. Житомир, 2005. 20 с.

168. Мухин М. И. Вклад В. А. Сухомлинского в разработку здоровьесберегающих технологий // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. Вип. 78(1). С. 179-184.

169. Нагрибельна І. А. Готовність майбутніх учителів початкової школи до самостійної роботи в системі лінгводидактичної підготовки // Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Сер.: Педагогіка, психологія і соціологія. 2014. №1(2). С. 170-173.

170. Науменко Ю. В. Психологические основания здоровьесформирующего образования // Психологическая наука и образование : электронный журнал. 2009. №3. URL: <http://psyedu.ru/journal/2009/3/Naumenko.phtml> (дата звернення 17.01.2017).

171. Науменко Ю. В. Здоровьесберегающая деятельность школы: мониторинг эффективности. Москва: Планета, 2011. 208 с. (Серия «Управление школой»).

172. Науменко Ю. В. Современная практика здоровьесберегающего образования // Валеология. 2006. №3. С. 44-52.

173. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. №26, 24 квітня–1 травня. С. 2-4.

174. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004> (дата звернення 17.01.2017).

175. Національна програма «Діти України». Затверджено Указом Президента України від 18 січня 1996 р. №63/96. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/63/96> (дата звернення 17.01.2017).

176. Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р. №1697. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-99-%D0%BF> (дата звернення 17.01.2017).

177. Некоторые вопросы подготовки учителей начальных классов : учебные записки / ред. коллегия С. И. Руновский, И. А. Соловков, Н. Н. Буханова. Москва, 1970. 173 с.
178. Ничкало Н. Г. Педагогіка вищої школи: крок в майбутнє // Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект: монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Віпол, 1999. С. 225-243.
179. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Смолюк І. О. Педагогічна технологія : підручник. Київ : Четверта хвиля, 2003. 224 с.
180. Новиков А. М., Новикова Д. А. Предмет и структура методологии // Мир образования, 2008. №1. URL: <http://www.methodolog.ru/method.htm> (дата звернення 17.01.2017).
181. Новицька Т. І. Здоров'я та здоровий образ життя // Позакласний час. 2009. №13-14. С. 92-93.
182. Омельченко О. В. Особливості професійно-педагогічної діяльності вчителя початкових класів з організації здоров'язберігаючого навчально-виховного процесу: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. / Омельченко Ольга Владиславівна. Харків, 2008. 20 с.
183. Опанасенко Н. Особистісно орієнтований підхід у підготовці вчителя початкової школи в умовах кредитно-модульної системи навчання // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2011. №3. С. 235-331.
184. Оржеховська В. М. Педагогіка здорового способу життя // Шлях освіти. 2006. №4. С. 29-32.
185. Осадченко І. І. Загальна структурна характеристика технології навчання у підготовці майбутніх учителів початкових класів // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2011. №4(2). С. 13-21.
186. Основи педагогічної творчості : програма курсу /МО України. ; НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 1998. 20 с.
187. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : програма. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2008. 80 с.

188. Павличенко Н. А., Сердюченко В. И., Даниленко Н. И. Биоритмы абсолютной аккомодации и зрительной продуктивности школьников в течение учебного дня и учебной недели// Офтальмологический журнал. 1999. №3. С. 174-178.
189. Павлютенков Є. М. Моделювання в системі освіти (у схемах і таблицях) // Харків: Вид. група «Основа», 2008. 128 с.
190. Пермяков О. Е. Методологические подходы к моделированию личностно-профессиональной компетентности специалиста в контексте формирования государственных образовательных стандартов нового поколения // Известия Томского политехнического университета. 2007. Т. 310. №1. С. 275-781.
191. Петухова Т. А. Підготовка майбутніх учителів до формування культури безпеки життєдіяльності в учнів основної школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. / Петухова Тетяна Анатоліївна. К., 2010. 22 с.
192. Пихтіна Н. П. Формування професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя до профілактики адитивної поведінки учнів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Пихтіна Ніна Порфирівна. Київ, 1999. 15 с.
193. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісне орієнтоване навчання: підготовка вчителя. Миколаїв: Іліон, 2006. 272 с.
194. Побережна Н. О. До проблеми моделювання навчального процесу на основі інформаційних технологій // Педагогіка вищої та середньої школи. 2012. №35. С. 278-284.
195. Повышение уровня здоровья школьников за счет построения учебного процесса в режиме «динамических поз» / В. Ф. Базарный, Л. П. Уфимцева, Э. Я. Оладо, В. А. Гуров// Новые исследования по возрастной физиологии. Москва : Педагогика, 1988.С. 69-73
196. Про проведення щорічного Всеукраїнського фестивалю-конкурсу «Молодь обирає здоров'я»: наказ №1061/4128 Міністерства освіти і науки України та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 24.11.2009 / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. URL:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1228-09> (дата звернення 17.01.2017).

197. Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні / Бех І. Д., Копопко О. Л., Оржеховська В. М. та ін. Київ : Букрек, 2005. 50 с.

198. Програма шкільного інтерактивного курсу «Валеологія» // Шкільний курс «Валеологія»: зб. матеріалів. Київ : Освіта, 1994. С. 36-86.

199. Програми здоров'язберігаючого спрямування для загальноосвітніх навчальних закладів / Калиниченко І. О., Єжова О. О., Микитенко О. К. та ін. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. 100 с.

200. Проект базової навчальної програми «Основи здоров'я» 1-4 класи загальноосвітніх навчальних закладів / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. URL: [http://mon.gov.ua/content/%D0%94%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20\(%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0\)/9.-osnovi-zdorov%CA%B9ya.doc](http://mon.gov.ua/content/%D0%94%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20(%D0%BF%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0)/9.-osnovi-zdorov%CA%B9ya.doc) (дата звернення 17.01.2017).

201. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі в кінці XX століття: дис. доктора пед. наук: спец. 13.00.04 / Пуховська Людмила Прокопівна. Київ, 1998. 354 с.

202. Пушкин В. Н. Психология и кибернетика. Москва: Педагогика, 1971. 230 с.

203. Румянцева Л. Н. Педагогическое сопровождение здоровьесберегающего образования младшего школьника: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Румянцева Людмила Николаевна. Москва, 2009. 20 с.

204. Рыжова Н. И., Филимонова Е. Ф. Содержание подготовки к информационно-аналитической деятельности учителя информатики в контексте его обучения информационному моделированию // Мир науки, культуры, образования. 2009. №3. С. 259-264.

205. Рындак В. Г. Сухомлинский В. А. Современные проблемы

педагогического образования будущего учителя // В. А. Сухомлинский и современная школа Урала, Сибири: материалы регион. науч.-практ. конф. Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2003. Ч.2. С. 278-281.

206. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти». Полтава, 2001. С. 8-11.

207. Свириденко С. О. Формування здорового способу життя молодших школярів у позакласній виховній роботі: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Свириденко Світлана Олександрівна. К., 1998. 16 с.

208. Селевко Г. К. Педагогические компетенции и компетентность // Сельская школа : рос.пед. журн. 2004. №3. С. 29-32.

209. Сентизова М. И. Педагогическое обеспечение подготовки будущих учителей к здоровьесберегающей деятельности: дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Сентизова Мария Ивановна. Якутск, 2008. 178 с.

210. Сериков В. В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии. Волгоград, 1994. 354 с.

211. Симонова С. Без здорових дітей у країни немає майбутнього // Народна освіта. 1999, №8 С. 159-167.

212. Сисоєва С. О. Проблема формування особистості, здатної до творчої самореалізації // Збірник наукових праць. Миколаїв : Вид-во МФ НАУКМА, 2000. Т.7 : Педагогіка. С. 13-19.

213. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: монографія. Київ : Поліграфкнига. 1996. 403 с.

214. Сисоєва С. О. Проблема підготовки вчителя до впровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій // Збірник наукових праць. Миколаїв: Вид-во МФ НАУКМА. 2001. Т.13 : Педагогіка. С. 26-32.

215. Скибо Т. Ю. Активные формы и методы организации обучения // Вестник Воронежского института высоких технологий. 2008. №3. С. 190-194.

216. Сластенин В. А., Виленский М. Я. Реформа школы и готовность учителя к профессиональной деятельности: вопросы методологии и теории // Теория и практика физической культуры. 1985. №6. С. 43-45.

217. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Психология и педагогика: учеб.пособ. для студ. высш. учеб. завед. / под ред. В. А. Сластенина. 8-е изд., стер. Москва : Академия, 2008. 576 с.

218. Соколенко О. І. Формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Соколенко Олена Іванівна. Луганськ, 2008. 20 с.

219. Сократов Н. В. Современные аспекты формирования здорового образа жизни в работах В. А. Сухомлинского // В. А. Сухомлинский и современная школа Урала, Сибири: материалы регион. науч.-практ. конф. Оренбург : Изд-во ОГПУ, 2003. Ч.2. С. 352-361.

220. Степанов И. Н., Лузина Л. М. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания. Москва: Творческий центр Сфера, 2008. 224 с. (Серия «Воспитание в школе»).

221. Сорокіна Г. О. Теорія і практика формування професійної готовності майбутніх фахівців у галузі туризму до екологічного виховання учнів: дис. д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Сорокіна Галина Олександрівна. Луганськ. 2011. 623 с.

222. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу: навч.-метод. посіб. для викл. валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студ. вищ. пед. навч. закл. / Страшко С. В., Животовська Л. А., Гречішкіна О. Д. та ін.; за ред. С. В. Страшка. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Освіта України, 2006. 260 с.

223. Спирин Л. Ф. Формирование профессиональных педагогических учений учителя-воспитателя. Ярославль: ЯГПИ, 1976. 82 с.

224. Стан та чинники здоров'я українських підлітків: монографія / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, О. Р. Артюх та ін.; наук. ред. О. М. Балакірева.

Київ : ЮНІСЄФ, Укр. ін.-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. Київ : «К.І.С.», 2011. 172 с.

225. Степанов К. В. Дидактические принципы подготовки будущих учителей начальных классов в сфере безопасности жизнедеятельности // Современные проблемы науки и образования. 2007. №2. С. 47-50.

226. Страшко С. В. Шляхи впровадження галузевого стандарту вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Валеологія» / С. В. Страшко, Л. А. Животовська // Основи здоров'я та фізична культура. №4. 2007. С. 4–8.

227. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : А.П.Н., 2003. 68 с.

228. Сухомлинская В. О. Учитель в современном мире и его роль в демократизации образования. Киев : КГПИ. 1990. 83 с.

229. Талызина Н. Ф. Деятельностный подход к построению модели специалиста // Вестник высшей школы, 1986. № 3. С. 22-32.

230. Тарасова М. С. Инновационно-методологические технологии обучения студентов компьютерному моделированию // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. 2010. №3. С. 158-162.

231. Твоє життя – твій вибір: навч. мет. посібник / З. А. Сивогаркова, Н. О. Олещук, Н. В. Зимівець та ін. Київ : Наш час, 2006. 167 с.

232. Тимофеев Н. Н. Аккомодационная способность глаз у детей старшего дошкольного возраста // Офтальмологический журнал. 1986. №4. С. 234-235.

233. Тимошенко Н. О. Подготовка учителя к просветительной деятельности в области основ индивидуального здоровья школьников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Наталия Олеговна Тимошенко. Ставрополь, 2004 161 с.

234. Типова навчальна програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для вищих навчальних закладів для всіх спеціальностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст», «бакалавр». Київ,

2011. 18 с. URL:<http://vzvo.gov.ua/navchalni-prohramy/209-a-typical-curriculum-regulatory-discipline-safety-for-higher-education-for-all-specialties-in-education-and-skill-levels-junior-specialist-bachelor.html> (дата звернення 19.01.2017).

235. Ткаченко Н. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до проектування позаурочної виховної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. М. Ткаченко. Київ, 2011. 21 с.

236. Тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. С. Калашника. Харків : Белкар-книга, 2005. 800 с.

237. Травкин Е. И. Основные аспекты обучения будущих педагогов компьютерному моделированию // Омский научный вестник. 2007. №1. 51. С. 159-162.

238. Трошин В. Д. Духовная доминанта – основа жизни здоровья // Медицинский альманах. 2010. №2. С. 21-24.

239. Турбович Л. Т. Информационно-семантическая модель обучения. Львів : Изд-во ЛГУ, 1970. 177 с.

240. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Кондор, 2011. 628 с.

241. Урум Н. С. Підготовка майбутніх учителів до забезпечення здорового способу життя молодших школярів: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Урум Наталія Степанівна. Київ, 2008. 19 с.

242. Федій О. А. Підготовка майбутніх педагогів до естетизації освітнього середовища початкової школи // ScienceRice. Педагогічна освіта. 2016. №2(5). С. 65-69.

243. Філіп'єва О. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до валеологічного виховання учнів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Філіп'єва Ольга Анатоліївна. Кіровоград, 2008. 23 с.

244. Фіцула М. М. Вступ до педагогічної професії: навчальна книга. Тернопіль : Богдан, 2003. 136 с.

245. Формування здорового способу життя молоді : київський досвід / Н. М. Комарова, П. Шатц, О. О. Яременко та ін. Київ : Укр. ін.-т соціальних

досліджень, 2001. 56 с.

246. Формування здорового способу життя молоді: навч.-метод. посіб. / Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін. Київ : Укр. ін.-т соціальних досліджень, 2005. 116 с. (Серія «Формування здорового способу життя молоді»: у 14 кн., кн. 13).

247. Формування здорового способу життя молоді: стратегія розвитку українського суспільства / О. О. Яременко, О. В. Вакуленко, Ю. М. Галусян та ін. Київ : Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, Укр.ін.-т соціальних досліджень, 2004. 164 с. (Серія «Формування здорового способу життя молоді»: у 14 кн., кн. 2).

248. Формування здорового способу життя молоді: стратегія розвитку українського суспільства / О. О. Яременко, О. В. Вакуленко, Ю. М. Галусян та ін. Київ : Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, Укр.ін.-т соціальних досліджень, 2004. 164 с. (Серія «Формування здорового способу життя молоді»: у 14 кн., кн.1).

249. Формування здорового способу життя: активна участь молоді / Н. М. Комарова, А. Г. Зінченко, Д. М. Дікова-Фаворська та ін. Київ : Укр. ін.-т соціальних досліджень, 2005. 88 с. (Серія «Формування здорового способу життя молоді»: у 14 кн., кн.10).

250. Хари Д. Т. Определение объема абсолютной аккомодации у дошкольников // Седьмой съезд офтальмологов Укр. ССР. Одесса, 1984. С. 177–178.

251. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів: дис. доктора пед. наук: 13.00.04 / Хомич Лідія Олексіївна. Київ, 1998. 433 с.

252. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04 / Хоружа Людмила Леонідівна. Київ, 2004. 45 с.

253. Хохліна О. Корекційно-розвивальна робота в системі загальної освіти // Дефектологія. 2000. №2. С. 11-16.

254. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання URL: <http://hrykov.luguniv.edu.ua/index.php/naukovi-roboti/101-pedagogichni-umovi-v-strukturi-naukovogo-znannya/> (дата звернення 19.01.2017).

255. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал «Эйдос». URL: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm> (дата звернення 19.01.2017).

256. Червінська І. Інноваційність як чинник забезпечення якісної підготовки сучасного вчителя до роботи в школах гірського регіону // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2012. №42(1). С. 45-50.

257. Червінська І. Б. Соціокультурна детермінація професійно-педагогічних цінностей у майбутніх учителів початкових класів // Гірська школа Українських Карпат. 2014. №10. С. 245-247.

258. Шаталов О. А., Ченцов О. Б. Способ профилактики и лечения спазмов аккомодации и прогрессирующей миопии у детей // Вестник офтальмологии. 1998. №6. С. 31-33.

259. Шенделева С. В. Подготовка будущих учителей к формированию культуры здоровья школьников в педагогических вузах России: 1918-конец 90-х гг. XX в.: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Шенделева Светлана Викторовна. Чита, 2008. 196 с.

260. Принципы общей реабилитации подростков, страдающих близорукостью / С. Д. Шентябина, А. С. Пилипенко, О. Н. Коваль, Б. В. Беседовский. Харьков, 1995. 136 с.

261. Шеремет І. В. Гігієнічні та валеологічні умови організації навчання молодших школярів на уроках з використанням комп'ютерів. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання: збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 8. С. 159-163.

262. Шеремет І. В. Про роль майбутнього вчителя у профілактиці порушень зору в учнів // Вісник Чернігівського Національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. / Чернігівський Національний педагогічний

університет імені Т. Г. Шевченка / гол. ред. Носко М. О. Чернігів: ЧНПУ, 2016. Вип. 135. С. 254-259.

263. Шеремет І. В. Профілактика зору у дітей початкової школи. Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції 1-2 квітня 2004 р. / Укл. Л. Л. Макаренко, М. С. Севастюк, О. П. Симоненко. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. С. 284-285.

264. Шеремет І. В. Спецкурс «Профілактика порушень зору» // Навчально-методичний комплекс дисциплін фахової підготовки бакалавра за напрямом «Здоров'я людини» / кол. авт. заг. ред. С. В. Страшко. Київ : Освіта, 2013. – С. 132-136.

265. Шеремет І. В., Страшко С. В., Пакірбаєва Л. В. Теоретичні основи експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до роботи з профілактики порушень зору у дітей. // Педагогіка та психологія: збірник наукових праць / за загальною редакцією академіка І. Ф. Прокопенка, проф. С. Т. Золотухіної. Харків : «Смугаста типографія». 2016. Вип. 52. С. 240-250.

266. Шеремет І. В. Сутність готовності майбутніх учителів до профілактики порушень зору у дітей початкової школи. // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до Вип. 36, том III (36): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ : Гнозис, 2015. С. 542-551.

267. Шеремет І. В. Теоретико-методологічні засади формування готовності майбутніх вчителів до профілактики порушень зору учнів початкової школи. // Nooczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie. Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2016. Nr 4(8). S. 121-126.

268. Шеремет І. В., Фадєєв В. О., Василенко К. С. Профілактика порушень зору у дітей молодшого шкільного віку // Матеріали Міжнародного

симпозіуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління» : зб. наукових праць. Київ, 2016. Вип. 1. С. 333-336.

269. Шеремет І. В. Формування навичок оздоровчої роботи у майбутніх вчителів початкової школи // Вісник Чернігівського Національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка / гол. ред. Носко М. О. Чернігів: ЧНПУ, 2012. Вип. 98. С. 321-324. (Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт).

270. Шеремет І. В. Формування навичок оздоровчої роботи у студентів, які навчаються за спеціальністю «Початкове навчання» // Проблеми освіти: наук.-метод.зб. / кол. авт. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2006. Вип. 49. С. 141-145.

271. Штульман Э. А. Специфика методического эксперимента // Советская педагогика. 1988. №3. С. 61-65.

272. Щедрина А. Г. Понятие и структура индивидуального здоровья человека: методология системного подхода // Медицина и образование в Сибири. 2009. №5. С. 8-14.

273. Щедровицкий Г. П. Исходные представления и категориальные средства теории деятельности // Разработка и внедрение автоматизированных систем проектирования. Москва : Наука, 1975. 123 с.

274. Щукина Г. И. О спецкурсах и семинарах в системе педагогической подготовки студентов // Советская педагогика. 1975. №2. С. 95-101.

275. Constitution of the World Health Organization. URL: www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf (viewed on 13.01.2017).

276. Godtfredsen N. S., Olser M., Vestbo J. Smoking reduction, smoking cessation and incidence of fatal and nonfatal myocardial infraction in Denmark 1978-1998 // J. Epidemiol. And Community Health. 2003. Vol. 57, №6. P. 412-416.

277. Health Promotion Glossary / Geneva. World Health Organization, 1998. 34 p. URL: <http://www.who.int/healthpromotion/about/HPR%20Glossary%201998.pdf> (viewed on 13.01.2017).

278. Health-promoting schools: a resource for developing indicators / V.

Barnekow, G. Buijs, S. Clift and all. International Planning Committee (IPC), 2006. 230 p. URL:www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0017/240344/E89735.pdf (viewed on 13.01.2017).

279. Milestones in Health Promotion: statements from global conferences. Geneva : WHO, 2009. 42 p.

280. Miller G. A. The magical numbers seven, plus or minus two: Some limits in our capacity for processing information // Psychol. Rev. 1956. V. 63. P. 81-97.

281. Raven J. Competence in modern society: Its Identification, Development and Release / John Raven. N. Y.: Unionville Royal Fireworks Press, 1984. 392 p.

282. Rzepka J., Zdunkiewicz L. Differences in health status of students of vocational schools in the province of Katowice. URL:www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1808454(viewed on 13.01.2017).

283. Schulze A., Polschke-Langer M., Edler L., Mons U. Smoke-free Class Competention: a reply to the initiators of the program // Prev. Med. 2006. V. 43(2). P. 151-153.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПЕЦКУРС «ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ЗОРУУ ДІТЕЙ»

Структура навчальної дисципліни

Загальна характеристика навчальної дисципліни		Напрямок підготовки	Структура навчальної дисципліни	
Семестр	8	0102 Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини (бакалавр) 6.010203 «Здоров'я людини*»	Лекції	8
Кількість кредитів ECTS	1		Семінарські заняття	2
Змістових модулів	2		Практичні заняття	8
Загальна кількість годин	27		Самостійна робота	10
Аудиторних годин	18			
Тижневих годин	2			
Вид контролю	залік			

Мета курсу: підготувати учителя основ здоров'я до проведення регулярної профілактичної роботи по збереженню зору учнів загальноосвітньої школи.

Передмова

Спецкурс «Профілактика порушень зору у дітей» це одна з дисциплін, яка необхідна при підготовці учителів основ здоров'я та учителів початкової школи. Завершення розвитку органу зору і становлення багатьох зорових функцій відбувається у віці, який збігається з періодом навчання у школі, що вимагає посиленої діяльності зорового аналізатора. Порушення зору відносяться до найбільш частих відхилень у стані здоров'я сучасних школярів. Вони в значній мірі знижують працездатність дітей, обмежують їхній професійний вибір, викликають ряд психологічних відхилень.

В умовах сьогодення актуальність проблеми зростає через істотні зміни у характері й умовах зорової роботи працівників у багатьох галузях, що пов'язані

із розвитком нових технологій і комп'ютеризації виробництва, які в свою чергу вимагають значної зорової напруги.

Для цього майбутні педагоги повинні мати достатній рівень знань з анатомії та фізіології зору, які дадуть можливість педагогам з'ясувати причини і механізм патологічних станів, а також повинні володіти методами і методиками, які допоможуть дітям зняти напругу з очей.

Зміст лекційного курсу передбачає отримання студентами основних знань про анатомічну будову зорового аналізатора та фізіологічні процеси, а також про роль профілактичних заходів у попередженні розвитку патології зорового аналізатора.

На лабораторних і семінарських заняттях студенти засвоюють практичні вміння та навички, оволодівають методами і методиками профілактики порушень зору; обговорюють та аналізують теми, які даються для самостійного опрацювання.

Програма курсу складається з 2-х модулів, зміст яких відповідає основній меті та завданням Концепції педагогічної освіти педагогів — отримання знань з анатомії, фізіології та патології зорового аналізатора і проведення профілактичної роботи з питань порушень зору.

Форма підсумкового контролю — залік. До підсумкового контролю допускаються студенти, які відпрацювали усі заняття практичного курсу та оволоділи певними навичками.

Згідно до вимог програми студенти повинні знати:

- анатомію та фізіологію зорового аналізатора;
- основні ознаки патологічних станів у дітей дошкільного та шкільного віку;
- профілактичні засоби.

Тематичний план курсу

№ п/п	Змістові модулі, теми	Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Самостійна робота
Змістовий модуль I. Анатомія зорового аналізатора		6	2		4
1.	Вступ. Будова зорового аналізатора	2			2
2.	Фізіологія зорового аналізатора	4	2		2
Змістовий модуль II. Причини виникнення патології та методи їх попереджень. Методи і методики профілактики		2	-	8	6
3.	Аномалії рефракції. Профілактика порушень зору	2			2
4.	Методи і методики профілактики			8	4
Всього годин — 27 (аудиторних — 18)		8	2	8	10

Зміст лекційного курсу

Змістовий модуль I. Анатомія зорового аналізатора

Тема №1. Вступ

Вчення про аналізатори. Роль аналізаторів у об'єктивному віддзеркаленні дійсності. Залежність інтелектуального розвитку людини від стану здоров'я зорового аналізатора.

Знання про анатомію, фізіологію і патологію зорового аналізатору як елемент професійної компетентності вчителя основ здоров'я та вчителя початкової школи.

Тема №2. Будова зорового аналізатора

Будова очного яблука. Ядро ока. Склисте тіло. Райдужна оболонка.

Заломлююче середовище ока або діоптрична система ока. Рогівка. Кришталік. Зіниця.

Війкове тіло. Війкове коло. Війковий м'яз. Сльозовий апарат.

Сітківка. Будова сітківки ока. Центральна ямка. Пігментний шар сітківки.

Фоточутливі рецептори. Нейрони сітківки.

Хімічна основа зорового сприйняття.

Провідний шлях аналізатора. Зорові нерви. Зорове перехрестя.

Центральна частина аналізатора. Центри середнього мозку, таламусу і потиличної ділянки кори.

Тема №3. Фізіологія зорового аналізатора

Фізика зору, світло та його сприйняття. Характеристика світла. Ахроматичні кольори. Хроматичні кольори. Змішання кольорів. Субтрактивне змішання кольорів.

Зорові пігменти. Фотохімічні процеси в рецепторах сітківки.

Теорія подвійності зору.

Кольоровий зір. Закони кольорового зору. Теорії кольорового зору.

Формування зображення на сітківці. Бінокулярний зір. Сприйняття глибини простору.

Обробка сигналів у центральних відділах зорової системи. Обробка сигналів у верхніх бугорках. Обробка сигналів в зоровій корі.

Рух очей. Обертальні рухи. Сакади. Період фіксації. Плавні рухи очей. Ністагм. Рух очей при розгляданні складних предметів. Рух очей при читанні. Зворотні сакади.

Сприйняття руху зовнішніх предметів. Фі-феном. Акомодація. Рефракція. Сферична аберація. Хроматична аберація та акомодація.

Внутрішньоочний тиск.

Змістовий модуль II. Причини виникнення патології та методи їх попереджень. Методи і методики профілактики

Тема №6. Аномалії рефракції. Профілактика порушень зору

Спазм акомодациї, короткозорість, далекозорість, астигматизм.

Організація лікувально-профілактичної роботи у школі.

Гігієнічна робота.

Спільна робота офтальмолога та педагога.

Тема №8. Методи і методики профілактики

Впровадження в учбово-пізнавальну діяльність програм і методів профілактики порушень зору.

Теми семінарських занять

1. Анатомія і фізіологія зорового аналізатора (2 год.).

Теми практичних занять

1. Причини виникнення патологій і методи їх попереджень. Методи і методики профілактики (2 год.).

2. Оволодіння навичками конструювання учбово-пізнавальної діяльності дітей за рахунок проведення занять у режимі динамічної пози, рухомих об'єктів і «зорових горизонтів» за методиками В.Ф. Базарного (2год.).

3. Виконання тренажів за допомогою опорних зорово-рухових траєкторій та вправ з сигнальними мітками (2год.).

4. Оволодіння вправами для зниження візуального напруження та відновлення зорової працездатності (2год.).

Питання для самостійного опрацювання

1. Будова зорового аналізатора. Формування зображення на сітківці.
2. Зорові ілюзії. Об'єктивність і суб'єктивність сприйняття зорової інформації.

3. Загальні причини порушень зору.
4. Патологія органів зору у дітей, яка зустрічається найчастіше.
5. Травми ока.
6. Роль нестачі мінералів і вітамінів у розвитку очної патології.
7. Функції зору, що досліджуються шкільним офтальмологом.
8. Принципи організації лікувальної роботи в школі.
9. Гігієнічна та санітарно-просвітницька робота з учнями та батьками.
10. Періодичність обстеження дітей у школі. Спільна робота офтальмолога та педагога.

Питання для перевірки знань з дисципліни

1. Будова зорового аналізатора.
2. Будова очного яблука.
3. Оболонка очного яблука.
4. Будова волокнистої оболонки.
5. Будова судинної оболонки.
6. Будова внутрішньої оболонки (сітківки).
7. Світлозаломлювальні середовища ока.
8. Кришталик та його будова.
9. Склистіло.
10. Передня та задня камери ока.
11. Скловидне тіло (роль та походження).
12. Додаткові структури ока. Повіки. Кон'юнктива.
13. Сльозовий апарат. Сльозова рідина.
14. М'язи ока.
15. Провідні нервові шляхи зорового аналізатору.
16. Ембріогенез органу зору.
17. Діоптричний апарат ока.
18. Фізичні характеристики видимого світла.
19. Скотопічний і фотопічний зір.

20. Формування зображення на сітківці.
21. Акомодація. Рефракція.
22. Сприйняття руху. Ведуча репрезентативна система та її визначення за рухом очей.
23. Рух очей і пам'ять.
24. Аномалії рефракції ока. Короткозорість.
25. Аномалії рефракції ока. Далекозорість.
26. Аномалії рефракції ока. Астигматизм.
27. Внутрішньоочний тиск.
28. Сферична та хроматична аберації та акомодація.
29. Розсіювання світла та помутніння діоптричного апарату ока.
30. Структура фоторецепторів.
31. Зорові пігменти.
32. Сприймання кольору людиною.
33. Фотохімічні процеси у клітинах сітківки.
34. Формування зорового образу в корі великих півкуль.
35. Бінокулярний зір. Сприйняття глибини простору.
36. Циклопічне око та гороптер.
37. Рухи очей. Різновидності вергентних рухів очей. Обертальні рухи очей.
38. Сакада. Амплітуда і чистота сакад.
39. Періодфіксації. Тремор ока.
40. Фізіологічне значення руху очей. Ністагм. Фі-феномен.

Методи навчання: традиційні — лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття та сучасні методи активізації навчально-пізнавальної діяльності — тренінги, ділові ігри, мозкова атака тощо.

Розрахунок рейтингових балів за видами контролю

Поточне тестування:

Змістовий модуль I – за теми 1, 2, 4 – по 3 бали, за тему 3 – 6 балів.
Усього – 15;

Змістовий модуль II – за теми 6, 8, 10 – по 3 бали, за тему 5 – 6 балів, за тему 9 – 10 балів. Усього – 25;

Підсумковтестування – 30;

Проект – 30;

Загальна кількість балів – 100.

Перелік навчальної та навчально-методичної літератури

Основна література

1. Бейтс Уильям. Улучшение зрения без очков по методу Бейтса/ Бейтс Уильям. – Москва, 1996.
2. Корбетт М. Нарушение зрения/ Корбетт М. – Вильнюс: Полина, 1990 – 272 с.
3. Самолов А.Я. Гигиена зрения/ Самолов А.Я. – Знание, 1983.
4. Старков Г.Л. Как сохранить и улучшить зрение/ Старков Г.Л. – М.: Медицина, 1992.
5. Ананин В.Ф. Аккомодация и близорукость/ Ананин В.Ф. – М.: Мединформ, 1992.
6. Сомов Е.Е. Клиническая анатомия органов зрения/ Сомов Е.Е. – Ск-Пб, 1997.
7. Любченко В.Я. Інтерактивна геометрія/ Любченко В.Я. – Житомир, 2001.
8. Аветисов Э.С., Ливада Е.И., Куркова Ю.И. Физкультура при близорукости / Аветисов Э.С., Ливада Е.И., Куркова Ю.И. – М.: Знание, 1985. – 64 с.
9. Физиология человека / [под ред. Косицкого Г.И.] – М.: Медицина, 1985. Физиология человека/ [под ред. Шмидта Р.] – М.: Мир, 1985.

Додаткова література

1. Рудковская О. Д. Аккомодативные реакции эметропического глаза / О. Д. Рудковская // Офтальмол. журнал. — 1996. — № 2. — С. 85—89.
2. Кочина М. Л. Стан зорових функцій дітей середнього шкільного віку, що навчаються в гімназії / М. Л. Кочина, А. В. Яворський, С. М. Лад // Актуальні питання гігієни і екологічної безпеки України (Перші марзеевські читання) : збірка тез доповідей. — К., 2005. — С. 208—209.
3. Ботникова Е. А. Состояние органа зрения у учащихся лицея и общеобразовательной школы / Е. А. Сотникова, Е. П. Перевощикова // Гигиена и санитария. — 2000. — № 5. — С. 52—53.
5. Шкарлова С. И. Близорукость, дальнозоркость, астигматизм / С. И. Шкарлова, В. Е. Романовский. — Ростов н/Д : Феникс, 2000. — С. 27—29.
6. Базарный В. Ф. Влияние занятий в режиме «зрительных горизонтов» на динамику функций зрения у детей / В. Ф. Базарный, Л. П. Уфимцева // Гигиена и санитария. — 1991. — № 3. — С. 46—48.
7. Базарный В. Ф. Зрение у детей. Проблемы развития. — Новосибирск : Наука. Сиб. отделение, 1991. — 140 с.

Додаток Б

Тестові питання для контролю знань студентів з теми:

«Анатомія та фізіологія зорового аналізатора»

1. Підкіркові та кіркові центри зору знаходяться у:

- а) проміжному мозку і потиличній долі кори;
- б) середньому мозку і потиличній долі кори;
- в) довгастому мозку і скроневій долі;
- г) таламусі і лобовій долі кори головного мозку.

а	б	В	Г

2. При далекозорій рефракції промені пересікаються (сходяться у І фокусі):

- а) на сітківці ока;
- б) перед сітківкою;
- в) за сітківкою;
- г) взагалі не пересікаються.

а	б	В	г

3. У процесі акомодції кришталік ока стає більш випуклим і сильніше заломлює проміння за таких умов:

- а) при скороченні війкового м'яза;
- б) при розслабленні війкового м'яза;
- в) при знаходженні у стані спокою;
- г) при розслабленні війкового м'яза та скороченні колового м'яза райдужки.

а	б	В	г

4. Здатність пристосовувати зір до темряви втрачається (виникає куряча сліпота) за відсутністю у організмі вітаміну:

- а) Д
- б) А
- в) К
- г) Е

а	б	в	г

5. Перетворення світлової енергії в біоелектричну енергію, що несе інформацію до зорових центрів, здійснюється у паличках сітківки за участю:

- а) епітеліального пігменту;
- б) опсину;
- в) родопсину;
- г) б + в.

а	б	в	г

6. Видима частина світлового спектра обмежена світловими хвилями довжиною (нанометрів):

- а) від 240 до 300;
- б) від 300 до 400;
- в) від 380 до 760;
- г) від 760 до 1200

а	б	в	г

7. При підвищенні тону парасимпатичних волокон, що йдуть до колового м'яза райдужки у складі очорухового нерва (ІІІ пара), діаметр зіниць:

- а) збільшується;
- б) зменшується;
- в) не змінюється.

а	б	В

8. При підвищенні тону́су симпатичного нерва, що іннервує радіальні м'язові волокна райдужки, діаметр зіниць:

- а) збільшується;
- б) зменшується;
- в) не змінюється.

а	б	В

9. Точка найкращого бачення знаходиться:

- а) у сліпій плямі сітківки;
- б) у жовтій плямі сітківки;
- в) у центральній ямці сітківки.

а	б	В

10. Колбочки сітківки:

- а) сприймають світлові промені в умовах присмеркового зору;
- б) функціонують в умовах яскравого освітлення;
- в) сприймають колір;
- г) б + в.

а	б	В	г

11. При розгляданні далекого предмета акомодация ока:

- а) посилюється;
- б) послаблюється;
- в) не змінюється;
- г) апарат акомодации знаходиться у стані спокою.

а	б	в	г

12. Рефракція ока може бути:

- а) еметропічною;
- б) міопічною;
- в) гіперметропічною;
- г) а + б + в.

а	б	в	г

13. Короткозору рефракцію (міопію) коригують за допомогою окулярів, скельця у яких:

- а) двовгнуті;
- б) двоопуклі;
- в) плоскі;
- г) а+б+в.

а	б	в	г

14. Далекозорість новонароджених дітей пояснюється:

- а) надмірно сильною акомодацією;
- б) надмірно слабкою акомодацією;
- в) короткою передньо-задньою віссю ока;
- г) довгою передньо-задньою віссю ока

а	б	в	г

15. Стареча далекозорість називається:

- а) гемералопія;
- б) пресбіопія;
- в) міопія;
- г) амбліопія.

а	б	в	г

16. Генерація рецепторних потенціалів у сітківці ока може виникати:

- а) на включення світла;
- б) на виключення світла;
- в) на включення та виключення світла.

а	б	В

17. Колірний зір забезпечується:

- а) паличками;
- б) колбочками;
- в) паличками і колбочками.

а	б	В

18. Дальтонізм виражається у нездатності розрізняти деякі кольори, найчастіше червоний і зелений. Цей дефект зору успадковується хлопчиками від:

- а) батька-дальтоніка;
- б) матері;
- в) батька і матері

а	б	В

19. Провідниковим відділом зорового аналізатора є:

- а) зорові нерви;
- б) зоровий тракт,
- є) а + б;
- г) перехрестя

а	б	в	г

20. Первинна зорова кора потиличної долі — це:

- а) поле 17;

- б) поле 18;
 в) поле 19;
 г) поле 25.

а	б	в	г

21. Нервові клітини передньо-верхніх бугорків чотиригорбикового тіла середнього мозку (підкіркові зорові центри) беруть участь:

- а) у вищому аналізі кольору;
 б) у вищому аналізі форми предметів;
 в) у рухових реакціях органа зору і формування зорових орієнтувальних рефлексів;
 г) в аналізі глибини простору.

а	б	в	г

22. За одиницю гостроти зору прийнято вважати кут зору, який дорівнює (у кутових хвилинах):

- а) 1;
 б) 5;
 в) 10;
 г) 15.

а	б	в	г

23. За одиницю гостроти зору прийнято вважати десятку строчки таблиці Сівцева, яку досліджуваний читає на відстані (метрів):

- а) 2;
 б) 5;
 в) 7;
 г) 10.

а	б	в	г

--	--	--	--

24. Простір, який охоплюється оком при фіксованому стані очного яблука, звється:

- а) загальним полем зору;
- б) монокулярним полем зору;
- в) бінокулярним полем зору;
- г) а + в.

а	б	В	г

25. Межі поля периферичного зору вимірюють:

- а) периметром;
- б) офтальмоскопом;
- в) спектроскопом;
- г) далекоміром.

а	б	В	г

26. При конвергенції очей зводяться їх вісі. Чим ближче розташований об'єкт, який розглядається, тим сильніше скорочуються такі м'язи очних яблук:

- а) зовнішні прямі;
- б) прямі внутрішні;
- в) прямі верхні та прямі нижні;
- г) а + б

.а	б	в	г

27. Оцінка відстані до об'єкта, який розглядається двома очима (бінокулярний зір), рельєфності та величини об'єкта забезпечується участю механізмів:

- а) акомодатції;

- б) конвергенції;
- в) $a + \bar{b}$;
- г) дивергенції.

а	б	в	г

28. Швидкі стрибкоподібні рухи очей із однієї точки фіксації в іншу звуться:

- а) дрейф;
- б) тремор;
- е) саккади;
- г) ністагм.

а	б	в	г

29. Новонароджена дитина плаче без сліз, хоча слізні залози в неї розвинуті. Сльози у дітей під час плачу з'являються лише:

- а) після 2 тижнів життя;
- б) після 2 місяців;
- в) у 6-місячному віці;
- г) на 2-му році життя.

а	б	в	г

30. Акомодація – це пристосування ока до розглядання предметів:

- а) на близькій відстані;
- б) на далекій відстані;
- в) на різних відстанях.

а	б	в

31. Спазм акомодатії - це порушення правильної роботи:

- а) циліарного очного м'яза;

б) очноямковогом'яза;

в) м'язівзвужувачів і розширювачівзіниць

а	б	в

32. Зміна ступеню заломлюючої сили ока при переході від спокою війкового м'яза до здійснення максимальної акомодації зветься:

а) силою абооб'ємомакомодації;

б) збудженнямакомодації;

в) спокіємакомодації.

а	б	в

33. В якому віці повністю завершується зростання ока і компонентів його оптичної системи:

а) в 6-8 років;

б) в 9-12 років;

в) в 13-15 років.

а	б	в

34. Розлад зору, за якого людина добре бачить близькі предмети невиразно, віддалені розпливчато, зветься :

а) дальтонізм;

б) міопія;

в) *астигматизм*.

а	б	в

35. Силою заломлення оптичної системи ока відносно сітківки в умовах функціонального спокою акомодації характеризується:

а) динамічний тонус акомодації;

б) фізичний тонус акомодації;

в) фізіологічний тонус акомодції.

а	б	в

Тест для контролю знань студентів з теми:
«Методики покращення роботи зорового аналізатора»

1. Ульям Бейтс - лікар-окуліст із США - став основоположником методики щодо поліпшення зору без використання:

- а) спеціальних розслаблюючих вправ;
- б) окулярів та лінз;**
- в) фізичних вправ для відновлення зору.

2. Основою методики У. Бейтса по поліпшенню зору є:

- а) спеціальна гімнастика;**
- б) використання спеціальних окулярів;
- в) спеціальні дихальні вправи.

3. Основою методики відновлення зору М. Норбекова є:

- а) точкова гімнастика;
- б) таблиця для корекції зору;**
- в) робота з яскравими кольорами.

4. Методика відновлення зору М. Норбекова дає позитивні результати при:

- а) далекозорості, короткозорості, астигматизмі;**
- б) спазм акомодатції, косоокості;
- в) всі відповіді вірні.

5. Усі вправи за для відновлення зору за М. Норбековим поділяються на кілька груп:

а) вправи для зміцнення окорухових м'язів; вправи на зміцнення косих м'язів очей;

б) вправи, що розслабляють очі, вправи на акомодацию;

в) а + б

6. Вправи методики відновлення зору М. Норбекова необхідно виконувати:

а) 5 - 10хв на день;

б) 15 - 20хв на день;

в) 30 – 60хв на день.

7. Основою методики Е.Аветисова, що призначена для профілактики та відновлення зору є:

а) ігрова методика;

б) гімнастика для очей;

в) масаж повік.

8. У гімнастиці для очей за Е. Аветисовим виконують:

а) 4 груп вправ;

б) 3 груп вправ;

в) 2 груп вправ.

9. Гімнастика Е. Аветісова для профілактики та відновлення зору рекомендована:

а) для дорослих людей;

б) для підліткового віку;

в) для дітей шкільного віку.

10. Автором унікальної методики, згідно з якою, за допомогою непрозорого екрана, можна досягти конвергенції очей є:

- а) **Ю. Утехін;**
- б) В. Жданов;
- в) Г. Жирін.

11. Гімнастику для очей «Зоркість» Ю. Утехіна використовують при:

- а) **короткозорості;**
- б) далекозорості;
- в) косоокості.

12. Автори методики для відновлення зору Ю.Розенблум, К.Мац і Н.Лохтіна розробили вправи для:

- а) зміцнення очних м'язів;
- б) підвищення тонуку косих м'язів ока;
- в) **розслаблення акомодативних м'язів.**

13. Ранкова гімнастика для очей за Маргарет Корбет допомагає навчитися:

- а) наближати фокусну відстань до сітківки;
- б) обходитися без окулярів;
- в) **а + б.**

14. На таблиці Орлової для обстеження зору дітей дошкільного та молодшого шкільного віку зображені:

- а) **десять знайомих дітям предметів: зірка, гриб, літак та інші;**
- б) десять букв алфавіту: А, Б, О, У та інші;
- в) десять цифр: 1, 2, 3 та інші.

15. Кільця з розривом в різних місцях зображенні на таблиці:

- а) Орлової;
- б) Новікової;**
- в) Синцевої.

16. Гімнастика, що заснована на м'якості та пластичності, поєднує у собі гімнастику для очей і всього організму, масаж біологічно активних точок, які відповідальні за зір, зветься:

- а) Даоська гімнастика;**
- б) гімнастика Йоги;
- в) пальцева гімнастика.

17. Цигун-терапія — це метод дії на організм:

- а) фізичних вправ;
- б) психологічних вправ;
- в) психофізичних вправ.**

18. Застосування біофакальнихсферопризматичних окулярів передбачено у методиці:

- а) Ю. Утехіна;**
- б) У.Бейтса;
- в) В. Базарного.

19. Пальцева гімнастика спрямована на зняття стомлення циліндричного м'язу за допомогою:

- а) масажу спеціальних точок на пальцях рук;
- б) масажу спеціальних точок навколо очей;**
- в) немає правильної відповіді.

20. Унікальну методику в дитячих освітніх закладах, що використовує систему офтальмотренажів, які знімають фізичне та психоемоційне напруження, сприяють розвитку зорово-моторної реакції, швидкості орієнтації в просторі, уваги та активації діяльності всього організму розробив:

а) М. Корбет;

б) В. Базарний;

в) Ю. Утехін.

21. До основних методів і прийомів, що використовуються в здоров'язберігаючих технологій В. Ф. Базарного відносять:

а) вправи на м'язово-тілесну координацію, вправи на зорову координацію;

б) режим динамічної зміни поз, зорово-координаторні тренажі (офтальмотренажери);

в) а + б

22. Схема універсальних символів (СУС) В. Базарного – це комплекс геометричних фігур у вигляді:

а) квадратів, трикутників, кругів;

б) еліпсів, кругів, хреста;

в) ромбів, квадратів, хреста.

23. Робота з тренажером В. Базарного для зняття зорової напруги проводиться тільки:

а) стоячи;

б) сидячи;

в) стоячи і сидячи.

24. За методикою В. Базарного, спеціальні столи під нахилом, за якими учні працюють стоячи, звуться:

- а) тренажами;
- б) конторками;**
- в) партами.

25. З'єднання, зв'язок, злиття, гармонія фізичного і психічного стану людини як засіб самовдосконалення, що може з успіхом застосовуватись для профілактики порушення зору – це принцип:

- а) самомасажу;
- б) йоги;**
- в) релаксації.

Карта спостережень 1
(дослідження мотиваційного компонента готовності)

ПІБ студента		Бали		
		0	1	2
1.	Потреба у систематичному використанні методик профілактики порушень зору, направлених на запобігання виникнення різних патологій зору.			
2.	Інтерес спілкуватись з учнями у позаурочний час, проводити різноманітні заходи з використанням методів профілактики порушень зору у дітей.			
3.	Прагнення до систематичного використання різноманітних тренажерів, що сприяють профілактиці порушень зору у дітей.			
4.	Бажання створювати авторські розробки з використанням різноманітних методів профілактики порушень зору у дітей.			
5.	Прагнення до систематичного оновлення навчально-методичних матеріалів з профілактики порушень зору у дітей.			
Разом				

Критерії оцінювання:

- «0» балів виставляли студентам, якщо вони не виявляли потреби до систематичного використання методів профілактики порушень зору у дітей під час проведення уроків і у позаурочній роботі;

- балом «1» оцінювали майбутніх учителів, які виявляли епізодичні прагнення до зазначеної вище діяльності;
- балом «2» - студентів, які виявляли стійке бажання до систематичного використання різних видів профілактики порушень зору у дітей в своїй професійній діяльності.

Додаток Д

Карта спостережень 2

ПІБ студента				
		Бали		
		0	1	2
1.	Дотримання гігієнічних і санітарних вимог до умов навчально процесу			
2.	Вміння грамотно втілювати методики профілактики порушень зору у дітей в тренінгах			
3.	Вміння планувати використання на уроках вправ, спрямованих на збереження функцій зорового аналізатора у дітей			
4.	Вміння грамотно втілювати методики профілактики порушень зору у дітей в навчальному процесі			
5.	Вміння грамотно використовувати вправи на пасивне послаблення сенсорно-психологічних напружень			
6.	Вміння грамотно використовувати вправи на динамічне послаблення сенсорно-психологічних напружень			
7.	Вміння грамотно демонструвати вправи та прийоми, направлені на профілактику порушень зору у дітей			
8.	Вміння грамотно демонструвати прийоми самомасажу і навчити ним школярів			
9.	Вміння організувати роботу з батьками.			

	Проведення тренінгів для батьків по навчанню вправ і прийомів, спрямованих на збереження функцій зорового аналізатора			
10.	Вміння планувати позакласні заходи з використанням вправ і прийомів, направлених на профілактику порушень зору у дітей			
Разом				